

**Když se zlé věci
stávají
dobrým lidem**

portál

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Kushner, Harold S.

Když se zlé věci stávají dobrým lidem / Harold S. Kushner ; [z angličtiny přeložila Hana Kašparovská]. - Vyd. 4. - Praha : Portál, 2005. - 144 s.

Název originálu: When bad things happen to good people

ISBN 80-7367-053-4

2-423 * 2-185.2 * 17.02 * 171 * 2-1 * 26-1/-9

- zlo
- utrpení
- smysl života
- životní problémy
- teodicea
- učení judaismu
- úvahy

17 - Etika. Morální filozofie

Původní anglické vydání:

When Bad Things Happen to Good People © 1981, 1989 Harold S. Kushner

České vydání:

© 1996 Portál, Klapková 2, Praha 8

ISBN 80-7367-053-4

Obsah

Předmluva ke druhému vydání	9
Úvod: Proč jsem napsal tuto knihu	15
1. Proč spravedliví trpí?	19
2. Příběh muže jménem Jób	41
3. Někdy chybí příčina	55
4. Hodní lidé nejsou výjimkou	63
5. Bůh nám dává prostor, abychom byli lidmi	77
6. Bůh pomáhá těm, kdo se přestanou obviňovat	89
7. Bůh nemůže udělat všechno, ale může udělat některé důležité věci	111
8. K čemu je tedy dobré náboženství?	127
Poděkování	143

NA PAMÁTKU AARONA ZEVA KUSHNERA
(1963–1977)

Odvětil: „Dokud dítě ještě žilo, postil jsem se a plakal, neboť jsem si říkal: Kdoví, zda se Hospodin nade mnou neslituje a zda dítě nezůstane naživu. Teď zemřelo. Proč bych se měl postit? Což je mohu ještě přivést zpět? Já půjdu k němu, ale ono se ke mně nevrátí.“

(Druhá Samuelova 12,22n)

Předmluva ke druhému vydání

Nikdy by mě nenapadlo, že se stanu autorem bestseleru, a upřímně žasnu nad tím, jakým obratem událostí k tomu došlo. Když tato kniha vyšla poprvé, v roce 1981, myslel jsem, že si ji koupí a přečte pár stovek mých přátel a příbuzných a to bude všechno. K mému údivu a k radostnému překvapení mého nakladatele, Schocken Books, se stala rychle se prodávajícím bestselerem, který se držel víc než rok na seznamu nejprodávanějších knih New York Times. Byla přeložena do deseti jazyků, stala se bestselerem ještě ve třech dalších zemích a v Holandsku byla dva roky po sobě vyhlášena nejlepší nebeletristickou knížkou roku. A co je pro mě nejdůležitější, během těch minulých osmi let nebylo týdne, abych nedostal alespoň jeden dopis od lidí, kteří mi psali, co pro ně ta kniha znamená.

Co jsem získal ze všech těch dopisů, telefonátů a osobních setkání s lidmi, které moje kniha zaujala? Jednak jsem zjistil, že je na světě mnohem víc utrpení, než jsem si představoval. Jako rabín židovské obce jsem si myslel, že vím dobře, kolik je na světě trápení a bolesti. Každý týden bylo několik lidí z mého sboru hospitalizováno, několik jich za mnou přišlo se svými problémy se stárnoucími rodiči, rozpadajícím se manželstvím nebo vzpurnými dětmi. Dvakrát až třikrát za měsíc jsem byl požádán, abych sloužil při pohřbu, obvykle šlo o poklidnou smrt starého člověka,

ale občas také o nějakou mnohem bolestnější ztrátu. Myslel jsem si, že tak to na světě chodí: většina lidí žije svůj každodenní život a zároveň v každém okamžiku jistá malá část lidstva prožívá utrpení a bolest.

Moje korespondence mi však sdělovala něco jiného: **tolik příběhů bolestných ztrát, zmrzačujících nemocí, lidí podvedených někým, komu důvěřovali. Původně jsem si myslel, že já a moje žena jsme výjimky, když jsme ve světě plném normálních lidí ztratili dítě. Zjistil jsem, že na světě je velmi málo „normálních“ lidí.** Asi nemáme mnoho společného s Bushovými, Kennedyovými a Rockefellerovými, ale stejně jako oni i my a rodina na druhém konci ulice a lidé, co bydlí za rohem, všichni jsme jako rodiče prožili nějakou bolestnou ztrátu. A ti, co nezažili tragédii tohoto druhu, prožili pravděpodobně něco jiného nebo je ještě něco čeká, pokud budou žít dost dlouho a bude jim na někom záležet.

Co jsem poznal za těch minulých osm let a co mě předtím nenapadlo? Nejen to, že je na světě mnoho utrpení, ale zejména že **způsob, jakým náboženské organizace přistupují k bolesti, není správný.** Jeden pisatel za druhým se mi svěřovali, že jejich pastor nebo jejich věřící přátelé to mysleli dobře, ale říkali špatně, a způsobili víc škody než užitku. Proč? Možná ti lidé očekávali příliš mnoho, možná jejich ztráta zanechala prázdnotu, kterou ani nejzkušenější pastor nedokázal zaplnit. Když přátelé nedokážou přivést milovanou bytost zpět k životu, co mohou udělat, aby pomohli zarmoucené ženě, matce nebo dceři? Ale myslím, že je tu ještě jeden důvod. **Možná, že cílem většiny těch slov nebylo ani tak ulehčit bolest zarmoucenému člověku, jako obhajovat a ospravedlňovat Boha, přesvědčit nás, že zlé je ve skutečnosti dobré a naše**

neštěstí vlastně slouží hlubším Božím záměrům. Věty jako „*všechno zlé je k něčemu dobré*“, „*bud' vděčný za to, co máš*“ nebo „*Bůh si vybírá jen ty nejkrásnější květiny do své nebeské zahrady*“, ať byly míněny sebeupřímněji, zní trpícímu člověku jako „*přestaň se litovat, co se ti stalo, má svůj dobrý důvod*“. Ale to, co lidé, kteří prožívají nějaký zármutek, potřebují nejvíce, je útěcha, ne vysvětlení. **Hřejivé objetí a pár minut trpělivého naslouchání zahojí víc srdcí než nejpoučenější teologická přednáška.**

Jedna z věcí, která nám komplikuje řešení našich vlastních problémů a znesnadňuje pomáhat druhým s těmi jejich, je naše neschopnost přijímat bolest. Víme, že bolest je příznakem toho, že je něco v nepořádku, a myslíme si, že když ji otupíme – vezmeme si prášky, opijeme se, nebo vycouváme z problematického vztahu – bude vše v pořádku, protože to přestalo bolet. Dostal jsem desítky dopisů od žen, které píší, že poté, co vážně onemocněly nebo se jim narodilo postižené dítě, jejich manžel je opustil. Mnohé z nich tím byly zaskočeny. „*Nechápu to. Myslela jsem si, že má mě i děti opravdu rád.*“ Já bych řekl, že mnozí z těch manželů neutekli proto, že by byli sobečtí a necitelní. Myslím, že své rodiny opravdu milovali, a to tolik, že nemohli vidět, jak jejich milovaní trpí, a oni s tou bolestí nemohou nic dělat. A když s tím nemohli nic dělat, „vyřešili“ to odchodem, aby se na to nemuseli dívat. Když přednáším o tom, jak pomáhat lidem v jejich soužení, říkám: „*Přijdou chvíle, kdy bude situace tak zlá, že si budete myslet, že s tím nemůžete nic dělat, ale vždycky je možné něco dělat, i kdybyste měli jen s někým posedět a nechat ho plakat, aby nemusel plakat sám.*“

Poznal jsem, že **všechny ztráty a bolesti jsou v podstatě stejné, liší se jen intenzitou.** Zakoušíme stejné pocity, když

se naše blízká přítelkyně stěhuje z města nebo když umře, rozdíl je jen v intenzitě: opuštěnost, smutek, hněv na osobu, která nás opouští, pocit viny, že se hněváme na svou dobrou přítelkyni. **Nikdo nám nemá právo říkat: „*Neber si to tak, jiní lidé to mají horší.*“ Každé srdce má svou vlastní bolest a ví, že má důvod cítit smutek.** A nikdo nemá právo nám plánovat čas slovy: „Už je to půl roku, už by ses s tím měl vyrovnat.“

Ale nejvíc ze všeho mě překvapila neuvěřitelná pružnost lidské duše. Slyšel jsem a četl svědectví o tom, čím vším museli lidé projít, a vyšli z toho s vírou a rozhodnutím pokračovat dál, jako by se jich to ani nedotklo. Mluvil jsem s rodiči, kteří stáli u postele svého umírajícího dítěte podobně jako já a moje žena a říkali mi: „*Kéž bychom byli hodni odvahy tohoto dítěte. Kéž bychom měli sílu a moudrost prožít léta jeho života, která ono prožít nemůže, vychutnat radost ze života, kterou ono nemůže vychutnat.*“ Ta tragédie je dovedla k zjištění, že nemoc a smrt jsou tak tragické jenom proto, že život je dobrý a svatý.

Setkal jsem se s lidmi, jejichž životy byly zničeny tragickými nehodami nebo hroznými zločiny, a žasl jsem nad jejich schopností nejen přežít, ale žít dál prospěšný život. Dopisoval jsem si s lidmi, kteří byli jako děti zneužíváni a trvalo jim léta, než se dokázali zbavit viny a bolesti, posbírat kusy svého života a dospět k bodu, kdy mohli znovu důvěřovat, milovat a smát se a zveřejnit své ponuré příběhy v naději, že tím někomu pomohou. Stál jsem v úžasu před odvahou a odhodláním všech těchto lidí a bylo mi záhadou, kde vzali sílu udělat, co udělali, pokud není Bůh, který nám dává sílu, když o něco skutečně usilujeme.

Lidé, kteří přečetli tuto knihu, se mě ptali, jestli věřím v zázraky. Jistě že věřím. Ale **někdy musíme hodně**

přemýšlet, než zjistíme, co je zázrak, protože obvykle nemá tu podobu, kterou bychom očekávali. Když se rodiče beznadějně nemocného dítěte modlí za zázračné uzdravení, když se spojí v modlitbě strýcové a tety a prarodiče a členové jejich církve nebo synagogy, a přesto dítě zemře, máme si to vykládat tak, že zázrak se nekonal? Zůstaly naše modlitby nevyslyšeny? Nebo se nakonec přece jen stal zázrak? Zázrak nebyl v tom, že by dítě přežilo; některé nemoci jsou nevyléčitelné. Možná byl zázrak v tom, že přežilo manželství rodičů navzdory té zkoušce, které smrt dítěte manželství vystavuje. Možná byl zázrak, že přežila víra těch lidí, i když se museli smířit s tím, že na tomto světě mohou nevinné děti onemocnět a zemřít. Když vidíme, jak se slabí lidé stávají silnými, bojácní odvážnými a sobečtí štedrými, uvědomujeme si, že jsme svědky zázraku. Byl jsem svědkem toho, jak se takové zázraky staly (některé se staly i mně). Patrně jsme něco takového zažili všichni.

Na svých cestách jsem zjistil, že moc lidí nezná mé jméno, ale mnoho jich zná název této knihy. Kniha *Když se zlé věci stávají dobrým lidem* se cituje téměř při každé příležitosti, kdy se mluví na téma životních tragédií. Když uvažuji o tom, co se událo za posledních osm let, cítím trojí uspokojení.

Zaprvé: Sdělil jsem světu příběh Aaronova života a smrti. Když si Aaron uvědomil, že zemře brzy na počátku puberty, začalo pro něho být důležité, aby se lidé dozvěděli jeho příběh. To je obava mnoha nevyléčitelně nemocných dětí, že až zemrou, budou zapomenuty, protože jejich život byl příliš krátký a příliš bolestný na to, aby stál za zapamatování. Museli jsme Aarona ujistit, že jeho život je pro nás příliš vzácný, abychom na něho zapomněli. Tuto knihu jsem napsal částečně proto, abych dodržel slib, který jsem dal

svému synovi.

Zadruhé: Důležitější než skutečnost, že úspěch této knihy změnil můj život, je to, že změnila životy desítek tisíc jiných lidí, dala jim naději a útěchu a pomohla jim najít cestu zpět k Bohu. Když cestuji a přednáším, potkávám lidi, kteří mi říkají, že jsem změnil jejich život nejen svými názory, ale jako člověk, který prožil zármutek a nezničilo ho to. Tím jsem přispěl částečně ke své nesmrtelnosti, že jsem změnil životy některých lidí k lepšímu.

A konečně: Myslím na to, že napsání této knihy zachránilo Aaronův život od bezvýznamnosti. Aaron nežil dost dlouho, aby se mohl oženit a mít děti nebo zanechat nějakou stopu na životech druhých lidí (i když někteří jeho spolužáci v malé soukromé škole, kterou navštěvoval, o něm napsali esej na téma „Nejzajímavější osobnost, s níž jsem se setkal“). Bez této knihy by jeho smrt byla jen statistický údaj, soukromá tragédie. Ale já věřím, že Bůh, který neposlal jeho nemoc a nemohl jí zabránit, pro mě udělal to, co pro mnoho ostatních zarmoucených. Dal mi sílu a moudrost, abych vzal svou osobní bolest a přetavil ji v nástroj spasení, který může pomoci druhým. Jako v Samsonově hádance v knize Soudců (14,14): „ze siláka vyšla sladkost“ a ze smrti zachování života.

Harold S. Kushner Natick, Massachusetts 1989

Proč jsem napsal tuto knihu

Tohle není abstraktní kniha o Bohu a o teologii. Nesnaží se používat velká slova nebo předstírat, že zná na všechno odpověď, a přesvědčovat vás, že vaše problémy nejsou skutečnými problémy, že si je jen namlouváte. Tohle je velmi osobní kniha, kterou napsal někdo, kdo věří v Boha a v to, že svět je dobrý, někdo, kdo se většinu svého života snažil pomáhat druhým lidem, aby věřili, a kdo byl sám postižen osobní tragédií a musel znovu přehodnotit všechno, co ho kdy učili o Bohu a jeho skutcích.

Náš syn Aaron právě oslavil své třetí narozeniny, když se nám narodila dcera Ariel. Aaron byl bystré a šťastné dítě, které dokázalo ve dvou letech rozlišit tučet různých druhů dinosaurů a trpělivě dospělému vysvětlovat, jak dinosauři vyhynuli. Od doby, kdy v osmi měsících přestal přibírat na váze a v jednom roce mu začaly vypadávat vlasy, jsme se s ženou strachovali o jeho zdraví. Prohlíželi ho věhlasní lékaři, nazývali jeho stav složitými jmény a ujišťovali nás, že bude sice velmi malého vzrůstu, ale jinak bude docela normální. Těsně před narozením dcery jsme se přestěhovali z New Yorku na předměstí Bostonu, kde jsem se stal rabínem místní židovské obce. Zjistili jsme, že tamní pediatr se zabývá výzkumem problémů dětského růstu, a přivedli jsme mu Aarona. O dva měsíce později – v

den, kdy se narodila naše dcera – navštívil mou ženu v nemocnici a řekl nám, že nemoc našeho syna se jmenuje progerie - „rychlé stárnutí“. Dále nám řekl, že Aaron vyroste pouze do výšky něco málo přes metr, nebude mít vlasy ani řasy a obočí, bude vypadat jako malý stařík, i když bude ještě dítě, a zemře v době puberty.

Jak se má člověk vyrovnat s takovou zprávou? Byl jsem mladý nezkušený rabín, **nechápal jsem zatím význam zármutku, to jsem se naučil až v pozdějších letech**, a co jsem ten den cítil nejvíce, byla hluboká a bolestná nespravedlnost. Nedávalo to smysl. Byl jsem dobrý člověk. Snažil jsem se žít tak, abych v Božích očích obstál. Víc než to, **žil jsem hlubším náboženským životem než většina lidí, které jsem znal, lidí, kteří měli velké zdravé rodiny**. Věřil jsem, že chodím po Božích cestách a pracuji pro něho. Jak se to mohlo stát mé rodině? **Jestli Bůh existuje, jestli je alespoň trochu spravedlivý, neřkuli milující a odpouštějící, jak mi to mohl udělat?**

A i kdybych si řekl, že si zasloužím tento trest za nějaký hřích nevšímavosti nebo pýchy, jehož jsem si nebyl vědom, **proč musel trpět zrovna Aaron?** Bylo to nevinné dítě, šťastný, nesobecký tříletý chlapec. Proč musel každý den svého života snášet fyzickou a psychickou bolest? Proč na něho měli zírat a ukazovat, ať šel kamkoli? Proč měl být právě on odsouzen dosáhnout puberty a dívat se, jak druzí chlapci a děvčata začínají chodit na schůzky, a přitom vědět, že sám se nikdy neožení ani nebude otcem? To prostě nedávalo smysl.

Jako většina lidí jsme se ženou vyrostli s představou Boha jako moudré a všemocné rodičovské bytosti, která s námi bude zacházet podobně jako naši pozemští rodiče nebo dokonce lépe. Pokud budeme poslušní a

zasloužíme si to, odmění nás. Když uděláme něco zlého, potrestá nás, nerad, ale po právu. Bude nás chránit, aby nás někdo nezranil nebo abychom se nezranili sami, a postará se o to, abychom v životě dostali, co si zasloužíme.

Samozřejmě, že jsem si byl vědom lidských tragédií, které zatemňovaly krajinu – mladí lidé, kteří zemřeli při autonehodách, veselí milující lidé upoutaní na invalidní vozík, sousedé a příbuzní, o jejichž mentálně zaostalých dětech se mluví tlumeným hlasem. Ale tyto skutečnosti mě nikdy nedonutily, abych uvažoval o Boží spravedlnosti nebo o ní pochyboval. Spokojil jsem se s myšlenkou, že Bůh ví o světě víc než já.

Pak přišel ten den v nemocnici, kdy nám lékař pověděl o Aaronovi a vysvětlil nám, co znamená progerie. To bylo v rozporu se vším, co mě učili. V duchu jsem si stále znovu opakoval: *„To není možné. Takhle to na světě přece nechodí.“* **Takové tragédie se měly stát sobeckým nečestným lidem, které pak já jako rabín budu utěšovat a ujišťovat o Boží odpouštějící lásce.** Jak se to mohlo stát mně, mému synovi, pokud platí, čemu jsem celá léta věřil?

Nedávno jsem četl o izraelské matce, která každý rok v den narozenin svého syna opustí oslavu, jde do soukromí své ložnice a pláče, protože její syn je zase o rok blíže vojenské službě, o rok blíže dnu, kdy bude muset riskovat život, možná o rok blíže dnu, kdy z ní udělá jednoho z tisíce izraelských rodičů, kteří musí stát nad hrobem svého dítěte padlého v boji. Když jsem to četl, věděl jsem přesně, co ta žena cítí. Každý rok, na Aaronovy narozeniny, jsme se ženou oslavovali. Radovali jsme se z toho, jak je stále vyspělejší a šikovnější. Ale zároveň jsme byli sevřeni chladnou předtuchou, že nás další rok posunul blíže ke dni, kdy ho ztratíme.

Věděl jsem, že jednoho dne napíšu tuto knihu. Napíšu ji z naléhavé potřeby vyjádřit slovy některé důležité věci, které jsem poznal a pochopil. A napíšu ji, abych pomohl druhým lidem, kteří by se jednoho dne mohli ocitnout ve stejně tíživé situaci. Napíšu ji pro všechny, kdo chtějí dále věřit, ale jsou na Boha tak rozezlení, že jim to ztěžuje držet se své víry a nacházet útěchu v náboženství. A napíšu ji pro všechny, jejichž oddanost a láska k Bohu je přivedla k sebeobviňování a k přesvědčení, že si to utrpení zasloužili.

V době, kdy Aaron žil a umíral, nebylo mnoho knih, které bychom si mohli přečíst, ani mnoho lidí, kteří by nám dokázali pomoci. Přátelé měli snahu a pomáhali, ale do jaké míry nám skutečně mohli pomoci? A knihy, k nimž jsem se obracel, se více soustřeďovaly na obhajobu Boha a logicky uzavíraly, že špatné je ve skutečnosti dobré a zlo je nutné, aby mohl být tento svět dobrý, než aby se snažily utišit zmatek a zděšení rodičů umírajícího dítěte. Měly odpovědi na všechny své vlastní otázky, ale ne na ty moje.

Doufám, že tato kniha taková není. Neměl jsem v úmyslu obhajovat Boha nebo vysvětlovat jeho skutky. Není třeba přidávat k tomu, co už bylo napsáno a co leží na policích, a i kdyby bylo, já nejsem vzdělaný filozof. Jsem pouze věřící člověk, kterému život ublížil, a chtěl jsem napsat knihu, kterou by bylo možné dát člověku, jemuž také život ublížil – smrtí, nemocí nebo zraněním, neúspěchem nebo zklamáním - a který cítí ve svém srdci, že existuje-li na světě spravedlnost, zasloužil by si něco lepšího. Co může pro takového člověka znamenat Bůh? Kde má hledat sílu a naději? Jestli jste vy takovým člověkem, jestli chcete věřit v Boží dobrotu a spravedlnost, ale je to pro vás těžké vzhledem k tomu, co se stalo vám nebo vašim blízkým, a jestli vám v tom tato kniha pomůže,

pak se mi podařilo z Aaronovy bolesti a slz získat i trochu požehnání.

Jestli časem zjistím, že se utápím ve formálních teologických výkladech a zapomínám na lidskou bolest, která by měla být mým hlavním tématem, doufám, že se upamatuji na to, proč jsem se pustil do psaní, a vrátím se zpět k původnímu záměru. Aaron zemřel dva dny po svých čtrnáctých narozeninách. Toto je jeho kniha, protože jakýkoli pokus najít nějaký smysl bolesti a zla, přítomných na tomto světě, bude posuzován jako úspěch nebo neúspěch podle toho, jestli nabízí přijatelné vysvětlení, proč on a my s ním jsme museli projít, čím jsme prošli. A je to jeho kniha ještě v jednom smyslu: jeho život ji umožnil a jeho smrt si ji vynutila.

1.Proč spravedliví trpí?

To je otázka zásadního významu: proč se zlé věci stávají dobrým lidem? Všechny ostatní teologické diskuse jsou až druhořadé: jako byste luštili křížovku v nedělních novinách a byli spokojeni pouze s tím, že slova padnou do čtverečků; neměli byste možnost promluvit s lidmi o tom, co je trápí nejvíc. Ve skutečnosti **každý významnější rozhovor, jaký jsem kdy vedl na téma Bůh a náboženství, buď touto otázkou začal, nebo k ní dříve či později dospěl.** Nejen ztrápený muž nebo nešťastná žena, kteří vycházejí z ordinace lékaře s tíživou diagnózou, ale třeba vysokoškolský student, který dospěl k názoru, že Bůh neexistuje, nebo nějaký zcela neznámý člověk, který ke mně přistoupí na večírku ve chvíli, kdy už se chystám odejít, a povídá: „*Ůy prý jste rabín, jak můžete věřit, že...*“ Všichni mají jedno společné: jsou nějakým způsobem zasaženi tím, jak je na tomto světě rozdělováno utrpení.

Neštěstí, které postihuje dobré lidi, není problém pouze jejich a jejich rodin. Je to problém každého, kdo chce věřit ve spravedlivý a poctivý svět, v němž se dá žít. **Nutně vyvolává řadu otázek týkajících se dobroty, laskavosti, a dokonce samotné existence Boha.**

Jsem rabín šesti set rodin, tedy asi dvou a půl tisíce lidí. Navštěvuji je v nemocnici, sloužím jim při pohřbech, snažím se jim pomáhat v bolestných chvílích jejich rozvodů, neúspěchů v zaměstnání, v potížích s dětmi. Sedím a poslouchám, jak mi vyprávějí příběhy nevyléčitelně

nemocných manželů a manželek, senilních rodičů, pro které je dlouhý život spíš prokletím než požehnáním, o lidech, které mají rádi a kteří jsou zdrceni bolestí nebo pronásledování frustrací. A já je mám ujišťovat, že život je spravedlivý a že Bůh dává lidem, co si zaslouží a co potřebují. **Čas od času se rodiny a dokonce celá shromáždění spojují v modlitbách za uzdravení nemocného člověka, a přesto nejsou jejich naděje splněny a modlitby vyslyšeny.** Ti nepraví lidé často onemocní, ti nepraví prožívají bolest, ti nepraví umírají mladí.

Jako mnohý čtenář této knihy také já otevíráám ráno noviny a mé oči spočinou na vždy nových případech, které jsou v rozporu s myšlenkou, že svět je dobrý: nesmyslné vraždy, osudné hříčky, mladí lidé usmrcení při autonehodách na cestě na svatbu nebo při návratu domů z promoce. Když si tyto příběhy přidám k osobním tragédiím, které znám ze svého okolí, musím si položit otázku: mohu v dobré víře dál říkat lidem, že svět je dobrý a že za všechno, co se v něm děje, je odpovědný laskavý a milující Bůh?

Ten problém se netýká jen několika výjimečných světců. Pravděpodobně si neříkáme: „*Proč trpí ti naprosto nesobečtí lidé, kteří neudělali nikdy nic zlého?*“ Protože takových lidí asi tak mnoho neznáme. Ale zřejmě se často ptáme, proč musí náhle čelit útrapám, bolesti a tragédiím obyčejní lidé, milí přátelští sousedé, nijak zvlášť dobří ani zlí. Kdyby na světě byla spravedlnost, určitě by si to nezasloužili. Nejsou o nic lepší ani horší než většina ostatních, které známe; proč to mají mít v životě o tolik těžší? Když se ptáme „*Proč spravedliví trpí?*“ nebo „*Proč se zlé věci stávají dobrým lidem?*“, nechceme omezovat svůj zájem jenom na mučednictví světců a mudrců, chceme naopak pochopit, proč obyčejní lidé jako my a nám podobní musí nést neobyčejně

těžká břemena zármutku a bolesti.

Byl jsem mladý rabín a právě jsem začínal dělat svou práci, když mě zavolali, abych se jedné rodině pokusil pomoci zvládnout nečekanou a téměř nesnesitelnou tragédii. Manželé středního věku měli jedinou dceru, bystrou devatenáctiletou dívku, která právě začala studovat na univerzitě v jiném státě. Jednoho rána, právě když snídali, zavolali jim z univerzitní ošetrovny. *„Máme pro vás špatnou zprávu. Vaše dcera se zhroutila dnes ráno cestou do školy. Zřejmě jí praskla žíla v mozku. Zemřela dřív, než jsme pro ni mohli cokoli udělat. Je nám velice líto.“*

Ohromení rodiče požádali souseda, aby jim přišel poradit, co mají dělat. Soused zavolal do synagogy a já jsem je šel ještě týž den navštívit. Vstupoval jsem do jejich domu s pocitem, že na to nestačím, nevěděl jsem, jaká slova zvolit, abych zmírnil jejich bolest. Očekával jsem zlost, šok, zármutek, ale nečekal jsem, že uslyším, co mi řekli, hned jak jsem vstoupil: *„Víte, rabi, minule v Den smíření jsme nedrželi půstu.“*

Proč to říkali? Proč si mysleli, že jsou nějak za tu strašnou tragédii odpovědní? Kdo je naučil věřit v Boha, který bez varování srazí k zemi krásnou nadanou mladou ženu jako trest za to, že někdo porušil pravidla půstu?

Jeden způsob, jak se lidé v každé generaci snaží vysvětlovat si smysl utrpení na tomto světě, vychází z předpokladu, že si zasloužíme, co se nám stalo, že naše neštěstí přišlo jako trest za naše hříchy:

Řekněte: *„Spravedlivému bude dobře, bude jíst ovoce svých skutků.“* Běda, zle bude svévolníku, tomu se dostane odplaty za to, co páchal.

(Izajáš 3,10n)

Judův prvorozený Er však byl v očích Hospodinových zlý,

a proto jej Hospodin usmrtil.

(První Mojžíšova 38,7)

Žádná ničemnost nezasáhne spravedlivého, kdežto svévolníci okusí zlého vrchovatě.

(Příslaví 12,21)

Jen se rozpomeň, kdo z nevinných kdy zhynul? Kdy upadli přímí do záhuby?

(Jób 4,7)

To je přístup, k němuž se ještě později v této knize vrátíme, až budeme mluvit obecně o otázce viny. Z jistého hlediska je poměrně lákavé věřit, že zlé věci se lidem (zejména těm druhým) stávají proto, že Bůh je spravedlivý soudce, který jim dává přesně to, co si zaslouží. Když tomu věříme, jeví se nám svět logicky uspořádaný a pochopitelný. Dáváme tím lidem nejlepší možný důvod, aby byli dobří a vyhýbali se hříchu. A zároveň nám zůstává obraz Boha jako milujícího a všemohoucího Stvořitele, který má všechno pod kontrolou. **Vzhledem k povaze lidské přirozenosti a ke skutečnosti, že nikdo z nás není dokonalý, že každému se jistě bez dlouhého přemýšlení vybaví věci, které neměl dělat, najdeme vždycky snadno něco, čím můžeme zdůvodnit nepříjemnosti, které se nám přihodily.** Ale do jaké míry je taková odpověď utěšující a z náboženského hlediska uspokojující?

Ti manželé, které jsem se snažil povzbudit, rodiče, kteří bez varování ztratili své jediné dítě, nebyli příliš hluboce věřící lidé. Nebyli aktivní v synagoze; dokonce nedrželi půst v Den smíření, což je tradice, kterou i jinak vlažní židé dodržují. Ale když je postihla tragédie, vrátili se zpět k základní víře, že Bůh trestá lidi za jejich hříchy. Seděli tam a měli pocit, že smrt jejich dcery je jejich vina; kdyby byli před půl rokem v době půstu na Den smíření méně sobečtí a líní,

mohla by být ještě naživu. Seděli tam a hněvali se na Boha, že vymáhá svou libru masa tak přísně, ale báli se svůj hněv přiznat ze strachu, aby je nepotrestal znovu. Život je zranil a náboženství jim nedokázalo dát útěchu. Díky náboženství se naopak cítili ještě hůř.

Myšlenka, že Bůh dává lidem, co si zaslouží, že naše poklesky jsou příčinou našeho neštěstí, je pohodlné a atraktivní řešení problému zla na několika úrovních, ale zároveň má řadu vážných slabin. Jak jsme viděli, vede lidi k tomu, aby obviňovali sami sebe. Vytváří pocit viny tam, kde k němu není důvod. Nutí lidi nenávidět Boha a zároveň i sebe. A co je nejhorší, neodpovídá naší dnešní zkušenosti.

Možná kdybychom žili před epochou masových sdělovacích prostředků, mohli bychom této teorii věřit podobně jako jí věřilo mnoho inteligentních lidí minulých století. Tehdy to bylo jednodušší. Stačilo pouze nebrat v úvahu několik případů, kdy se zlé věci staly dobrým lidem. **Bez novin a televize, bez knih o historii jste mohli pokrčit rameny nad občasnou smrtí dítěte nebo hodného souseda.** Dnes toho víme o světě příliš mnoho, abychom mohli jen pokrčit rameny. Jak by se mohl ten, kdo slyšel jména Osvětim a Gulag nebo procházel chodbami nemocnic a sanatorií, odvážit odpovědět na otázku o utrpení na tomto světě citací Izajáše „*Spravedlivému bude dobře...*“? Abychom tomu dnes mohli věřit, museli bychom buď popřít fakta, která se k nám derou ze všech stran, nebo definovat význam slova „spravedlivý“ tak, aby s těmito fakty nebyl v rozporu. **Museli bychom říct, že spravedlivý člověk je ten, kdo žije dlouho a dobře, bez ohledu na to, jestli koná dobro nebo ne, a zlý člověk by musel být ten, který trpí, i kdyby jeho život byl jinak příkladný.**

Toto je také jeden příběh: Jedenáctiletý chlapec mých

známých přišel domů ze školy, kde jim ten den prohlíželi zrak a zjistili, že je krátkozraký a bude muset nosit brýle. Nikoho to nijak zvlášť nepřekvapilo. Oba jeho rodiče nosí brýle a nosí je i jeho starší sestra. Ale chlapec byl z nějakého důvodu velmi nešťastný a nikomu nechtěl říct proč. Konečně jednou večer, když ho matka ukládala k spánku, věc vyšla najevo. Týden předtím, než se podrobil té prohlídce, prohledával se dvěma staršími kamarády hromadu odpadků, které soused přichystal na odvoz, a našli tam jedno číslo časopisu *Playboy*. S pocitem, že dělají něco zlého, si pár minut prohlíželi obrázky obnažených žen. Když mu o několik dnů později prohlédli zrak a zjistili, že musí nosit brýle, dospěl chlapec k závěru, že Bůh ho chce potrestat slepotou za to, že se díval na ty obrázky.

Když hledáme smysl životních zkoušek, můžeme také dospět k názoru, že lidé ve skutečnosti dostali, co zasloužili, ale až po uplynutí určité doby. V tom daném okamžiku může život vypadat nespravedlivý a může se zdát, že nevinní trpí. Ale když nějakou dobu počkáme, připadá nám, že spravedlnost Božího plánu se postupně vynořuje.

Například 92. žalm chválí Boha za nádherný a dokonale spravedlivý svět, který nám dal, a dodává, že hloupí lidé v něm vidí chyby, protože jsou netrpěliví a nedají Bohu čas, aby se jeho spravedlnost mohla projevit:

Tvoje činy, Hospodine, jsou tak velkolepé,
tvoje záměry jsou přehluboké!

Tupec o tom neví,
hlupák tomu nerozumí.

Svévolníci bují jako plevel,
všichni pachatelé ničemností rozkvétají,
aby byli navždy vyhlazeni...

Spravedlivý roste jako palma,
rozrůstá se jako libanonský cedr...
aby hlásal, že Hospodin je přímý,
skála má, a podlosti v něm není!

(Žalm 92,6-8.13.16)

Žalmista nám říká, že zlo přítomné ve světě nemá žádný vliv na Boží právo a spravedlnost. Přirovnává zlé svévolníky k plevelu a spravedlivé k palmě nebo cedru. **Když zasadíte týž den semeno plevele a palmy, plevel vzejde mnohem dříve.** Tehdy by si člověk, který by nevěděl nic o přírodě, mohl myslet, že plevel vyrostе nakonec vyšší a silnější než palma, protože roste rychleji. Ale zkušený pozorovatel ví, že plevel roste rychle jen krátkou dobu, že během několika měsíců zvadne a uhyne, zatím co palma roste pomalu, ale poroste do výše a vydrží déle a přežije i několik generací.

Zároveň žalmista upozorňuje, že hloupí netrpěliví lidé, když vidí, že se zlým daří dobře a čestní lidé trpí, docházejí k závěru, že se vyplácí být zlý. Jen ať se na to podívají z delší časové perspektivy, navrhuje žalmista, a uvidí, že zlí brzy zhynou jako plevel a spravedliví se prosadí pomalu, ale jistě jako palma nebo cedr.

Kdybych se mohl setkat s autorem 92. žalmu, nejdřív bych mu poblahopřál, že napsal mistrovské dílo náboženské literatury. Uznal bych, že řekl něco objeveného a důležitého o světě, v němž žijeme, že nečestné a bezohledné jednání často vynese lidi rychle nahoru, ale spravedlnost je nakonec dostihne. Jak napsal rabín Milton Steinberg: „Uvažujte, jak to na světě chodí: jak lež má krátké nohy a daleko nedoběhne, jak zlo má sklon zničit samo sebe; jak každá tyranie v sobě nese zárodky svého pádu. A teď proti tomu postavte trvalou sílu pravdy a spravedlnosti. Mohl by ten rozdíl být tak

zřetelný, kdyby něco v povaze věcí samých nebránilo zlu a nestranilo dobru?“ (*Anatomie víry*)

Ale potom bych ho musel upozornit, že jeho teologie je plná zbožných přání. I kdybych mu uznal, že zlí lidé se svým jednáním nedojdou daleko, že za ně budou muset dříve či později zaplatit, nemohu souhlasit s jeho tvrzením, že „spravedlivý roste jako palma“. **Žalmista nás chce přesvědčit, že v delší časové perspektivě spravedliví doženou a předeženou ty zlé v tom, kolik dostanou od života dobrého. Jak ale vysvětlí skutečnost, že Bůh, který je evidentně v pozadí toho všeho, nedává vždycky spravedlivému člověku čas, aby něco dohnal?** Někteří dobří lidé umírají bez odměny; pro jiné je délka jejich života spíše trestem než odměnou. Svět bohužel není tak příjemné místo, jak by nás žalmista chtěl přesvědčit.

Vzpomínám si na jednoho svého známého, který si během řady let tvrdé práce vybudoval poměrně úspěšný podnik a pak skončil bankrotem, když ho podvedl člověk, jemuž příliš důvěřoval. Mohl jsem mu říct, že vítězství zla nad dobrem je pouze dočasné, že zlé jednání toho druhého člověka se obrátí proti němu. Ale můj známý je unavený a zničený člověk, není už nejmladší a navíc začal být značně skeptický. Během těch let, než ho Boží spravedlnost odmění, kdo pošle jeho děti na univerzitu a kdo zaplatí účty od lékaře, kterých bude s věkem přibývat? Bez ohledu na to, jak moc bych chtěl věřit s Miltonem Steinbergem, že spravedlnost se nakonec projeví, mohu svému známému zaručit, že bude žít dost dlouho, aby se toho dožil? Zjišťuji, že nemohu sdílet žalmistův optimismus, že spravedlivý, v delší časové perspektivě, bude růst jako palma a vydá svědectví o tom, že Hospodin je přímý.

Oběti životních tragédií se také často snaží utěšit

myšlenkou, že Bůh má své důvody pro to, co se jim stalo, důvody, které jim nepřísluší soudit. Vybavuje se mi jedna žena, kterou znám, jmenuje se Helena.

Problémy začaly, když si Helena uvědomila, že je velmi unavená, jen co ujede kousek cesty po ulici nebo stojí chvíli v řadě. Připisovala to tomu, že stárne a že přibrala na váze. Ale jednoho večera, když se vracela domů po večeři s přáteli, zakopla přes práh, shodila lampu a upadla na zem. Její manžel si zavtipkoval, že je opilá po dvou doušcích vína, ale Heleně do smíchu nebylo. Následujícího rána se objednala u lékaře.

Diagnóza byla roztroušená skleróza. Lékař jí vysvětlil, že jde o degenerativní chorobu nervového systému, která se bude zhoršovat, možná rychle, možná postupně po řadu let. V určité fázi nebude schopná chodit bez opory a nakonec bude odkázána na vozík, ztratí schopnost zadržovat stolici a moč a její stav se bude postupně stále zhoršovat, až zemře.

Stalo se to nejhorší, co mohlo Helenu potkat. Když to vyslechla, zhroutila se a rozplakala. *„Proč se to stalo právě mně? Vždycky jsem se snažila být dobrý člověk. Mám manžela a malé děti, které mě potřebují. To si nezasloužím. Proč mě Bůh chce nechat tak trpět?“* Její muž ji vzal za ruku a snažil se ji upokojit: *„Tak nesmíš mluvit. Bůh má jistě své důvody, proč to udělal, a my o něm nesmíme pochybovat. Musíš věřit, že když bude chtít, aby ti bylo lépe, bude ti lépe, a když ne, jistě to bude mít svůj smysl.“*

Helena se v těch slovech snažila najít klid a sílu. Chtěla slyšet, že její utrpení má nějaký smysl, i když ho sama nedovede pochopit. Chtěla věřit, že to má nějaký význam. Celý život jí vštěpovali – v náboženství i v přírodopise – že svět má nějaký smysl, že všechno, co se děje, děje se z nějakého důvodu. Zoufale tomu dál chtěla věřit, chtěla věřit,

že Bůh všechno řídí, protože kdyby to neřídil on, tak kdo? **Bylo těžké žít s roztroušenou sklerózou, ale bylo by ještě těžší žít s myšlenkou, že věci se stávají lidem bez důvodu, že Bůh ztratil kontakt se světem a místo pro řidiče je prázdné.**

Helena nechtěla pochybovat o Bohu nebo se na něho zlobit. Ale po slovech svého manžela se cítila ještě opuštěnější a zmatenější. Jaký vyšší smysl mohlo mít, co měla podstoupit? Jak to mohlo být k něčemu dobré? I když se velmi snažila nehněvat se na Boha, byla rozhněvaná, cítila se zraněná a zrazená. Byla dobrý člověk; jistě ne dokonalá, ale čestná, pracovitá, ochotná pomáhat, stejně dobrá jako většina lidí a možná lepší než mnozí, kteří si chodili po světě zdraví. Jaké důvody mohl Bůh mít, aby jí tohle udělal? A ke všemu měla pocit viny, že se na Boha hněvá. Byla ve svém strachu opuštěná a trpěla. **Jestli jí Bůh poslal tohle neštěstí, jestli z nějakého důvodu chtěl, aby trpěla, jak by ho mohla žádat, aby ji vyléčil?**

V roce 1924 se spisovatel Thornton Wilder zabýval touto otázkou otázek ve své novele *Most Svatého Ludvíka krále*. Jednoho dne se v malém městečku v Peru přetrhl most zavěšený nad propastí a pět lidí, kteří po něm právě přecházeli, se zřítilo a zahynulo. Náhodným svědkem jejich smrtelného pádu byl mladý katolický kněz, kterého tato událost vedla k zamyšlení. Byla to pouhá náhoda, nebo to byla Boží vůle, že tam zemřelo právě těch pět lidí? Začal pátrat v jejich životech a přišel k podivuhodnému závěru: všech pět nedávno v životě vyřešilo problematickou situaci a nyní pro ně mělo začít nové období. Možná právě tohle byl pro každého z nich nejvhodnější čas, aby zemřeli, usoudil kněz.

Přiznávám, že mě tato odpověď neuspokojuje. Za Wilde-

rových pět chodců na visutém mostě si můžeme dosadit dvě stě padesát cestujících v letadle, které spadlo. Těžko bychom si mohli představit, že by každý z nich právě vyřešil nějakou složitou situaci svého života. Z novinových článků po pádu letadla se dozvídáme spíše opak – že mnohé oběti byly uprostřed důležité práce, že mnozí zde zanechali mladé rodiny a nedokončené plány. V románu, kde může autorova představivost manipulovat s fakty, se mohou náhlé tragédie přihodit lidem v okamžiku, který vyhovuje potřebám autora. Ale zkušenost nás učí, že skutečný život vůbec není tak jednoduchý.

Možná že Thornton Wilder dospěl nakonec sám k témuž závěru. Víc než čtyřicet let po vydání *Mostu Svatého Ludvíka krále* se starší a moudřejší Wilder vrátil k otázce, proč dobří lidé trpí, v románu *Osmý den*. Tato kniha vypráví příběh dobrého a slušného člověka, jehož život ničí neštěstí a nepřátelství. On i jeho rodina trpí, i když jsou nevinní. V závěru románu, kde by čtenář očekával šťastný konec, při němž budou hrdinové odměněni a zločinci potrestáni, konec chybí. Místo toho nám Wilder nabízí představu krásného goblenu. Když se na něj díváme ze správné strany, vidíme složitě utkané umělecké dílo, v němž se spojují nitky různých délek a barev, aby vytvořily nádherný obraz. Ale otočte goblén na druhou stranu a spatříte změť mnoha nitek, krátkých i dlouhých, hladkých i rozřepených a zauzlených, rozbíhajících se do různých směrů. To Wilder nabízí jako vysvětlení, proč musí dobří lidé v tomto životě trpět. **Bůh má vzorec, do něhož všechny naše životy nějak zapadají. Jeho vzorec vyžaduje, aby byly některé životy zkroucené, zauzlené nebo zkrácené, zatím co jiné dosahují obdivuhodné délky, ne proto, že by si to jedna nitka zasloužila víc než jiná, ale prostě proto, že to vyžaduje ten**

vzorec. Když se na něj díváme zespodu, z naší perspektivy, zdá se nám Boží vzorec odměňování a trestu nahodilý a nelogický, jako zadní část goblenu. Ale při pohledu z druhé strany, z Boží perspektivy, má každý souček a uzlík své místo v překrásném vzoru, který vytváří umělecké dílo.

Tato vize je nesporně dojemná a dovedu si představit, že řada lidí v ní může najít útěchu. Bezdůvodné utrpení, utrpení jako trest za nějaký blíže neurčený hřích se těžko snáší. Ale **utrpení jako příspěvek do velkolepého uměleckého díla, které tvoří sám Bůh, může být chápáno nejen jako snesitelné břímě, ale dokonce jako privilegium.** Proto se jeden ztrápený nešťastník ve středověku modlil: „*Neříkej mi, proč musím trpět... Ujisti mě pouze, že trpím pro Tebe.*“

Při bližším pohledu však ani toto hledisko nemůže uspokojit. Přes veškerou útěchu i ono je do značné míry založeno na přání. Nemoc, která z dítěte udělá invalidu, smrt mladého manžela a otce, troska nevinného člověka, kterého zničily zlomyslné pomluvy, to vše je velmi skutečné. To jsme viděli. Ale nikdo neviděl Wilderův goblén. Jediné, co nám Wilder říká, je: „*Představte si, že může být takový goblén.*“ Je těžké přijmout pouze hypotetické řešení skutečných problémů.

Jak vážně bychom brali člověka, který by řekl: „*Já věřím Adolfu Hitlerovi nebo Johnu Dillingerovi. Nemohu vysvětlit, proč udělali; co udělali, ale také nemohu uvěřit, že by to udělali, aniž by k tomu neměli pádný důvod.*“ A přesto se lidé snaží ospravedlnit smrt a tragédie, které má Bůh sesílat na nevinné oběti, téměř stejnými argumenty.

Navíc **moje náboženské přesvědčení, které mě nutí ctít hodnotu individuálního lidského života, mi znemožňuje přijmout odpověď, která připouští bolest nevinného člověka a zavírá nad ní oči, protože má přispívat k**

nějakému grandióznímu dílu estetických kvalit. Kdyby lidský umělec nebo zaměstnavatel nutil děti trpět, aby mohlo vzniknout něco nesmírně krásného nebo hodnotného, zavřeli bychom ho do vězení. Proč bychom měli omlouvat Boha, že působí lidem nezaslouženou bolest, bez ohledu na to, jak úžasný má být konečný výsledek?

Když si Helena uvědomila, že ji čeká život fyzické bolesti a duševních úzkostí, zjistila, že ji její nemoc okradla o dětskou víru v Boha a v dobrotu světa. Žádala svou rodinu, přátele, svého duchovního, aby jí vysvětlili, proč se taková strašná věc má stát právě jí nebo komukoli jinému. Jestli skutečně je Bůh, říká Helena, tak ona ho nenávidí a nenávidí i ten důvod, ať byl jakkoli velkolepý, který ho přiměl, aby na ni seslal takové neštěstí.

Zkusme se teď zamyslet nad jinou otázkou: **Může nás utrpení poučit? Může někoho vyléčit z jeho chyb a udělat z něho lepšího člověka?** Někteří věřící lidé, kteří se domnívají, že Bůh má své dobré důvody, aby nás nechal trpět, uvažují, co by takové důvody mohly být. Toto jsou slova jednoho z největších ortodoxních židovských učitelů naší doby rabína Josepha B. Soloveitchika: *„Utrpení přichází, aby člověka zušlechtilo, aby očistilo jeho myšlenky od pýchy a povrchnosti, aby rozšířilo jeho obzory. Zkrátka smyslem utrpení je náprava toho, co je v osobnosti člověka špatné.“*

Stejně jako rodiče musí někdy potrestat dítě, které milují, pro jeho dobro, tak Bůh musí trestat nás. Rodiče, kteří odvedou své dítě z rušné silnice nebo mu odmítnou dát cukroví před večeří, nejsou zlí nebo trestající nebo nespravedliví. Jsou jenom všímaví a odpovědní. Někdy rodiče musí dítě potrestat výpraskem nebo zákazem, aby mu dali ponaučení. Dítě si může myslet, že je mu svévolně

odepřeno něco, co ostatní děti mají, a může se divit, proč s ním milující rodiče zacházejí tímto způsobem, ale to je uvažování dítěte. Až dítě dospěje, pochopí, že to bylo moudré a nutné.

Někteří tvrdí, že podobně s námi jedná Bůh, jako moudří a milující rodiče se svým naivním dítětem. Chrání nás, abychom si neubližili, odepře nám něco, co chceme, občas nás potrestá, abychom pochopili, že jsme se dopustili nějaké závažné chyby, a trpělivě snáší naše záchvaty vzteku na jeho „nespravedlnost“ v pevné víře, že jednou dospějeme a pochopíme, že to všechno bylo pro naše dobro. *„Vždyť Hospodin domlouvá tomu, koho miluje, jako otec synu, v němž našel zalíbení.“* (Příslaví 3,12)

Nedávno se v novinách objevil příběh ženy, která šest let cestovala po světě a nakupovala starožitnosti, aby si mohla založit obchod. Týden před jeho otevřením způsobil blesk požár obchodního střediska a několik obchodů vyhořelo, mezi nimi i ten její. Zboží nesmírné hodnoty a prakticky nenahraditelné bylo pojištěno pouze na zlomek své skutečné hodnoty. Jaké pojištění by však mohlo té ženě nahradit šest let života stráveného vyhledáváním a sbíráním vzácných předmětů? Byla na pokraji zhroucení. *„Proč se to muselo stát? Proč se to stalo mně?“* Přítel se ji snažil utěšit slovy: *„Možná ti Bůh chce dát lekci. Možná se ti snaží říct, že nechce, abys byla bohatá. Nechce, abys byla úspěšnou podnikatelkou, abys měla celý den hlavu plnou výkazů zisku a ztrát, abys jezdila každý rok na Dálný východ na nákupy. Chce, abys vložila svou energii do něčeho jiného, a toto je způsob, jak ti to sdělil.“*

Jeden současný duchovní použil toto přirovnání: *Kdyby člověk, který neví nic o medicíně, vstoupil do operačního sálu a viděl lékaře a sestry, jak operují, mohl by si myslet, že je to*

banda zločinců, kteří mučí svou ubohou oběť. Viděl by, jak pacienta přivazují, na nos a ústa mu dávají jakýsi kornout, aby nemohl dýchat, a vrážejí do něho nože a jehly. Jenom ten, kdo ví něco o chirurgii, by věděl, že to všechno dělají proto, aby pacientovi pomohli, ne aby ho mučili. A stejně tak, když nám Bůh působí bolest, je to jen jeho způsob, jak nám pomáhá.

Posuďte případ Rona, mladého magistra, který pracoval v lékárně se starším společníkem. Když u něho začínal, starší kolega ho upozornil, že obchod byl nedávno terčem série útoků mladých narkomanů, kteří hledali drogy a peníze. Jednoho dne, když už se Ron chystal zavřít, najednou na něho mladistvý narkoman vytáhl pistoli a požádal o drogy a o peníze. Ron se rozhodl, že je lepší vydat mu denní tržbu než si hrát na hrdinu. Šel tedy otevřít pokladnu. Celý se třásl strachem. Jak zahrnul za pult, zakopl a zachytil se, aby neupadl. Lupič se domníval, že sahá po pistoli, a vystřelil. Kulka prolétla Ronovi břichem a pronikla do míchy. Lékaři ji vytáhli, ale dílo zkázy bylo vykonáno. Ron už nikdy nebude chodit.

Přátelé se ho snažili utěšovat. Někteří ho drželi za ruku a litovali ho. Jiní mu povídali o nových lécích, které se začínají užívat u paraplegiků, nebo o případech zázračného spontánního uzdravení, o kterých četli. Další se mu snažili pomoci, aby chápal, co se mu stalo, a hledali s ním odpověď na otázku: „Proč já?“

„Já musím věřit,“ povídal mu jeden z nich, „že všechno, co se nám v životě stane, má svůj smysl. Nakonec všechno, co se s námi děje, je pro naše dobro. Dívej se na to takhle. Tys byl vždycky příliš sebevědomý, měl jsi krásné ženy, sportovní auta, myslel sis, že budeš pořád vydělávat spousty peněz. Nikdy ses nestaral o lidi, kteří se ti nevyrovnali.

Možná ti takto Bůh chce dát lekci. Chce, aby ses zamyslel, abys byl citlivější k druhým. Možná tě tak chce zbavit pýchy a domýšlivosti a donutit, abys přemýšlel, v čem je tvůj skutečný úspěch. Je to jeho způsob, jak z tebe udělat lepšího a citlivějšího člověka.“

Ten přítel ho chtěl povzbudit, chtěl najít nějaký smysl v nesmyslné nehodě. Ale kdybyste vy byli Ron, jak byste reagovali? Ron myslel na to, že kdyby nebyl upoután na nemocniční lůžko, tak by toho muže praštil. Jakým právem ho normální zdravý člověk, který brzy pojede domů, vyběhne po schodech a bude se těšit, jak si zahraje tenis, poučuje, že to, co se mu stalo, bylo dobré a v jeho nejlepším zájmu?

Takové uvažování není ve skutečnosti míněno jako pomoc trpícímu nebo vysvětlení smyslu jeho utrpení. Je míněno především jako obhajoba Boha. Proto užívá argumenty a myšlenky, které převracejí zlé v dobré a bolest v privilegium. S takovými slovy přicházejí lidé, kteří věří, že Bůh je milující otec, který řídí všechno, co se s námi děje, této své víře přizpůsobují fakta a vykládají je tak, aby odpovídala jejich pojetí. Je pravda, že chirurgové do lidí vrážejí nože, by jim pomohli, ale ne každý, kdo do druhého vráží nůž, je chirurg. **Je pravda, že někdy musíme lidem, které milujeme, udělat něco bolestného pro jejich dobro, ale ne každá bolest, kterou prožíváme, je pro naše dobro.**

Bylo by jednoduché věřit, že prožíváme bolest a utrpení proto, abychom „spravili“, co je na naší osobnosti chybného, jestli existuje nějaká souvislost mezi chybováním a trestem. Avšak **rodiče, kteří trestají dítě za to, že udělalo něco špatného, ale nikdy mu neřeknou, za co ho trestají, asi nebudou vzorem odpovědného rodičovského jednání.** Podobně ti, kteří vysvětlují utrpení jako Boží způsob, jak nás poučit, abychom se změnili, a váhají, když mají určit, v čem

se máme změnit.

Stejně neúčinné je vysvětlení, že Ronovo neštěstí se nestalo proto, aby udělalo citlivějšího člověka z něho, ale aby jeho přátelé a rodina byli citlivější k postiženým lidem než dosud. Potom by ženy rodily znetvořené a postižené děti jako součást Božího plánu prohloubit a rozšířit jejich duše, naučit je soucitu a hodnotnějšímu druhu lásky.

Všichni jsme četli o malých dětech, které byly ponechány na okamžik bez dozoru a vypadly z okna nebo spadly do bazénu a zemřely. Proč Bůh dovolí, aby se něco takového stalo nevinnému dítěti? Nemůže to být proto, aby dítě něco naučil. Než by se z toho mohlo poučit, bylo by už mrtvé. Má to naučit rodiče a vychovatele, aby byli opatrnější? To je příliš banální poučení, aby se za ně zaplatilo životem dítěte. Má to z rodičů učinit citlivější, soucitnější lidi, kteří by si na základě této zkušenosti více vážili života a zdraví? Má je to přimět, aby se podíleli na vytvoření nových zásad bezpečnosti, a tak zachránili stovky budoucích životů? Cena je stále příliš vysoká, příliš malý ohled se bere na hodnotu lidského života. Uráží mě, když slyším, jak někteří uvažují, že Bůh by mohl stvořit postižené děti, aby se ti kolem nich naučili soucitu a vděčnosti. Proč by měl Bůh zmrzačit život někoho jiného, aby prohloubil moji citlivost?

Jestliže nemůžeme uspokojivě vysvětlit utrpení tím, že jsme dostali, co si zasloužíme, nebo že je to „lék“ na naše chyby, můžeme přijmout výklad, že jde o zkoušku? Mnozí rodiče umírajících dětí jsou nabádáni, aby si přečetli dvacátou druhou kapitolu První Mojžíšovy, která jim má pomoci pochopit a přijmout jejich úděl. V té kapitole Bůh přikazuje Abrahamovi, aby vzal svého syna Izáka, kterého miluje, a nabídl ho Bohu jako lidskou oběť. Kapitola začíná slovy: „*Po těch událostech chtěl Bůh Abrahama vyzkoušet.*“ Bůh nechal

Abrahama prožít tato muka, aby vyzkoušel jeho oddanost a sílu jeho víry. Když Abraham ve zkoušce obstál, Bůh slíbil, že ho bohatě odmění.

Pro ty, kdo si nedovedou představit Boha, který by hrál se svým nejvěrnějším stoupencem takovou sadistickou hru, vysvětlují zastánci tohoto hlediska, že Bůh předem věděl, jak to dopadne. On ví, že my v jeho zkoušce obstojíme podobně jako Abraham a naší víry se to nedotkne (i když v Abrahamově případě dítě nezemřelo). On nás podrobuje zkoušce proto, abychom se ujistili, jak jsme silní a věrní.

Talmud, který je kompilací učení rabínů z doby 200 před naším letopočtem až 500 našeho letopočtu, vysvětluje Abrahamovu zkoušku takto: Když půjdete na tržiště, uvidíte hrnčíře, jak tluče do svých hliněných hrnců holí, aby ukázal, jak jsou pevné a odolné. Ale moudrý hrnčíř tluče jen do nejpevnějších hrnců, nikdy ne do těch, které mají nějakou chybu. Stejně tak Bůh sesílá zkoušky a soužení pouze na lidi, o nichž ví, že jsou schopni v nich obstát, aby se oni i ostatní mohli poučit, jak velká je jejich duchovní síla.

Sám jsem byl otcem postiženého dítěte čtrnáct let, až do jeho smrti. **Neutěšila mě představa, že si mě Bůh vybral, protože ve mně rozpoznal nějakou zvláštní duchovní sílu a věděl, že budu schopen to zvládnout lépe než ostatní.** Necítil jsem to jako „privilegium“ a také mi to nepomohlo pochopit, proč musí Bůh každý rok posílat postižené děti do života stovek tisíc nic netušících rodin.

Spisovatelka Harriet Sarnoff Schifffová přetavila svou bolest a životní tragédii do nádherné knihy *Truchlíci rodiče*. Píše v ní, že když její mladý syn zemřel během operace, při níž se mu snažili spravit vrozenou srdeční vadu, její duchovní si ji vzal stranou a řekl jí: „*Vím, že je to pro vás bolestné. Ale vím, že se s tím budete umět vyrovnat, protože Bůh na nás*

nikdy neklade těžší břemena, než jsme schopni unést. Bůh dopustil, aby se vám to stalo jen proto, že ví, že jste dost silná, abyste to zvládla.“ Harriet Schiffová vzpomíná, jak reagovala na tato slova: „*Kéž bych byla slabší, Robbie mohl ještě žít.“*

Opravdu Bůh „zmírní vítr, který fouká na čerstvě ostříhaného beránka“? Nežádá po nás nikdy víc, než dokážeme snést? Moje zkušenost je jiná. Viděl jsem, jak se lidé pod tíhou krutého utrpení lámou. Viděl jsem, jak se po smrti dítěte rozpadla manželství, protože rodiče obviňovali jeden druhého, že mu nevěnovali dost péče nebo že byli zdrojem defektního genu, nebo prostě proto, že jejich společné vzpomínky byly nesnesitelně bolestné. **Viděl jsem, jak některé lidi trápení zušlechtilo a prohloubilo jejich citlivost, ale mnohem víc jich přivedlo k cynismu a zatrpklosti.** Viděl jsem, jak lidé začali závidět ostatním kolem sebe a nebyli schopni znovu se zapojit do normálního života. Viděl jsem, jak rakovina nebo autonehoda vzaly život jednomu členu rodiny a zároveň ukončily i životy pěti ostatních, kteří už nikdy nedokázali být normálními veselými lidmi, jakými byli, než je postihlo neštěstí. Jestli nás Bůh zkouší, musí už vědět, že mnozí z nás ve zkoušce neobstáli. Jestli nám nakládá jen taková břemena, jaká jsme schopni unést, viděl jsem už příliš mnohokrát, jak se přepočítal.

Když všechno ostatní zklamalo, snaží se někteří lidé vysvětlovat utrpení tím, že nás přichází vysvobodit ze světa bolesti a uvádí nás do nějakého lepšího světa. Jednoho dne mi někdo zavolal, že pětiletý chlapec ze sousedství vběhl do silnice za míčem, srazilo ho auto a on zemřel. Neznal jsem toho chlapce, jeho rodina nepatřila do mé obce. Ale několik našich dětí ho znalo, hrávaly si s ním. Jejich matky byly na pohřbu a potom mi o tom vyprávěly.

Ve své řeči rodinný duchovní řekl: „*Ted' není čas na smutek a slzy. Je čas, abychom se radovali, protože Michael byl vzat z tohoto světa hříchu a bolesti s nevinnou duší neposkrvrněnou hříchem. Je nyní ve šťastnější zemi, kde není bolest ani zármutek; poděkujme za to Bohu.*“

Vyslechl jsem to a bylo mi líto Michaelových rodičů. Nejen že náhle ztratili syna, ale ještě jim představitel jejich církve říká, že by se měli radovat z toho, že zemřel tak mladý a tak nevinný. Myslím, že v tu chvíli neměli zrovna chuť se radovat. Cítili ublížení a hněv, měli pocit, že Bůh k nim byl nespravedlivý, a zástupce Boha na zemi jim říká, aby ještě byli Bohu vděční za to, co se stalo.

V některých případech, když nejsme ochotni si přiznat, že na světě existuje nespravedlnost, snažíme se přesvědčit sami sebe, že to, co se stalo, není ve skutečnosti špatné. Ze si to jenom namlouváme. Že je to jenom naše sobectví, které nás nutí plakat, protože pětiletý Michael je přece s Bohem místo s námi. **Někdy se chytře snažíme ujistit, že to, co nazýváme zlem, není skutečné, že to vlastně neexistuje, že je to jen stav nedostatku dobra, stejně jako „chlad“ znamená „nedostatek tepla“ nebo tma je nepřítomnost světla.** Můžeme sice takto „dokázat“, že tma nebo chlad vlastně neexistují, ale přesto budou lidé klopýtat a zraňovat se, protože je tma, a jiní lidé budou umírat, protože byli vystaveni chladu. Jejich smrt a zranění přitom nebudou kvůli naší verbální chytristice méně skutečné.

Jindy zase, protože naše duše touží po spravedlnosti a protože tak zoufale chceme věřit, že Bůh k nám bude spravedlivý, upínáme naše naděje k myšlence, že život na tomto světě není jediná skutečnost. Někde mimo tento život je jiný svět, kde „poslední budou první“ a ti, jejichž životy byly na této zemi ukráceny, se setkají s těmi, které milovali, a

budou s nimi trávit věčnost.

Ani já ani žádný jiný žijící člověk však oprávněnost této naděje nemůžeme potvrdit. Víme, že naše fyzická těla se po smrti rozloží. Já sice věřím, že ta naše součást, která není fyzická a které říkáme duše nebo osobnost, neumírá a ani nemůže umřít. Ale nedokážu si představit, jak vypadá duše bez těla. Budeme schopni identifikovat duše bez těla jako lidi, které jsme znali a měli rádi? Bude v tom budoucím světě muž, který ztratil svého otce v mladém věku, a pak žil až do stáří, starší, mladší, nebo stejně starý jako jeho otec? Budou duše duševně opožděných nebo choleriků v nebi nějak upraveny do normálního stavu?

Lidé, kteří byli blízko smrti a pak se uzdravili, vyprávějí, že viděli jasné světlo a vítali je jejich zemřelí příbuzní a přátelé. Po smrti našeho syna se naší dceři zdálo, že zemřela a v nebi ji vítal její bratr, který tam byl zdravý a normální, a babička (která zemřela rok předtím). Není třeba podotýkat, že nemůžeme vědět, jestli tyto vize jsou ozvěny skutečnosti, nebo projekce našich vroucných přání.

Představa jakéhosi následného světa, kde budou nevinní odměněni za své utrpení, může lidem pomoci vyrovnat se s nespravedlností života na tomto světě a přitom neztratit víru. Ale také to může být výmluva, že nás netrápí a nevzrušuje nespravedlnost kolem nás a že nevyužíváme inteligence, kterou nám Bůh dal, abychom s tím něco udělali. Zkušenost lidí v naší situaci nás vede k myšlence, že náš život pokračuje v nějaké formě i po smrti, patrně v takové, na niž naše pozemská představivost nestačí. Ale zároveň, **protože to nemůžeme vědět jistě, bychom měli brát tento svět velmi vážně pro případ, že by to byl ten jediný, který máme, a hledat smysl a spravedlnost v něm.**

Všechny reakce na životní tragédie, o nichž jsme se zmínili, mají jedno společné. Předpokládají, že příčinou našeho utrpení je Bůh, a snaží se pochopit, proč Bůh chce, abychom trpěli. Je to pro naše dobro, nebo jde o zasloužený trest, nebo je snad Bohu jedno, co se s námi děje? Mnohé odpovědi byly nápadité a podnětné, ale žádná nebyla uspokojivá. Některé nás vedly k sebeobviňování, abychom zachránili dobrou pověst Bohu. Jiné popíraly skutečnost nebo potlačovaly naše opravdové city. Nutily nás, abychom nenáviděli sami sebe, že si zasloužíme takový osud, nebo abychom nenáviděli Boha, že ho na nás seslal, když si ho nezasloužíme.

Může však existovat ještě jiný přístup. Možná nám Bůh nechce působit utrpení. Možná se to stává z jiného důvodu než z vůle Boží. Žalmista píše: „*Pozvedám své oči k horám: Odkud mi přijde pomoc? Pomoc mi přichází od Hospodina, on učinil nebesa i zemi.*“ (Žalm 121,ln) **Neříká „bolest mi přichází od Hospodina“ nebo „trápení mi přichází od Hospodina“. Říká „Pomoc mi přichází od Hospodina“.**

Je možné, že Bůh nezpůsobuje zlé věci, které se nám stávají? Je možné, že nerozhoduje, ve kterých rodinách se narodí postižené dítě, že nerozhodl o tom, že Ron bude zmrzačen kulkou a Helena onemocní degenerativní chorobou, ale že je naopak připraven jim a nám všem pomoci, abychom se se svým utrpením dokázali vyrovnat, pokud překonáme pocity viny a hněvu, které nás od něho vzdalují? **Je možné, že ptáme-li se „Jak mi to Bůh mohl udělat?“, je to špatně položená otázka?**

Nejhlubším a nejúplnějším zamyšlením nad problémem lidského utrpení v bibli a možná v celé literatuře je kniha Jób. Proto teď obrátíme svou pozornost k ní.

2. Příběh muže jménem Jób

Asi před dvěma a půl tisíci lety žil muž, jehož jméno se nikdy nedozvíme, ale který obohatil myšlení a život lidí navždy. Byl to citlivý člověk, který viděl, jak dobří lidé kolem něho podléhají nemocem, zatím co pyšným a sobeckým se daří. Znal všechny ty učené, chytré a zbožné pokusy jak to vysvětlit, a zdály se mu stejně neuspokojivé jako nám dnes. A protože byl člověk výjimečných literárních a intelektuálních schopností, napsal dlouhou filozofickou báseň na téma proč Bůh dopouští, aby se zlé věci stávaly dobrým lidem. Tato báseň je součástí bible jako kniha Jób.

Thomas Carlyle nazval knihu Jób *„nejúžasnější básní, jaká kdy byla v nějakém jazyce napsána; naše první a nejstarší vyjádření věčného problému – lidského osudu a Božího jednání s člověkem zde na této zemi... Žádný jiný text v bibli ani mimo ni nemá srovnatelnou literární hodnotu.“* Sám jsem byl fascinován knihou Jób od chvíle, kdy jsem se dozvěděl o její existenci, studoval jsem ji, znovu pročítal a vykládal nescetněkrát. Říká se, že podobně jako každý herec touží hrát Hamleta, každý, kdo studuje bibli, touží napsat svůj výklad knihy Jób. Je to kniha, kterou není lehké pochopit, hluboká a

krásná kniha o nejvážnějším ze všech témat – proč Bůh nechává dobré lidi trpět. **Je těžké sledovat její argumentaci, protože autor prostřednictvím některých postav vyjadřuje názory, které on sám pravděpodobně nezastává, a protože ji napsal elegantní hebrejštinou, kterou po tolika letech není jednoduché překládat.** Když srovnáte dva překlady Joba, možná vás napadne, jestli jsou to opravdu překlady těžké knihy. Jeden z klíčových veršů může být vykládán jako „*budu se bát Boha*“ i jako „*nebudu se bát Boha*“ a není možné zjistit, jak to vlastně autor myslel. Znamé vyznání víry, „*já vím, že můj Vykupitel je živ*“, se může také přeložit jako „*raději bych byl vykoupen, dokud ještě žiju*“. Většina knihy je však jasná a srozumitelná a na zbytku si můžeme vyzkoušet své schopnosti výkladu.

Kdo byl Jób a jaká je kniha, která nese jeho jméno? Badatelé se domnívají, že před mnoha a mnoha lety existovala známá lidová pověst o zbožném muži jménem Jób, něco jako bajka s morálním naučením, která se vyprávěla, aby se posílilo náboženské cítění lidu. **Jób byl tak dobrý a tak dokonalý, že vás hned napadne, že nečtete příběh obyčejného, skutečného člověka. Je to smyšlené vyprávění o dobrém člověku, který trpěl.**

Podle tohoto vyprávění se jednoho dne před Bohem objevil satan a vypočítával mu všechny hříchy, kterých se dopouštějí lidé na zemi. Bůh povídá satanovi: „*Všiml sis mého služebníka Joba? Nikdo na zemi není jako on, je to příkladně dobrý člověk, který nikdy nehřeší.*“ Satan Bohu odpověděl: „*Ovšem, Jób je zbožný a poslušný. Jakkak by nebyl, když ho zahrnuješ bohatstvím a požehnáním. Odejmi od něho své požehnání a uvidíme, jak dlouho zůstane tvým poslušným služebníkem.*“

Bůh satanovu výzvu přijal. Aniž by jakkoli Jobovi naznačil, co se děje, zničil Jobův dům a dobytek a zabil jeho děti. Celé

jeho tělo pokryl vředy, které mu způsobovaly mučivou fyzickou bolest. **Jobova žena ho nabádala, aby zlořečil Bohu, i kdyby to mělo znamenat, že ho Bůh zabije. Podle ní už nemohl Jobovi udělat nic horšího.** Tři Jobovi přátelé ho přišli utěšovat a také ho nabádali, aby se vzdal své zbožnosti, když za ni dostává takovou odměnu. Ale Jób zůstal ve víře pevný. Nic z toho, co se mu stalo, ho nemohlo přimět, aby zradil svou oddanost Bohu. Nakonec se objevuje Bůh, spílá přátelům za jejich rady a odměňuje Joba za věrnost. Dává mu nový domov, nový majetek a nové děti. **Poučení z tohoto příběhu je následující: Když vás potkají zlé časy, nepodléhejte pokušení vzdát se své víry v Boha. On má pro to, co dělá, své důvody, a když se budete držet své víry dost dlouho, nahradí vám všechno vaše utrpení.**

Postupně se s tímto příběhem seznámilo mnoho generací věřících. Někteří v něm nepochybně našli útěchu. Jiní si, zahanbeni Jobovým příkladem, ponechali své pochybnosti a stížnosti pro sebe. Náš anonymní autor knihy Jób jím byl znepokojen. **V jakého Boha nás ten příběh učí věřit? V Boha, který zabije nevinné děti a sešle na svého nejoddanějšího služebníka nesnesitelná muka, jen aby dokázal, že má pravdu, jen proto, aby vyhrál sázku se satanem?** Jaké náboženství ten příběh propaguje? Náboženství, které staví na slepé poslušnosti a pokládá za hřích protest proti bezpráví? Byl tou starou zbožnou bájí tak zklamán, že ji vzal, převrátil naruby a zpracoval jako filozofickou báseň, v níž se tytéž postavy chovají přesně naopak. **U něho si Jób na Boha stěžuje a jeho přátelé naopak zastávají hledisko konvenční teologie, podle níž „se spravedlivému nestane nic zlého“.**

Ve snaze utěšit Joba, jehož děti i zde zemřely a on onemocněl vředy, používají jeho tři přátelé argumenty, které patří k tradiční zbožnosti. V podstatě mu kážou slovy

obsaženými už v původním příběhu o Jobovi: neztrácej víru navzdory ranám osudu. V nebi máme milujícího Otce a ten se postará, aby dobří byli odměněni a zlí potrestáni.

Jób, který pravděpodobně mnohokrát hovořil stejně k jiným lidem, kteří trpěli, si poprvé uvědomuje, jak jsou ta slova prázdná a urážlivá. Co tím myslíte, že se postará, aby dobří byli odměněni a zlí potrestáni?! To chcete říct, že moje děti byly zlé, a proto musely zemřít?! Chcete říct, že já jsem zlý, a proto se mi to všechno stalo?! Kdy jsem byl tak hrozný?! Co jsem udělal o tolik strašnějšího než vy, že musím mít o tolik horší osud?!

Přátelé jsou jeho výbuchem zaskočeni. Odpovídají, že člověk nemůže čekat, že se mu Bůh bude zpovídat, za co ho trestá. (V jednom okamžiku jeden z přátel říká zhruba toto: Co od Boha chceš, podrobný výčet, kdy jsi zalhal nebo přehlédl žebráka? Bůh má dost práce s řízením světa, nemůže s tebou probírat všechny tvé hříchy.) Víme jenom to, že nikdo není dokonalý, a musíme věřit, že Bůh ví, co dělá. Kdybychom tomu nemohli věřit, byl by svět chaotické místo, kde se nedá žít.

A jejich diskuse pokračuje. Jób netvrdí, že je dokonalý, ale říká, že se snaží víc než většina lidí žít dobrý a spořádaný život. Jak může být Bůh milující, když neustále lidi špehuje a vrhá se po každé sebemenší chybičce v jejich jinak čistém rejstříku, aby ji využil k spravedlivému potrestání? A jak může být spravedlivý, když tolik zlých lidí není potrestáno tak strašně jako Jób?

Spor je čím dál ostřejší, přátelé se začínají na Joba zlobit. Říkají: Jobe, ty jsi nás oklamal. Hrál jsi na nás, že jsi stejně zbožný a věřící jako my. Ale teď vidíme, jak hážeš náboženství přes palubu při první příležitosti, kdy se ti stalo něco nepříjemného. Jsi pyšný, drzý, netrpělivý a kacírský. Není divu, že tě Bůh potrestal. Jen to dokazuje náš názor, že lidé nemusí

hned poznat, kdo je svatý a kdo hříšník, ale Boha ošálit nemůžeš.

Po třech kolech diskuse, v níž jsme střídavě svědky toho, jak si Jób stěžuje a jeho přátelé obhajují Boha, vrcholí kniha bouřlivým závěrem. Autor nechává Joba skvěle využít jedné zásady biblického trestního práva: je-li člověk obviněn ze zlého činu bez důkazu, může složit přísahu a odpřisáhnout svou nevinu. V tom případě musí žalobce buď proti němu předložit důkaz, nebo stáhnout žalobu. V dlouhé a výmluvné závěrečné řeči, která zahrnuje kapitoly 29 a 30 biblické knihy, Jób přísahá na svou nevinu. Připomíná, že nikdy nezapomínal na chudé, nikdy se nechlubil svým bohatstvím ani se neradoval z neštěstí svého nepřítele. **Vyzývá Boha, aby buď předložil své důkazy, nebo přiznal, že Jób je spravedlivý a trpěl nevinně.**

A Bůh se skutečně objevuje.

Z pouště se přizene hrozivá smršť a z ní Bůh Jobovi odpovídá. Jobův případ je tak přesvědčivý, jeho výzva tak naléhavá, že Bůh sám sestupuje na zem a odpovídá mu. **Ale Boží odpověď není snadné pochopit. Bůh vůbec nemluví o případu Joba, ani nezmiňuje jeho hříchy, ani nevysvětluje jeho utrpení. Místo toho říká Jobovi něco ve smyslu: Co ty víš o tom, jak se spravuje svět?**

Kde jsi byl, když jsem zakládal zemi...

Pověz, víš-li něco rozumného o tom.

Víš, kdo stanovil její rozměry,

kdo nad ní natáhl měřicí šňůru...

Kdo sevřel moře vraty, když se valilo z lůna země...

když jsem mu stanovil meze... a řekl: „Až sem smíš přijít, ale ne dál“...

Přišel jsi někdy ke skladům sněhu,

spatřil jsi sklady krupobití...

Opatrovals laň, když rodí...

Dal jsi snad koni bohatýrskou sílu...

Řídí se snad sokol tvým rozumem, když vzlétne...

(Jób, kapitoly 38, 39)

A Jób odpovídá: „*Dávám si ruku na ústa, už jsem toho řekl moc; teď už nepromluví.*“

Kniha Jób je patrně nejlepší, nejúplnější a nejhlubší úvaha na téma utrpení dobrých lidí, jaká kdy byla napsána. Za svůj úspěch vděčí částečně tomu, že její autor byl otevřený všem názorům, dokonce i těm, s nimiž nesouhlasil. I když jeho sympatie jsou jasně na straně Joba, řeči jeho přátel jsou stejně pečlivě promyšlené a poctivě napsané jako slova jeho hrdiny. To je znak velké literatury, ale zároveň to znesnadňuje pochopení autorova postoje. **Když Bůh říká „*Jak se opovažuješ kritizovat, jak já spravuji svůj svět, co ty víš o tom, jak se spravuje svět*“, má to být závěr, k němuž autor dospěl, nebo je to jen další parafráze konvenční zbožnosti té doby?**

Abychom pochopili tuto knihu a její odpověď, všimněme si tří tvrzení, kterým by všichni v této knize i mnozí čtenáři rádi věřili:

- A. Bůh je všemohoucí a způsobuje všechno, co se na světě děje. Nic se nestane bez jeho vůle.*
- B. Bůh je spravedlivý a stará se, aby lidé dostali, co si zaslouží, proto se dobrým lidem daří dobře a zlí jsou potrestáni.*
- C. Jób je dobrý člověk.*

Dokud je Jób zdravý a bohatý, můžeme bez problémů věřit všem třem uvedeným tvrzením. **Jakmile Jób trpí, když ztratí svůj majetek, svou rodinu a zdraví, objevuje se problém.**

Uvedená tři tvrzení přestávají platit dohromady. Pravdivá jsou vždy pouze dvě z nich a třetí musíme popřít.

Pokud je Bůh spravedlivý a všemohoucí, pak Jób musí být hříšník, který si zaslouží, co se mu stalo. Pokud je Jób dobrý, ale Bůh mu přesto způsobil utrpení, pak Bůh není spravedlivý. Pokud si Jób utrpení nezasloužil, Bůh mu ho neseslal, ale nedovedl tomu zabránit, pak není všemohoucí. **Můžeme to chápat i tak, že námětem knihy Jób je polemika, které z těchto tří tvrzení jsme ochotni obětovat, abychom mohli věřit zbylým dvěma.**

Jobovi přátelé jsou ochotni přestat věřit (C), tvrzení, že Jób je dobrý člověk. Chtějí si zachovat představu Boha, jakou měli dosud. Chtějí věřit, že Bůh je dobrý a že má všechno ve své moci. A to se může stát jedině tehdy, když přijmou názor, že Jób si to, co se s ním děje, zaslouží.

Na začátku upřímně chtějí Joba utěšit, aby se cítil lépe. Snaží se mu dodat jistotu vypočítáváním všech zásad, na nichž je založena jejich víra a sebedůvěra a které jim i Jobovi byly vštěpovány od dětství. Chtějí Joba utěšit slovy, že svět skutečně má smysl, že v něm nevládne chaos a zmatek. Ovšem neuvědomují si, že smysl světa a Jobovu utrpení mohou dát jedině tehdy, když potvrdí, že Jób si ho zaslouží. **Tvrzení, že v Božím světě všechno klapě, může utěšit nezaujatého pozorovatele, ale pro lidi nešťastné a trpící je to urážka.** „*Hlavu vzhůru, Jobe, nikdo nikdy nedostane nic, co by si nezasloužil!*“ To není zrovna povzbudivá poznámka pro někoho v Jobově situaci.

Ale jeho přátelé mohou těžko říkat něco jiného. Věří a chtějí věřit dál, že Bůh je dobrý a mocný. Pokud by byl Jób nevinný, pak by musel být vinný Bůh – tím, že nechal nevinného člověka trpět. Je-li v sázce toto, je pro ně jednodušší, když přestanou věřit, že Jób je dobrý člověk, než aby přestali věřit, že Bůh je

dokonalý.

Také je možné, že Jobovi utěšitelé nedokázali uvažovat o tom, co se stalo jejich přáteli, objektivně. Jejich myšlení bylo možná zmatené jejich vlastním pocitem viny a úlevou, že se všechno to neštěstí stalo Jobovi, a ne jim. **Existuje německý psychologický termín *Schadenfreude*, který označuje pocit úlevy, který s rozpaky pociťujeme, když se něco stane někomu jinému, a ne nám.** Voják v boji, který vidí, jak jeho přítele ve vzdálenosti dvaceti metrů zabili, zatím co on sám zůstal nezraněn, nebo žák, který vidí, jak je jeho spolužák kárán za to, že od někoho opsal test, nepřeje svým druhům nic zlého, ale nemohou si pomoci, aby necítili bezděčný pocit vděčnosti, že se to stalo někomu jinému, a ne jim. Jako ti přátelé, kteří se snažili utěšit Rona nebo Helenu. I oni slyšeli někde v sobě hlas, který říkal, „*klidně jsem to mohl být já*“, a snažili se ho umlčet slovy: „*Ne, to není pravda. Jistě je důvod, proč se to stalo právě jemu, a ne mně.*“

Tuto psychologii můžeme pozorovat často, **vina se přenáší na oběť, aby zlo nevypadalo tak iracionálně a hroživě.** Kdyby se židé chovali jinak, Hitler by je nemusel vyvražďovat. Kdyby ta žena nebyla tak provokativně oblečená, ten muž by ji nemusel přepadnout. Kdyby lidé víc pracovali, nemuseli by být chudí. Kdyby společnost nedráždila chudé lidi lákavými reklamami na věci, které si nemohou dovolit, nekradli by. **Svalování viny na oběť je způsob, jak se ujišťujeme, že svět není tak špatný, jak se zdá, a že lidské utrpení má svůj dobrý důvod.** Pomáhá to těm šťastnějším, aby věřili, že jejich štěstí je zasloužené, a ne jen náhoda. Pomáhá to všem kromě oběti, která takto trpí dvojnásobně: vedle svého neštěstí ještě společenským odsouzením. To je přístup Jobových přátel, jenže tím mohou řešit jen svůj vlastní problém, ne problém Jobův nebo náš.

Pokud jde o Joba, on nemá zájem podporovat tuto zjednodušenou teologii a udělat ze sebe zločince. Intelektivně si je vědom mnoha věcí, ale jedno ví zcela jistě. Je si absolutně jistý, že není zlý člověk. Možná není dokonalý, ale podle žádného běžného morálního měřítka není o tolik horší než ostatní, aby si zasloužil být zbaven domova, dětí, majetku a zdraví, a ostatní lidé si to všechno mohli ponechat. A nebude lhát jen proto, aby zachránil dobrou pověst Bohu.

Jób by to vyřešil odmítnutím tvrzení (B), výroku o Boží spravedlnosti. Jób je skutečně dobrý člověk, ale Bůh je podle něj tak mocný, že se nemusí zabývat úvahami o spravedlnosti a právu.

Filozof by to asi vyjádřil takto: Bůh se může *rozhodnout*, že bude spravedlivý a dá člověku, co si zaslouží, potrestá zlé a odmění dobré. Ale můžeme logicky odvodit, že všemohoucí Bůh *musí* být spravedlivý? **Byl by stále ještě všemohoucí, kdybychom ho my, tím že budeme žít ctnostný život, mohli donutit, aby nás ochraňoval a odměňoval?** Nebo by v tom případě byl omezen na jistý druh kosmického prodejního automatu, do něhož vhodíme určitý počet žetonů a dostaneme z něho, co chceme (a když nám nedá, co jsme si zaplatili, můžeme do něho kopat a proklínat ho)? Traduje se, že jeden starý mudrc se radoval nad nespravedlností světa slovy: „*Ted' mohu plnit Boží vůli jen z lásky k Bohu, a ne ze svých sobeckých zájmů.*“ To znamená, že může být mravný a poslušný člověk z pouhé lásky k Bohu, aniž by kalkuloval, že mravní a poslušní lidé budou odměněni. Může Boha milovat, i kdyby ho Bůh sám nemiloval. Tento přístup sice chce prosazovat spravedlnost a právo, ale zároveň staví Boha tak vysoko, že je mimo jakoukoli spravedlnost a právo.

Podle Joba je Bůh mimo jakékoli pojetí spravedlnosti, je tak mocný, že se na něho nevztahují žádná morální pravidla.

Tento Bůh připomíná orientálního vladaře s neomezenou mocí nad životy a majetky svých poddaných. Ta původní stará pověst o Jobovi Boha také tak popisuje, jako božstvo, které souží Joba bez jakýchkoli výčitek svědomí, jen aby vyzkoušelo jeho loajalitu, a které si myslí, že to pak Jobovi „vynahradí“ štědrrou odměnou. Bůh z této pověsti, chápaný jako vládce, kterého mají generace poddaných uctívat, velmi silně připomíná jistého starověkého krále, který odměňuje své poddané ne za jejich dobré skutky, ale za jejich loajalitu.

Proto si Jób přeje, aby existoval nějaký soudce jako prostředník mezi ním a Bohem, někdo, jemuž by se Bůh musel zodpovídat. Ale protože jde o Boha, musí nakonec s lítostí přiznat, že na něho žádný metr neexistuje. *„Jestliže co uchvátí, kdo ho donutí to vrátit, kdopak se ho zeptá: Co to děláš?“* (Jób 9,12)

Jak Jób chápe své trápení? Říká, že žijeme ve světě bezpráví, od něhož nemůžeme očekávat žádnou spravedlnost. Existuje sice Bůh, ale ten je mimo jakoukoli spravedlnost a právo.

A co náš anonymní autor knihy Jób? Jakou on má odpověď na záhadu nespravedlnosti života? Jak jsem už řekl, je těžké poznat, co si vlastně myslí a k jakému řešení chtěl dospět, když se pustil do psaní této knihy. Zřejmě vložil svou odpověď do úst Bohu v jeho promluvě z větrné smršti, která přichází jako závěrečné vyvrcholení knihy. Ale co to znamená? Má to znamenat, že Jób má být umlčen zjištěním, že existuje Bůh, že tam nahoře opravdu někdo je? Ale o tom Jób nikdy nepochyboval. Jen Boží soucit, odpovědnost a spravedlnost byly zpochybněny, ne jeho existence. Má to znamenat, že Bůh je tak mocný, že se nemusí Jobovi zodpovídat? Ale přesně to Jób po celou dobu tvrdil: Existuje Bůh a ten je tak mocný, že nemusí být spravedlivý. Jaký nový pohled tedy autor přináší, když

nechává Boha, aby se objevil a promluvil, jestli říká jenom toto, a proč je Jób tak zaražený, když vyjde najevo, že Bůh s ním souhlasí?

Říká snad Bůh, jak to někteří vykládají, že má na starosti důležitější věci než blaho nějakého jednotlivce, když dělá svá rozhodnutí, která mohou negativně ovlivnit náš život? Říká, že z našeho lidského hlediska jsou naše nemoci a neúspěchy to nejdůležitější, co si dovedeme představit, ale Bůh musí myslet na mnohem víc věcí? Kdyby to řekl, znamenalo by to, že morální kodex bible s jeho důrazem na mravnost a posvátnost individuálního života Boha nezajímá a že dobrota, spravedlnost a důstojnost člověka mají zdroj někde jinde než v Bohu. Kdyby to byla pravda, mnozí z nás by byli v pokušení odvrátit se od Boha a místo toho hledat a uctívat ten skutečný zdroj dobroty, spravedlnosti a důstojnosti.

Myslím, že autor knihy Jób zaujímá úplně jiný postoj než Jób nebo jeho přátelé. Věří v Boží dobrotu i v Jobovu dobrotu a je ochoten vzdát se tvrzení (A): že Bůh je všemocný.

Zlé věci se v tomto světě stávají dobrým lidem, ale není to Boží vůle. Bůh by chtěl, aby lidé dostali, co si zaslouží, ale nemůže to vždycky zařídit. Když musí volit mezi dobrým Bohem, který není zcela všemocný, a mocným Bohem, který není zcela dobrý, dává autor knihy Jób přednost Boží dobrotě.

Snad nejvýznamnější verše z celé knihy jsou ty, které Bůh vyslovil ve své druhé promluvě ze smršti, 40. kapitola, verše 9-14:

*Zdalipak máš paži jako Bůh
a jako on hřímáš svým hlasem...
sraz na místě svévolníky,*

*ukryj je všechny společně do prachu...
Potom ti vzdám chválu i já,
že tvá pravice tě zachránila.*

Já tyto verše chápu takto: „Jestli si myslíš, že je tak jednoduché spravovat svět a starat se, aby se lidem nedělo bezpráví, tak si to zkus.“ Bůh chce, aby spravedliví žili pokojný a šťastný život, ale někdy to prostě nemůže zařídit. I pro samotného Boha je někdy příliš těžké se postarat, aby si krutost a chaos nevyžádaly své nevinné oběti. Avšak mohl by se s tím člověk bez Boha vypořádat lépe?

Bůh mluví dál ve 41. kapitole, kde popisuje souboj s mořským netvorem livjátanem. Po velkém úsilí ho Bůh chytí do sítě a probodne hákem, ale není to snadné. Je-li tento netvor symbol chaosu a zla, všech neovladatelných věcí na tomto světě (jak je tradičně chápán ve staré mytologii), chce tím patrně autor naznačit, že ani pro Boha není snadné udržet chaos pod kontrolou a zabránit škodám, které může zlo napáchat.

Nevinné lidi skutečně v tomto životě může postihnout neštěstí. Mohou se jim stát mnohem horší věci, než si zaslouží: mohou ztratit zaměstnání, onemocnět, jejich děti mohou trpět nebo jim působit trápení. **Ale když se to stane, neznamená to, že je Bůh trestá, protože udělali něco zlého. Neštěstí vůbec nepochází od Boha.**

Možná máte z tohoto závěru pocit zklamání. V jistém smyslu bylo příjemné věřit ve vševědoucího a všemohoucího Boha, který zaručoval slušné zacházení a šťastný život a který nám byl jistotou, že všechno, co se nám přihodilo, má svůj dobrý důvod, podobně jako byl v mládí náš život jednodušší, když jsme mohli věřit, že naši rodiče jsou dost moudří, aby věděli, co dělají, a dost silní, aby všechno dovedli k šťastnému konci. Ale bylo to příjemné jen tak dlouho jako víra Jobových přátel: jen do té

doby, dokud se nejednalo o nevinnou oběť. Od chvíle, co jsme se setkali s Jobem nebo co jsme se sami dostali do jeho situace, nemůžeme už dál věřit v takového Boha, aniž bychom necítili rozhořčení, aniž bychom necítili, že se k nám život zachoval nespravedlivě.

Za této situace by nám vědomí, že Bůh naše neštěstí nezpůsobil, mohlo přinést úlevu. **Je-li Bůh spravedlivý, i když ne všemocný, může stát na naší straně, když se nám stane něco zlého.** Může vědět, že jsme dobří a čestní lidé, kteří si zaslouží něco lepšího. **Pokud naše utrpení není jeho vůle, můžeme se k němu obrátit o pomoc.** Nebudeme se ptát jako Jób: „Bože, proč mi to děláš?“ Budeme se ptát: „**Bože, podívej, co se mi stalo, můžeš mi pomoci?**“ Obracíme se k Bohu, ne aby nás soudil nebo nám odpustil, ne aby nás odměnil nebo potrestal, ale aby nás posílil a utěšil.

Jestliže jsme byli vychováni, podobně jako Jób a jeho přátelé, ve víře ve vševědoucího a všemohoucího Boha, bude pro nás těžké, stejně jako to bylo pro ně, abychom změnili svůj způsob uvažování (stejně jako pro nás bylo těžké, když jsme byli děti, smířit se s tím, že naši rodiče nejsou všemocní, že rozbitou hračku je třeba vyhodit, protože ji *nedokážou* spravit, ne že by ji nechtěli spravit). Když ale připustíme, že jsou jisté věci, které Bůh nemá ve své moci, může z toho vyplynout mnoho dobrého.

Budeme se k Bohu obracet s tím, co může udělat, aby nám pomohl, místo abychom do něho vkládali nereálné naděje, které nemůže splnit. **Bible nakonec také mluví o Bohu jako o ochránci chudých, vdov a sirotků, a nezmiňuje se o tom, jak se z nich ti chudí, vdovy a sirotci stali.**

Můžeme si udržet své vlastní sebevědomí a smysl pro dobro a zbavit se pocitu, že nás Bůh odsoudil a zavrhl. Můžeme být nahněvaní, že se nám stalo něco zlého, aniž bychom měli

výčitky, že se zlobíme na Boha. Nejen to, můžeme chápat svůj hněv na nespravedlnost života a svůj instinktivní soucit, když vidíme lidské utrpení, jako dar od Boha, který nás učí, abychom nenáviděli bezpráví a soucítili s postiženými. **Místo pocitu, že stojíme proti Bohu, můžeme mít pocit, že náš hněv je Boží hněv na nespravedlnost, který působí skrze nás, že i když protestujeme, jsme pořád na Boží straně a on na naší.**

3.Někdy chybí příčina

„Jestli jsou zlé věci, které se nám stávají, důsledkem nešťastné náhody, a ne Boží vůle,“ zeptala se mě jistá žena jednoho večera, když jsem skončil svou přednášku, *„co je příčinou nešťastné náhody?“* Ta otázka mě zaskočila. Instinktivně jsem odpověděl, že příčinou nešťastné náhody není nic, ta se prostě stane. Ale v duchu jsem si říkal, že v tom musí být něco víc.

Tato filozofická myšlenka má klíčový význam pro všechno, o čem píšu v této knize. **Můžete přijmout představu, že se některé věci stávají bez důvodu, že ve vesmíru existuje náhoda?** Někteří lidé se s takovou představou nemohou smířit. Hledají souvislosti, zoufale se snaží najít smysl ve všem, co se děje. Jsou ochotni přijmout myšlenku, že Bůh je krutý nebo že sami jsou hříšníci, ale nedokážou se smířit s nahodilostí. Když se jim podařilo najít smysl v devadesáti procentech všeho, co poznali, ujišťují se, že těch zbylých deset procent také má jistý smysl, jenom oni ho nedokážou pochopit. Proč ale musíme trvat na tom, že všechno má svůj smysl? Proč se musí všechno stát z nějakého zvláštního důvodu? Proč nedovolíme vesmíru, aby měl několik drsných hran?

Do jisté míry dokážu pochopit, že člověku může najednou něco přeskočit v hlavě a on popadne pušku, vyběhne na ulici a začne střílet do kolemjdoucích. Možná je to válečný vysloužilce,

kterého pronásledují vzpomínky na věci, které viděl a prováděl v boji. Možná ho potkalo v zaměstnání i doma víc zklamání a neštěstí, než dokázal unést. Možná s ním celou dobu jednali jako s nýmandem, s někým, koho není třeba brát vážně, až jednoho dne jeho hněv přeteče a on si řekne: „*Já jim ukážu, že něco znamenám.*“

Popadnout pušku a střílet do nevinných lidí je iracionální, bezdůvodné jednání, ale dokážu to pochopit. Co nedokážu pochopit, je důvod, proč v tom okamžiku jde po ulici paní Smithová, zatím co paní Brownovou zrovna napadne, že zajde do obchodu, a zachrání si život. Proč pan Jones právě přechází přes silnici, a tak se stává šilenému střelci dokonalým terčem, zatím co pan Green, který nikdy nevypije k snídani víc než jeden šálek kávy, se rozhodne, že si toho rána pohoví nad druhým šálkem, a je ještě doma, když vypukne střelba? Životy desítek lidí ovlivňují taková obyčejná neplánovaná rozhodnutí.

Chápu, že horké suché počasí, celé týdny bez kapky deště zvyšují nebezpečí lesních požárů, takže potom jiskra, odhozená zápalka nebo paprsky slunce soustředěné do skleněného střepu mohou podpálit les. Chápu, že směr šíření požáru určuje mimo jiné především směr větru. Ale existuje rozumné vysvětlení, proč se vítr a počasí spojí, aby nasměrovaly v určitý den lesní požár k jedném lidským obydlím a k jiným ne, aby jedny lidi zajaly doma do pasti a jiné ne? Nebo je to jen otázka štěstí?

Když se muž a žena spojí v milování, mužský ejakulát se hemží desítkami milionů spermií, z nichž každá nese mírně odlišný soubor biologicky zděděných vlastností. Nikdo nedokáže rozhodnout, která z těch milionů mrskajících se buněk oplodní očekávající vajíčko. Některé spermie mohou způsobit, že se dítě narodí s tělesným postižením, možná s osudovou chorobou. Jiné mu zaručí nejen dobré zdraví, ale i výjimečné sportovní nebo hudební nadání, případně nadprůměrnou

inteligenci. Život dítěte i životy jeho rodičů a příbuzných budou natrvalo poznamenány náhodným výsledkem tohoto rojení.

Někdy to může ovlivnit dokonce mnohem víc životů. Robert a Suzanne Massieovi, rodiče chlapce s hemofilií, udělali, co dělá většina rodičů postižených dětí. Přečetli o synově nemoci všechnu dostupnou literaturu a zjistili, že jediný syn posledního ruského cara byl hemofilik. To vedlo Roberta k napsání knihy *Mikuláš a Alexandra*, v níž si položil otázku, jestli nemoc dítěte, která vznikla jako důsledek náhodného spojení „špatné“ spermie se „špatným“ vajíčkem, nemohla sužovat a trápit carské rodiče natolik, že by oslabila jejich schopnost vládnout, a tak uvolnila cestu bolševické revoluci. Dospěl k závěru, že v důsledku této náhodné genetické souhry změnil nejlidnatější evropský národ formu své vlády a ovlivnil životy prakticky celého lidstva tohoto století.

Někteří lidé dokážou najít ruku Boží za vším, co se děje. Navštívil jsem v nemocnici ženu, do jejíhož auta najel na červenou opilý řidič. Její vůz byl úplně zdemolován, ale ona zázračně vyvázla pouze se dvěma zlomenými žebry a několika škrábanci od rozbitého skla. Podívala se na mě ze svého nemocničního lůžka a řekla: „*Ted' vím, že je Bůh. To, že jsem z toho vyvázla živá a celá, musí být proto, že nade mnou tam nahoře drží ochrannou ruku.*“ Usmál jsem se a neříkal nic, nechal jsem ji v iluzi, že s ní souhlasím (který rabín by podrýval víru v Boha?), protože to nebyla vhodná situace pro teologické přednášky. Ale v duchu jsem si připomněl pohřeb, při němž jsem před čtrnácti dny pochovával mladého manžela a otce, který zemřel v podobné srážce s opilým řidičem; a vzpomněl jsem si i na jiný případ, kdy bylo dítě na kolečkových bruslích zabito řidičem, který ujel z místa činu; všechny noviny přinášejí denně zprávy o životech náhle ukončených při automobilových nehodách. Ta žena přede mnou může věřit, že je naživu, protože

Bůh chtěl, aby přežila, a já jí to nebudu rozmlouvat, ale co by řekla těm druhým rodinám a co jim mám říkat já? Že byli méně významní a méně hodnotní v Božích očích? Že Bůh chtěl, aby zemřeli v tu chvíli a tím způsobem, a neměl zájem je ušetřit?

Vzpomínáte si, jak jsem se v první kapitole zmiňoval o knize *Most Svatého Ludvíka krále* Thomtona Wildera? Když se pět lidí zabije pádem do propasti, bratr Juniper pátrá v jejich životech a zjišťuje, že každý z nich nedávno ukončil jednu etapu svého života. Proto je v pokušení z toho vyvodit, že přetržení mostu nebyla náhoda, ale zásah Boží prozřetelnosti. Náhody neexistují. Ale když fyzikální zákony a únava kovů způsobí, že upadne křídlo letadla a letadlo se zřítí a zabije se dvě stě lidí, byla to Boží vůle, aby zrovna těch dvě stě lidí bylo ten den na palubě toho k záhubě odsouzeného letadla? A kdyby dvoustý prvý cestující cestou na letiště musel měnit kolo a ten let by zmeškal (umím si představit, jak by nadával a proklínal štěstěnu při představě, jak letadlo startuje bez něho), byla by to Boží vůle, že právě on zůstal naživu, zatím co ostatní zemřeli? **Kdyby tomu tak bylo, musel bych se ptát, čemu nás chce Bůh naučit těmito očividně svévolnými skutky zavržení a záchrany.**

Když byl Martin Luther King jr. v dubnu 1968 zavražděn, mluvilo se hodně o tom, že jako černošský vůdce má už svůj vrchol za sebou. Mnozí odkazovali na projev, který pronesl večer před svou smrtí a v němž řekl, že jako Mojžíš „*stanul na vrcholu hory a spatřil zaslíbenou zemi*“, čímž chtěl naznačit, že jako Mojžíš zemře dřív, než do ní vstoupí. Než by přijali jeho smrt jako nesmyslnou tragédii, spatřovali v tom mnozí lidé, podobně jako Wilderův bratr Juniper, důkaz, že Bůh si vzal Martina Luthera Kinga v tom pravém okamžiku, aby ho ušetřil agónie života ve stínu jeho bývalé slávy, jako odmítnutého proroka. Já bych nikdy takové úvahy nepřijal. Chci si myslet, že Bůh má zájem nejen o jednoho černého vůdce, ale o potřeby

desítek milionů černých mužů, žen a dětí. Těžko bychom vysvětlovali, čím jim smrt doktora Kinga prospěla. Proč nemůžeme uznat, že ten atentát byla urážka Boha i nás a porušení Božích záměrů, místo abychom si lámali hlavu a snažili se dokázat, že na vrahově pistoli jsou otisky Božích prstů?

Vojáci v boji střílejí na anonymního, neznámého nepřítele. Vědí, že se nesmějí trápit myšlenkami, že ten voják na druhé straně může být hodný a slušný člověk, který má doma milující rodinu a před sebou slibnou profesionální kariéru. Vojáci chápou, že letící kulka nemá svědomí, že padající minometný granát nedokáže rozlišovat mezi těmi, jejichž smrt bude pro někoho tragédie, a těmi, které nebude nikdo postrádat. Proto si vojáci pěstují určitý druh fatalismu, pokud jde o jejich šance na přežití. Mluví o kulce, na níž je jejich jméno, nebo o tom, že je na řadě jejich číslo, a neuvažují, jestli si *zaslouží* umřít, nebo ne. Proto armáda neposílá do boje posledního žijícího syna z rodiny, protože chápe, že nemůže spoléhat na Boha, že zjedná spravedlnost. **Dokonce i v bibli se píše o tom, jak už před mnoha lety posílali z armády domů muže, kteří se právě zasnoubili nebo založili rodinu, aby nezemřeli v bitvě a nebyli zbaveni možnosti radovat se z toho.** Staří Izraelci, přes všechnu svou hlubokou víru v Boha, věděli, že se nemohou spoléhat, že Bůh vždycky zajistí morálně přijatelný směr, kam mají létat šípy.

Zeptejme se tedy znovu: **Existuje vždycky nějaký důvod, nebo se některé věci dějí čistě náhodou, bez příčiny?**

„*Na počátku,*“ jak se píše v bibli, „*stvořil Bůh nebe a zemi. Země byla pustá a prázdná a nad propastnou tůňí byla tma.*“ Pak Bůh začal tvořit své podivuhodné dílo z počátečního chaosu tříděním věcí a zaváděním řádu, kde byla předtím nahodilost. Oddělil světlo od tmy, zemi od nebe, vody od souše. **Tvořit**

neznamená dělat něco z ničeho, ale do chaosu zavádět řád. Tvůrčí vědec nebo historik si nevymýšlí fakta, ale třídí fakta; vidí mezi nimi souvislosti, nevidí je jen jako náhodné údaje. Tvůrčí spisovatel si nevymýšlí nová slova, ale uspořádává známá slova do souvislostí, které nám sdělují něco nového.

Stejně tomu bylo u Boha, když tvořil svět, jehož základní princip byla uspořádanost a předvídatelnost místo chaosu, se kterým začal: pravidelné východy a západy slunce, pravidelný příliv a odliv, rostliny a živočichové, kteří v sobě nesou semena, aby se sami mohli reprodukovat, každý svým vlastním způsobem. Na konci šestého dne Bůh dokončil svět, který se rozhodl stvořit, a sedmého dne odpočíval.

Ale co když Bůh do konce šestého dne nestihl všechno dokončit? Dnes víme, že svět vznikl miliardy let, ne šest dnů. Příběh stvoření zaznamenaný v knize Genesis je velmi důležitý a má nám mnoho co říci, ale těch šest dnů samozřejmě není možné brát doslova. **Předpokládejme, že stvoření, proces nahrazování chaosu řádem, ještě pokračuje. Co by to znamenalo? V biblické metafoře o šesti dnech stvoření bychom se teď mohli nacházet někde uprostřed pátečního odpoledne.** Člověk byl stvořen právě před několika „hodinami“. Svět už je většinou uspořádaný a předvídatelný místo, oplývající množstvím důkazů Boží dokonalosti a šikovnosti, ale ohniska chaosu ještě přetrvávají. Většinou se vesmír řídí neměnnými přírodními zákony. Ale tu a tam se dějí některé věci ne v rozporu s těmito zákony, ale mimo ně. Občas se stane něco, co mohlo klidně dopadnout i jinak.

Právě teď, když tohle píšu, přinášejí média zprávy o silném hurikánu v Karibské oblasti. Meteorologové nedokážou předpovědět, jestli se vrátí zpět do moře, nebo se vřítí do hustě obydlených pobřežních oblastí Texasu a Louisiany. V biblických dobách se chápalo zemětřesení, které zničilo Sodomu a Gomoru,

jako Boží způsob potrestání obyvatel těchto měst za jejich mravní zkaženost. Někteří středověcí a viktoriánští myslitelé chápali erupci Vesuvu a zničení Pompejí jako způsob, jak Bůh skoncoval s nemorálností jejich společnosti. Dokonce i dnes někteří interpretují zemětřesení v Kalifornii jako Boží způsob vyjádření nelibosti nad údajnými homosexuálními výstřelky v San Francisku a heterosexuálními v Los Angeles. Ale většina z nás dnes chápe hurikán, zemětřesení nebo sopku jako přírodní jev, který nemá svědomí. Neodvážil bych se předvídat cestu hurikánu na základě toho, které osady si zaslouží být zničeny a které zachráněny.

Změna směru větru nebo posun tektonické vrstvy může způsobit, že se hurikán nebo zemětřesení přiblíží k osídlené oblasti, místo aby zasáhly nějaké neobydlené území. Proč? Náhodná změna povětrnostní situace způsobí příliš mnoho nebo příliš málo deště nad zemědělskou oblastí a úroda toho roku je zničena. Opilý řidič vjede s autem do protisměru a srazí se s zeleným chevroletem, a ne s červeným fordem, který jede o dvacet metrů dál. Porouchá se motor letadla linky 205, nikoli linky 209, což způsobí tragédii jedné náhodné skupině rodin, a té druhé ne. To všechno nemá žádný hlubší smysl. **Není důvod, aby něco postihlo právě tu skupinu lidí, a ne nějakou jinou. Tyto události nejsou odrazem Boží vůle.** Stávají se náhodně a nahodilost je chaos v těch temných koutech vesmíru, kam ještě neproniklo Boží tvořivé světlo. A chaos je zlo; ne škodolibé nebo úmyslné, ale přesto zlo, protože způsobuje náhodné tragédie a brání lidem, aby věřili v Boží dobrotu.

Jednou jsem se zeptal svého přítele, uznávaného fyzika, jestli z vědeckého hlediska je svět stále uspořádanější, jestli se s časem nahodilost zvyšuje, nebo snižuje. Jako odpověď mi citoval **druhý zákon termodynamiky, zákon entropie: Každý systém ponechaný sám sobě se mění takovým způsobem, aby**

dosáhl termodynamické rovnováhy. Vysvětlil mi, že **podle toho se svět sám o sobě mění směrem ke stále větší neuspořádanosti.** Představ si hrst barevných kuliček uložených v nádobce a pečlivě poskládaných podle velikosti a barev. Čím víc s nimi budeš třepat, tím víc bude jejich uspořádání ustupovat nahodilému seskupení, až jenom náhodou najdeš vedle sebe dvě kuličky stejné barvy. To se děje také se světem. Jeden hurikán se může otočit do moře a ušetřit pobřežní města, ale byla by chyba, kdybychom v tom viděli důkaz existence nějakého opakujícího se vzorce nebo smyslu. Během doby některé hurikány odletí neškodně na moře, jiné si to zamíří do osídlených oblastí a způsobí zkázu. Čím déle budeš tyto jevy studovat, tím méně v nich budeš nacházet nějaký systém.

Řekl jsem mu, že jsem doufal v jinou odpověď. Doufal jsem, že uslyším vědecký ekvivalent první kapitoly bible, kde se říká, že s každým odcházejícím „dnem“ se říše chaosu zmenšuje a stále větší část vesmíru se podřizuje určitému řádu. Řekl mi, jestli mě to utěší, že Albert Einstein měl tentýž problém. Einsteina neuspokojovala kvantová fyzika a po léta se ji snažil zpochybnit, protože byla založena na hypotéze, že věci se dějí nahodile. **Einstein dával přednost víře, že „Bůh nehraje v kostky o vesmír“.**

Možná mají Einstein a kniha Genesis pravdu. Systém *ponechaný sám sobě se může vyvíjet směrem k neuspořádanosti.* Na druhé straně **náš svět možná není systém ponechaný sám sobě. Možná existuje nějaká tvořivá síla, která na něj působí, Duch Boží vznášející se nad temnými vodami, působící v průběhu tisíciletí, aby přeměnil chaos v řád.**

Nebo možná Bůh dokončil své stvořitelské dílo před dávnými věky a nechal zbytek na nás. Zbývající chaos, šťastné a nešťastné náhody, věci, které se dějí bez důvodu,

budou s námi i nadále jako ten druh zla, který nazval Milton Steinberg „*dosud nestržené lešení z budovy Boží tvořivosti*“. V tom případě se budeme muset naučit s tím žít a oporou a útěchou nám může být poznání, že **zemětřesení a nehody, podobně jako vraždy a loupeže nejsou vůle Boží, ale představují tu stránku skutečnosti, která je na jeho vůli nezávislá a která zlobí a trápí Boha stejně jako zlobí a trápí nás.**

4.Hodní lidé nejsou výjimkou

Slyšel jsem vyprávět o jednom chlapci, který přišel domů z nedělní školy, kde probírali biblický příběh přechodu přes Rudé moře. Matka se ho zeptala, co se v hodině naučil, a on jí řekl: „Izraelci uprchli z Egypta, ale faraón a jeho armáda je pronásledovali. Přišli k Rudému moři a nemohli je přejít. Egypťská armáda se přibližovala. Tak Mojžíš vytáhl svou krátkovlnnou vysílačku, izraelské letectvo začalo bombardovat Egyptany a izraelské námořnictvo postavilo pontonový most, aby lidé mohli přejít.“ Matka byla šokovaná. „Tak tě to ve škole učili?“ „No, ne,“ připustil chlapec, „ale kdybych ti to vyprávěl, jak nás to učili, nikdy bys tomu nevěřila.“

Před mnoha staletími se lidé ujišťovali o Boží existenci prostřednictvím zázraků. Vyprávěli si, jak Bůh rozdělil moře, aby Izraelci mohli projít po suché zemi. Tradovaly se příběhy o tom, jak Bůh vyslyšel modlitbu spravedlivého člověka a seslal déšť, nebo jak způsobil, že řeky tekly opačným směrem a slunce se na své dráze posunulo zpět. Připomínali si vyprávění o Danielovi, jak vyšel z jámy lvové bez úrazu a jak jeho druhové Sadrak, Měšak a Abednego přežili v ohnivě peci. Smyslem všech těchto příběhů bylo dokázat, že Bohu na nás tak záleží, že je ochoten změnit i přírodní zákony, aby podpořil a ochránil ty, které si vyvolil.

Ale my jsme dnes jako ten chlapec z nedělní školy. Když

slyšíme vyprávět tyto příběhy, jsme skeptičtí. Naopak nacházíme důkaz Boží existence právě v tom, že přírodní zákony jsou neměnné. Bůh nám dal nádherný, jasný, uspořádaný svět. Jedna z věcí, které dělají svět obyvatelným, je skutečnost, že přírodní zákony jsou přesné a spolehlivé a působí vždycky stejně. Máme gravitaci: těžké předměty vždycky padají směrem k zemi, takže stavitel může stavět dům, aniž by mu materiál poletoval ve vzduchu. Máme chemii: smícháním jistých prvků v jistém poměru vždycky dostaneme stejný výsledek, takže lékař může předepsat lék a ví, jak bude působit. Můžeme předvídat, kdy slunce v daný den vyjde a kdy zapadne. Můžeme dokonce předpovědět, kdy měsíc zastíní jisté oblasti slunce a způsobí zatmění. Pro lidi žijící v dávných dobách bylo zatmění nepřírozený jev, který si vysvětlovali jako Boží varování. Pro nás je to událost naprosto přirozená, která nám připomíná, jak přesný vesmír nám Bůh dal.

Naše lidské tělo je malý zázrak, ne proto, že by vzdorovalo přírodním zákonům, ale právě proto, že se jimi řídí. Naš zažívací systém odebírá výživné látky z potravy. Naše pokožka pomáhá regulovat tělesnou teplotu pocením. Zorničky našich očí se rozšiřují a zužují v reakci na světlo. Dokonce i když onemocníme, má naše tělo zabudovaný obranný mechanismus, aby mohlo bojovat s nemocí. Všechny tyto úžasné věci se obvykle dějí, aniž bychom si to uvědomovali, v souladu s nejpřesnějšími zákony přírody. Toto, nikoli legendární rozdělení Rudého moře, je skutečný zázrak.

Ale neměnný charakter přírodních zákonů, který na jedné straně umožňuje existenci medicíny a astronomie, je na druhé straně příčinou mnoha problémů. Gravitace způsobuje, že předměty padají. Někdy padají na lidi a mohou je zranit. Jindy gravitace způsobuje, že lidé padají z hor a z oken. Někdy zase gravitace způsobí, že lidé uklouznou na ledě nebo se utopí ve

vodě. Bez gravitace bychom nemohli žít, ale to znamená, že musíme žít také s nebezpečím, které způsobuje.

Přírodní zákony jednají s každým stejně. Nečiní výjimky dobrým lidem nebo potřebným. Když nějaký člověk vstoupí do domu, kde má někdo nějakou nakažlivou nemoc, bere na sebe riziko, že tu nemoc dostane. Nezáleží na tom, proč do toho domu přišel. Může to být lékař nebo zloděj; zárodky nemoci nedovedou rozlišovat. Když Lee Harvey Oswald vystřelí kulku na prezidenta Kennedyho, přírodní zákony ovládnou situaci od okamžiku, kdy je kulka vystřelena. Na směr letu kulky ani na závažnost zranění nemá žádný vliv, zda byl, nebo nebyl prezident Kennedy dobrý člověk nebo jestli je pro svět lepší, když zemře, nebo bude žít.

Přírodní zákony nedělají žádné výjimky pro hodné lidi. Kulka nemá svědomí; nemá ho ani zhoubný nádor ani auto, jehož řízení přestalo být ovladatelné. Proto bývají dobří lidé nemocní a zranění stejně často jako kdokoli jiný. Bez ohledu na to, kolik jsme v nedělní škole slyšeli příběhů o Danielovi nebo Jonášovi, **Bůh nezasahuje, aby přerušil působení přírodních zákonů a ochránil spravedlivé,** aby jim nebylo ublíženo. To je další oblast našeho světa, která způsobuje, že se zlé věci stávají dobrým lidem, a Bůh to nečiní a nemůže tomu zabránit.

A vůbec, jak bychom mohli v tomto světě žít, kdyby to Bůh mohl ovlivnit? Představme si, že by se Bůh rozhodl, že nedopustí, aby se dobrému a zbožnému člověku stalo něco zlého. Kdyby Oswald vystřelil na prezidenta, ať by mířil sebestpřesněji, Bůh by způsobil, že ho kulka mine. Kdyby odpadlo křídlo prezidentského letadla, Bůh by způsobil, aby letadlo bezpečně přistálo. Byl by svět lepší, kdyby někteří lidé byli imunní proti přírodním zákonům, protože si je Bůh oblíbil, zatím co my ostatní bychom se museli chránit sami?

Předpokládejme, že bych byl jedním z těch spravedlivých, kterým Bůh nenechá ublížit, protože jsem všímavý a dobročinný

člověk, mám mladou rodinu a náplní mého života je pomáhat druhým lidem. Co by to znamenalo? Mohl bych v zimě chodit po ulici v krátkých rukávech a neonemocněl bych, protože Bůh by zabránil, aby mi příroda ublížila? Mohl bych přecházet ulici na červenou za největšího provozu a nic by se mi nestalo? Mohl bych vyskočit z okna v nejvyšším poschodí, kdybych spěchal a nechtělo by se mi čekat na výtah, a ani bych se nezranil? **Svět, v němž dobří lidé musí vzdorovat nebezpečí přírody jako ostatní, způsobuje problémy. Ale svět, v němž by dobří lidé byli proti zákonům přírody imunní, by způsoboval problémů ještě víc.**

Pojišťovny označují zemětřesení, hurikány a ostatní přírodní katastrofy jako „Boží dopuštění“. To pokládám za braní Božího jména nadarmo. **Nevěřím, že za zemětřesením, které zabije tisíce nevinných obětí bez příčiny, stojí Boží úmysl. Je to přírodní jev.** Příroda je morálně slepá, nezná mravní hodnoty. Víří kolem nás, řídí se vlastními zákony, nestará se, kdo nebo co jí vstoupí do cesty. Ale Bůh není morálně slepý. Nemohl bych ho uctívat, kdyby takový byl. Bůh je na straně práva, spravedlnosti a soucitu. Pro mě zemětřesení není „Boží dopuštění“. Bůh zde stojí za odvahou lidí vybudovat si nový život po zemětřesení a za odhodlaností, s níž jim druzí spěchají na pomoc všemi možnými prostředky.

Když se zřítí most, když se prolomí přehrada, když upadne křídlo z letadla a lidé umírají, nevidím v tom Boží záměr. Nevěřím, že by Bůh chtěl, aby všichni ti lidé v té určité chvíli zemřeli, nebo že by chtěl, aby někteří z nich zemřeli, a neměl jinou možnost než odsoudit s nimi k smrti i ty druhé. Věřím, že **tyto katastrofy jsou přírodní jevy a že neexistuje žádný morální důvod, aby zrovna ty určité oběti byly potrestány.** Možná, že jako lidské bytosti, které věnují svou Bohem danou inteligenci také výzkumu oblasti přírodních katastrof, poznáme

jednoho dne hlouběji fyzikální procesy, které vyvolávají zemětřesení, hurikány a únavu kovů, a naučíme se je ovládat, nebo jim dokonce zabránit. Až k tomu dojde, bude ještě méně nevinných obětí takzvaných skutků Božích.

Nevím, proč jeden člověk onemocní a jiný ne, mohu jenom předpokládat, že zde působí nějaké přírodní zákony, které zatím neznáme. Nemohu uvěřit, že Bůh „posílá“ nemoc určitému člověku z určitého důvodu. Nevěřím v Boha, který rozděljuje svou týdenní kvótu zhoubných nádorů a usedá ke svému počítači, aby zjistil, kdo si ho zaslouží nejvíc nebo kdo se s ním nejlépe vyrovná. *„Čím jsem si to zasloužil?“* to je obvyklý povzdech nemocného a trpícího člověka, ale ve skutečnosti jde o špatně položenou otázku. Nemoc nebo zdraví se neřídí tím, že by Bůh rozhodl, že si to zasloužíme. Lepší je se ptát: *„Když už se mi to stalo, co mám teď dělat a kdo mi v tom pomůže?“* Jak jsme viděli v předcházející kapitole, je mnohem snazší brát Boha jako zdroj morálních hodnot a nečinit ho zodpovědným za všechny nespravedlnosti světa.

Ale snad bychom měli formulovat svou otázku jinak. Místo abychom se ptali, proč musí dobří lidé trpět působením stejných přírodních zákonů jako zlí, zeptejme se, proč lidé vůbec musí trpět. Proč musí být lidé nemocní? Proč musí pociťovat bolest? Proč lidé umírají? **Bůh stvořil svět tak, aby nám byl ku prospěchu, proč nemohl stvořit takové přírodní zákony, které by nikomu z nás neublížovaly, dobrým ani špatným?**

„Proboha, jak si můžeš vážit Nejvyšší Bytosti, která pokládá za nezbytné zařadit do svého božského systému stvoření zubní kazy? ... Proč vůbec stvořil bolest?“

„Bolest?“ Manželka poručíka Scheisskopfa se toho slova vítězoslavně chytla. *„Bolest je užitečný symptom. Bolest signalizuje, že tělu hrozí nebezpečí.“*

„A kdo stvořil nebezpečí?“ nedal se Yossarian. ...

„Proč nás na ně raději neupozorňuje zvonkem u dveří nebo některým ze svých andělských chórů? Nebo proč nedal každému doprostřed čela systém modrých a červených kontrollek?“ ...

„Dovedeš si představit, jak by lidi vypadali hloupě, kdyby chodili po ulicích s červenými kontrolkami uprostřed čela?“ „A ted' snad vypadají krásně, když se svíjejí v agonii...?“

(Joseph Heller, *Hlava 22*)

Proč pocítujeme bolest? Přibližně jedno z každých 400 000 narozených dětí je odsouzeno žít krátký žalostný život, který by mu nikdo nezáviděl, život, v němž se často samo zraní, někdy i vážně, a neví o tom. To dítě trpí vzácnou genetickou chorobou, známou jako anestezie bolesti. Nedokáže vnímat bolest. Takové dítě se může říznout, spálit, spadnout a zlomit si nohu a neuvědomuje si, že se mu něco stalo. Nebude si stěžovat, že ho bolí v krku, ani že je mu špatně od žaludku, a jeho rodiče nepoznají, že je nemocné, až když je příliš pozdě.

Chtěli byste žít, aniž byste pocítovali bolest? **Bolest je nepříjemná, ale nezbytná součást života.** Spisovatel Joseph Heller nechává svého hrdinu Yossariana, aby si z toho dělal legraci, ale bolest skutečně je způsob, jak nám příroda říká, že se přepínáme, že některá část našeho těla nepracuje, jak by měla, nebo se po ní žádá víc, než dokáže zvládnout. Jistě jste slyšeli o sportovcích, kteří museli předčasně ukončit svou kariéru, někdy se dokonce trvale zmrzačili, protože překračovali své možnosti a ignorovali bolest nebo brali prášky, které bolest otupují, a přitom nemají vliv na to, co ji způsobilo. Jistě znáte případy lidí, kteří museli být narychlo odvezeni do nemocnice, protože ignorovali známky slabší bolesti a mysleli si, že to přejde.

Cítíme bolest, když napínáme svaly za hranici jejich schopností. Cítíme bolest, která nás donutí ucuknout rukou od

něčeho horkého, dřív než se popálíme. **Cítíme bolest jako signál, že něco je v nepořádku v tom úžasně složitém stroji, našem těle.** Můžeme mylně pokládat bolest za jeden z nástrojů, jak nás Bůh trestá, možná při vzpomínce na to, jak jsme jako děti dostávali výprask od rodičů, možná ve víře, že všechny nepříjemné věci, které nám přijdou do cesty, musí být tresty. Anglické slůvko „pain“, „bolest“ totiž pochází z téhož latinského základu *poena* jako slovo „penalta“ nebo „penále“, tedy trest. Ale bolest není způsob, jak nás Bůh trestá. Je to způsob, jak příroda varuje dobré i zlé lidi stejně, že něco není v pořádku. Někdo řekl, že člověk, kterého bolí zuby, nemůže na procházce v lese ocenit jeho krásu, protože ho bolí zuby. Ale život by byl nebezpečný, dokonce bychom asi ani nemohli žít, kdybychom necítili bolest.

Takový druh bolesti jako zlomená noha nebo popálení o horký sporák existuje i u zvířat. Zvířata cítí fyzickou bolest stejně jako my. Nemusíte mít duši, aby vás bolelo, když se vám něco ostrého zabodne do těla. Avšak existuje ještě jiný druh bolesti, který je vlastní pouze člověku. Jenom člověk dokáže nacházet ve své bolesti smysl.

Posuďte tuto úvahu: Vědci objevili způsob měření intenzity bolesti, kterou cítíme. Dokážou změřit, že bolest hlavy při migréně je silnější než v případě odřeného kolena. A zjistili, že **dvě nejbolestivější zkušenosti, které člověk může zažít, jsou porod a průchod ledvinového kamene.** Z čistě fyzického hlediska obě tyto záležitosti bolí stejně a těžko najdete něco, co by bolelo víc. Ale z lidského hlediska jsou obě velmi odlišné. Bolest průchodu ledvinového kamene je utrpení, které nemá žádný hlubší smysl, je to jen důsledek selhání přírody někde v našem těle. Ale bolest při porodu je tvůrčí bolest. Je to bolest, která má smysl, bolest, která dává život, která k něčemu vede. Proto osoba, která vylučuje ledvinový kamínek, obvykle říká „*dal bych cokoli, abych to nemusel prožívat znovu*“, ale žena, která

porodila dítě, podobně jako maratonec nebo horolezec, kteří vybičovali své tělo, aby dosáhli cíle, dokáže svou bolest přijmout a uvažuje o tom, že si tuto zkušenost zopakuje.

Bolest je cena, kterou platíme za to, že žijeme. Mrtvé buňky jako vlasy nebo nehty bolest necítí; ty necítí nic. Když to pochopíme, naše otázka „*Proč musíme pociťovat bolest?*“ se změní v otázku „*Co máme udělat s naší bolestí, aby byla smysluplná, a ne jen nesmyslným prázdným utrpením? Jak můžeme obrátit všechny naše bolesti v porodní bolesti, v bolesti růstu?*“ Možná nikdy nepochopíme, proč trpíme, ani nebudeme schopni ovládat síly, které způsobují naše utrpení, ale už dnes víme, co s námi utrpení dělá a jakými lidmi se pod jeho vlivem stáváme. **Bolest způsobuje, že někteří lidé zatrpknou a začnou druhým závidět. Jiní jsou díky ní citlivější a soucitnější.** Jde o to, jaký je výsledek, ne příčina bolesti, abychom ji prožívali jako smysluplnou, nebo jako prázdnou a destruktivní.

Proč stvořil Bůh svět, v němž existují nemoci? Nevím, proč lidé onemocní, někdy smrtelně. Víím, že nemoci jsou způsobeny choroboplodnými zárodky a viry (nebo tomu alespoň věřím, i když jsem nikdy žádný choroboplodný zárodek ani virus neviděl, ale důvěřuji lékařům, že jsou to čestní lidé, kteří by mi nelhali). Mám pocit, že lidé onemocní, když jsou deprimovaní, když se jim nic nedaří a nemohou se těšit na budoucnost. Víím, že lidé se uzdraví z nemoci rychleji, když vědí, že na nich někomu záleží, a když se mají na co těšit. Ale **nedovedu odpovědět na otázku, proč naše tělo muselo být stvořeno zranitelné choroboplodnými zárodky, viry a zhoubnými nádory.** Chápu, že buňky, z nichž se naše tělo skládá, neustále umírají a jsou nahrazovány novými. To nám umožňuje, abychom měli stále dost síly a aby nám třeba narostla nová kůže za tu, kterou jsme si sedřeli nebo která se nám oloupala. Chápu, že když do našeho těla vnikne cizí těleso, zmobilizujeme své obranné látky, aby s ním

bojovaly, a to často způsobí, že se nám zvedne tělesná teplota a dostaneme horečku. Chápu, že naše kosti musí být dostatečně pružné a lehké, abychom mohli chodit, ale zároveň jsou křehké a mohou se zlomit, když jsou nadměrně zatíženy. Pro mladého člověka je ochrnutí po poranění páteře při nehodě, kterou nezpůsobil, nesmírně tragické, ale dává smysl, protože odpovídá přírodním zákonům.

Když víme, jak funguje lidské tělo, a když víme o přírodních zákonech, které na zemi působí, dokážeme už na některé otázky odpovědět. Chápeme, že nemůžeme donekonečna své tělo zneužívat a zanedbávat své zdraví, aniž bychom riskovali, že na to doplatíme. Naše tělo je příliš citlivé; musí to tak být, aby mohlo dělat, co po něm žádáme. Člověk, který kouří dvě krabičky cigaret denně po dobu dvaceti let a přivodí si rakovinu plic, si zaslouží náš soucit, ale nemá právo říkat: „*Jak mi to Bůh mohl udělat?*“ Člověk, který váží podstatně víc, než by měl, a jehož srdce musí pumpovat krev do metrů nadbytečných tukových buněk a ucpaných tepen, musí zaplatit za nadměrné přetěžování svého těla a nemá důvod stěžovat si Bohu. Podobně bohužel nemá důvod si stěžovat ani lékař, duchovní nebo politik, který pracuje přesčas sedm dní v týdnu, byť s nejlepšími úmysly, ale přitom se zapomíná starat o své vlastní zdraví.

Ale proč rakovina? Proč slepota, cukrovka a vysoký tlak a selhání ledvin? Proč se něco zlého v našem těle stane spontánně, aniž bychom to zapříčinili svým jednáním? Zdůvodňovat mentální zaostalost jako důsledek defektního chromozomu je vysvětlení, které vlastně nic nevysvětluje. Proč by měly být chromozomy defektní? A proč by na nich mělo záviset životní štěstí člověka?

Nemám na tyto otázky žádnou uspokojivou odpověď. Nejlepší odpověď, kterou znám, je ta, že **dnešní člověk je zatím poslední vývojové stadium v dlouhém a pomalém procesu evoluce.**

Kdysi dávno byly jediné živé organismy na zemi rostliny. Pak přišli první primitivní živočichové, pak vyšší a složitější živočišné druhy a nakonec člověk. **Jak se život vyvíjel od jednoduššího k složitějšímu, ponechali jsme si a zdědili jsme některé slabé stránky těch předcházejících forem.** Jako rostliny máme tělo náchylné ke zranění a k rozkladu. Jako živočichové můžeme onemocnět a zemřít. Ale když uhyne rostlina, není to žádná tragédie, a živočichové mají nad lidmi jednu důležitou výhodu. Když se něco stane v živočišném těle, když se něco porouchá a živoch zůstane oslabený a zmrzačený, je už jen malá pravděpodobnost, že se bude pářit a předávat své defektní geny další generaci. Tímto způsobem se rysy méně vhodné k přežití vytrácejí a další generace mají vyšší pravděpodobnost, že budou větší, silnější a zdravější.

Lidské bytosti se takto nechovají. Člověk, který má cukrovku nebo nějaké jiné dědičné problémy, ale je atraktivní a citlivý, se ožení a má děti. Nikdo mu toto právo nemůže odeprít. Ale zároveň přivede na svět děti, u nichž bude vyšší pravděpodobnost nějakého onemocnění.

Vezměme si následující příklad. V porodnici se narodí dítě s vrozenou srdeční vadou nebo s nějakou jinou závažnou chorobou skrytou v genetickém základu jeho rodičů, která ohrožuje jeho přežití. Kdyby zemřelo krátce po narození, jeho rodiče by se vrátili domů smutní a nešťastní a mohli by se dohadovat, co se asi stalo. Ale pak by se snažili na tu ztrátu zapomenout a hledět do budoucna.

Ale třeba dítě nezemře. Zázraky moderní medicíny a hrdinské úsilí sester a lékařů ho udrží při životě. Dospěje v člověka příliš křehkého na to, aby vynikl ve sportu, ale bystrého, zábavného a oblíbeného. Stane se lékařem, učitelem nebo básníkem. Ožení se a bude mít děti. V zaměstnání je uznávaný a sousedé ho mají rádi. Jeho rodina ho miluje; lidé si na něho zvyknou a potřebují ho.

Potom, v pětatřiceti nebo ve čtyřiceti, ho jeho křehké zdraví zradí. Jeho srdce s vrozenou vadou, které mu způsobilo tolik potíží hned po porodu, už nevydrží a on zemře. Nyní jeho smrt způsobí větší bolest než pár dní smutku. Je to zdrcující tragédie pro jeho ženu a děti a hluboce bolestná událost pro všechny ostatní lidi spojené s jeho životem.

Mnoha podobným tragédiím bychom mohli zabránit, kdybychom nechali nemocné děti po porodu umřít, kdybychom věnovali menší úsilí jejich záchraně a léčení jejich dětských nemocí, kdybychom umožnili jenom těm nejzdravějším, aby vstoupili do manželství a měli děti, a ostatním bychom tyto radosti zakázali. Vždyť přesně to se děje u zvířat, aby se genetické vady nepřenesly z generace na generaci. Ale s tím by asi nikdo nesouhlasil, ať už z morálních důvodů, nebo proto, že to není v našem zájmu.

Když píšu tyto řádky, myslím na jednoho mladého muže ze sousedství, který pomalu umírá na jistou degenerativní chorobu, a ptám se sám sebe, jestli by všechny tyto biologické úvahy byly pro něho útěchou. Mám podezření, že ne. Pokud nechceme hrát úlohu Jobových utěšitelů, jak bychom si mohli myslet, že by mu mohlo pomoci poznání, že jeho nemoc je v souladu s určitými přírodními zákony? Bude se cítit lépe, když mu řeknete, že rodiče mu nevědomky předali zárodky jeho strašné nemoci?

Jób sice kladl otázky o Bohu, ale nepotřeboval teologické přednášky. Potřeboval pochopení a soucit a ujištění, že je dobrý člověk a milovaný přítel. Můj soused mi klade otázky o své nemoci, ale pochopili bychom špatně, co potřebuje, kdybychom mu přednášeli o biologii a genetice. Jako Jób i on potřebuje, aby mu někdo řekl, že to, co se mu stalo, je strašně nespravedlivé. Potřebuje pomoc, aby si udržel duševní a duchovní sílu, aby se mohl těšit na budoucnost, kdy bude moci přemýšlet a plánovat a rozhodovat, i když nebude moci chodit nebo plavat, a

nebude se muset stát bezmocným, závislým mrzákem, i když ztratí schopnost vykonávat některé činnosti.

Nevím, proč je můj přítel a soused nemocný a umírá a má neustálé bolesti. Ze svého náboženského hlediska mu nemohu říct, že Bůh má svoje důvody pro to, že mu seslal tento hrozný osud, nebo že ho Bůh musí zvlášť milovat nebo obdivovat jeho statečnost, když ho zkouší tímto způsobem. **Mohu mu jenom říct, že Bůh, v něhož já věřím, mu jeho nemoc neposlal a nemá žádný zázračný lék, který by mu odpíral. Ale na tomto světě, kde nosíme všichni nesmrtelnou duši v křehkém a zranitelném těle, ten Bůh, v něhož věřím, dává sílu a odvahu těm, kteří nespravedlivě a bez vlastního přičinění trpí bolestí a strachem ze smrti.** Mohl bych mu pomoci, aby si uvědomil, že je víc než jen zmrzačené tělo. Je víc než člověk s oslabující nemocí. Je člověk, který má milující ženu a děti, mnoho přátel a dost silnou duši, aby zůstal živým člověkem v plném smyslu toho slova až do posledního dne.

Nevím, proč jsou lidé smrtelní a odsouzení zemřít, a nevím, proč umírají v té době a tím způsobem, jak se to děje. **Snad bychom se mohli pokusit to pochopit, když si představíme, jak by svět vypadal, kdybychom žili věčně.** Když jsem začínal studovat na vysoké škole, byl jsem mladík, pro kterého byly stáří a smrt tak vzdálené, že jsem na ně ani nepomyslel. Ale chodil jsem také na přednášky ze světové klasické literatury a četl jsem dvě úvahy o smrti a nesmrtelnosti, které na mě tak zapůsobily, že si je pamatuji dodnes, i po třiceti letech.

V Homérově *Odyseji* je pasáž, v níž se Odysseus setká s Kalypsó, mořskou princeznou a dítětem bohů. Kalypsó je jako božská bytost nesmrtelná. Nikdy nezemře. Je Odysseem okouzlena, protože se ještě nikdy nesečkala s žádným smrtelníkem. Jak čteme dál, uvědomujeme si, že **Kalypsó Odysseovi závidí, že nebude žít věčně. Jeho život má větší**

význam, každé jeho rozhodnutí je důležitější právě proto, že jeho čas je omezen, a to, jak s ním naloží, je volba, která se nedá napravit.

Později jsem četl Swiftovy *Gulliverovy cesty*. V zemi Luggnagu, jak píše Swift ve své alegorii, se jednou nebo dvakrát v každé generaci stalo, že se narodilo dítě s kulatou červenou skvrnou na čele, která byla znamením, že nikdy nezemře. Gulliverovi se zdá, že to musí být ti nejšťastnější lidé, jaké si lze představit, protože „*se narodili osvobozeni od té všeobecné bídy lidského druhu*“, smrti. Ale když se s nimi seznámí, uvědomuje si, že to jsou ve skutečnosti ta nejubožejší a nejpolitovaníhodnější stvoření. Zestárnou a zeslábnou. Jejich přátelé a současníci zemřou. V osmdesáti letech jim vezmou majetek a dají ho jejich dětem, které by jinak nikdy nemohly po nich dědit. Jejich tělo sužují různé nemoci, narůstá v nich smutek a nevraživost, jsou unaveni životními zápasy a nemohou se těšit, že budou z trýzně žití vysvobozeni.

Homér ukazuje, jak nám nesmrtelná bytost závidí, že jsme smrtelní. Swift nás učí litovat osobu, která nemůže zemřít. Chce, abychom si uvědomili, že žít s vědomím, že zemřeme, může být děsivé a tragické, ale vědět, že nikdy nezemřeme, by bylo nesnesitelné. Můžeme si přát delší život nebo šťastnější, ale **jak by kdokoli z nás mohl vydržet život, který by trval věčně? Mnozí se dožijeme chvíle, kdy smrt je jediným vysvobozením z bolesti, k níž náš život směřuje.**

Kdyby lidé žili věčně a nikdy nezemřeli, musela by nastat jedna z následujících dvou věcí. Buď by byl svět nesnesitelně přelidněný, nebo by lidé nesměli mít děti, aby tomuto přelidnění zabránili. **Lidstvo by bylo ochuzeno o ten čerstvý závan větru, o možnost vzniku něčeho nového pod sluncem, kterou narození dítěte představuje.** Ve světě, kde by lidé žili věčně, bychom se pravděpodobně nikdy nenarodili.

Ale podobně jako v naší předcházející diskusi o bolesti si musíme přiznat, že jedna věc je konstatovat, že smrt obecně je dobrá pro lidstvo obecně. Něco jiného je říkat těm, co ztratili rodiče, ženu nebo dítě, že smrt je dobrá. Netroufli bychom si to někomu říci. Bylo by to kruté a hloupé. Jediné, co můžeme někomu při takové příležitosti říct, je to, že lidé umírají a **smrt je neoddělitelnou součástí života. Nemůžeme ji vysvětlit, podobně jako nemůžeme vysvětlit život sám.** Nemůžeme ji ovládat, někdy dokonce ani odsunout. Jediné, co můžeme udělat, je přestat se ptát, „proč se to stalo“, a položit si otázku, „co máme dělat, když už se to stalo“.

5. Bůh nám dává prostor, abychom byli lidmi

Jedna z nejdůležitějších věcí, které nás každé náboženství učí, je význam existence člověka. **Biblická vize člověka je stejně důležitá pro celkové pojetí bible jako vize Boha.** Dvě pasáže hned na samém jejím začátku nám říkají, co znamená být člověkem, a jaký my jako lidské bytosti máme vztah k Bohu a ke světu, který nás obklopuje.

První je výrok v úvodní kapitole knihy Genesis, že **člověk je stvořen k obrazu Božímu**. Na vrcholu procesu stvoření Bůh říká: *„Učiňme člověka, aby byl naším obrazem.“* Proč množné číslo? Co znamená to „my“ a „naším“, o nichž Bůh hovoří? Navrhují, abychom chápali tuto větu v souvislosti s větami bezprostředně předcházejícími, v nichž Bůh stvořil živočichy. V popisu stvoření, které nápadně připomíná evoluční proces, jak ho objasnili vědci, Bůh nejprve stvořil svět pokrytý vodou. Pak oddělil souš a zaplnil svůj svět rostlinami, rybami, ptáky a plazy a nakonec savci. Když stvořil živočichy a zvěř, řekl jim: *„Teď stvoříme nový druh tvora, lidskou bytost, podle našeho obrazu, vašeho a mého. Stvoříme bytost, která bude trochu jako vy, živočich, který potřebuje jíst, spát a množit se, a trochu jako já, pozvedne se nad úroveň pouhého živočicha. Vy živočichové mu přispějete fyzickými vlastnostmi a já mu vdechnu duši.“* **A tak byl stvořen člověk jako koruna stvoření, částečně živočich a částečně bytost božská.**

Ale co je ta naše část, která nás pozdvihuje nad živočišnou úroveň a kterou sdílíme s Bohem způsobem, jaký není vlastní žádnému jinému žijícímu tvoru? Pro odpověď na tuto otázku se musíme obrátit k druhé biblické pasáži, k jednomu z nejkontroverznějších příběhů z celé bible, příběhu, který se stal v zahradě Edenu.

Když Bůh stvořil Adama a Evu, čteme, že je postavil do zahrady a řekl jim, že mohou jíst ovoce ze všech stromů včetně stromu života. Pouze strom poznání dobrého a zlého jim byl zapovězen. Bůh je varoval, že **v den, kdy by pojedli z toho stromu, zemřou**. Částečně pod vlivem svodů hada však nakonec zakázané ovoce ochutnali. Bůh odhalil jejich neposlušnost a potrestal je následujícím způsobem:

- *Musí odejít ze zahrady a už nesmějí jíst ze stromu života. (Nezemřou ještě téhož dne, ale je jim řečeno, že teď budou rodit děti a umírat, místo aby žili věčně.)*
- *Eva bude rodit a vychovávat děti v bolestech. („Velice rozmnožím tvé trápení i bolesti těhotenství, syny budeš rodit v utrpení.“)*
- *Adam bude muset pracovat, aby získal jídlo. („V potu své tváře budeš jíst chléb.“)*
- *Mezi muži a ženami bude napětí. („Budeš dychtit po svém muži, ale on nad tebou bude vládnout.“)*

Když jste toto vyprávění četli poprvé nebo když jste ho probírali v nedělní škole, pravděpodobně jste ho chápali jako jednoduchý příběh o Adamovi a Evě, kteří neposlušovali Boží příkazy a byli za to potrestáni. Tento způsob odpovídá dětskému chápání a plyne z něho známé poučení. („*Maminka ti říkala, že si nemáš hrát v blátě. Ale ty sis hrál v blátě. Tak teď nedostaneš zákusek.*“) Možná, podle náboženské tradice, v níž jste byli vychováni, vám říkali, že lidské bytosti, potomci Adama a Evy, byli na základě této prvotní neposlušnosti odsouzeni umírat jako

hříšníci. Možná jste dokonce měli pocit, že to bylo od Boha nespravedlivé, že je a jejich potomky potrestal tak krutě za jednu malou chybičku spáchanou dvěma nezkušenými lidmi, zejména když nemohli vědět, co je dobro a zlo, dokud z toho stromu poznání dobrého a zlého nepojedli.

Myslím, že v tom příběhu je skryto víc než jen tento jednoduchý případ neposlušnosti a trestu. Moje interpretace se možná velmi liší od těch, které jste dosud slyšeli, ale myslím, že dává smysl a zapadá do biblického kontextu. Myslím, že ten příběh je o tom, jaký rozdíl je být člověkem a být obyčejným živočichem, a klíčem k jeho porozumění je skutečnost, že ten „zakázaný“ strom se jmenuje strom poznání dobrého a zlého.

Člověk žije ve světě dobra a zla, a proto je jeho život bolestný a složitý. Živočichové ne, jejich život je mnohem jednodušší, nemají morální dilemata, která jsou vlastní nám lidem. Kategorie „dobra“ a „zla“ pro živočichy vlastně neexistují. Dokážou pomáhat nebo zlobit, poslouchat nebo neposlouchat, ale nedokážou být dobří nebo zlí. Termíny jako „hodný pejsek“ nebo „zlý pes“ se nevztahují k morálním hodnotám daného psa, ale pouze k tomu, jak se nám chování psa hodí nebo ne, jako „dobré počasí“ a „špatné počasí“. **Podobně jako naši dávní předkové i živočichové jedí ze stromu života; jedí a pijí, běhají a množí se. Ale strom poznání dobrého a zlého je mimo jejich obzor.**

Abych použil termín, jemuž by asi nikdo z dřívějších generací nerozuměl, živočichové jsou „naprogramováni“. Zabudované instinkty jim říkají, kdy mají jíst, kdy spát a tak dále. **Řídí se svými instinkty a nemusí se složitě a těžce rozhodovat.** Lidské bytosti však jsou ve světě živých tvorů jedinečné. „Obraz boží“ v nás nám z morálních důvodů dovoluje říci instinktům NE. Můžeme se rozhodnout nejíst, i když máme hlad. Můžeme odmítnout pohlavní styk, i když jsou naše

instinkty vzrušeny, ne proto, že bychom se báli trestu, ale protože chápeme termíny „dobro“ a „zlo“ způsobem, jakým to žádný živočich nedovede. **Být člověkem znamená pozvednout se nad svou živočišnou přirozenost a naučit se ovládat své pudy.**

Podívejme se znovu na ty „tresty“, které Bůh uložil Adamovi a Evě. (Dávám slovo „tresty“ do uvozovek, protože si nejsem jist, zda jsou to opravdu tresty. Jsou to bolestné důsledky toho, že můžeme být lidmi, místo abychom byli pouhými živočichy.) Každý z nich představuje situaci, v níž je život pro člověka bolestnější a problematičtější, než byl pro živočichy.

Pohlavní styk a reprodukce jsou pro všechny živočichy kromě člověka přirozené a neproblematické. Samičky hárají, samci jsou k nim přitahováni a druh je zachován. Nic nemůže být jednoduššího. Srovnajme si to s napětím existujícím mezi pohlavími u lidí; dívka v pubertě, která čeká, až jí chlapec zavolá, a cítí se odstrčená a nehezká; vysokoškolák, který se nemůže soustředit na studium a pomýšlí na sebevraždu, protože se s ním jeho dívka rozešla; těhotná neprovdaná zaměstnaná žena, která je proti potratu, ale není si jistá, jestli má jinou volbu; zoufalá žena v domácnosti, jejíž manžel ji opustil pro jinou; oběti znásilnění, majitelé pornografických kin, notoričtí záletníci, sami sebe nenávidějící promiskuitní „sexuální sportovci“. **Reprodukce, jednoduchá a nekomplikovaná záležitost pro živočichy, je pro nás tak bolestná (pokud se nechceme chovat jako živočichové), protože jsme vstoupili do světa dobra a zla.**

Ale zároveň právě proto, že žijeme v takovém světě, mohou pro nás partnerské vztahy znamenat nekonečně víc než pro živočichy nebo pro osobu, která chápe pohlavní život jenom jako uspokojování instinktu. Mohou znamenat něhu, sdílení citu, odpovědné soužití. Živočichové se mohou pářit a

rozmnožovat, ale jenom lidé znají lásku a zároveň všechnu tu bolest, která někdy lásku doprovází.

U živočichů je narození mláďat a starost o jejich dospívání čistě instinktivní proces. Je v tom u nich opět mnohem méně fyzické i psychické bolesti než u lidských rodičů. Když naše rodinná fena vrhla štěňata, věděla přesně, co má dělat, aniž by ji to musel někdo učit. Porod byl nepříjemný, ale zdaleka ne tak bolestivý jako u lidské matky. **Nějakou dobu se o štěňata starala, a když byla dost velká, aby se o sebe postarala sama, přestala si jich všímat.** Když teď potká některé ze svých štěňat, vycítí jiného psa, ale ne vždy, že jde o jejího příbuzného. Lidské rodičovství nikdy nemůže být tak jednoduché. Porod, jedna z nejbolestivějších událostí, kterou může lidské tělo zažít, je v jistém smyslu na tom to nejjednodušší. Vychovávat a učit děti, předávat jim své hodnoty, sdílet jejich velké i malé rány, zklamat se v nich, vědět, kdy být tvrdý a kdy odpustit – to je bolestná součást rodičovství. A na rozdíl od živočichů se nemůžeme spoléhat jenom na instinkt. Musíme se stále rozhodovat.

Navíc musí lidé tvrdě pracovat, aby získali jídlo. Bud' ho pěstují sami, nebo pracují, aby vydělali peníze a mohli si ho koupit. **Živočichům poskytuje potravu země, těm, co loví, i těm, co se pasou.** Lev se musí namáhat, aby se připlížil a zabil jiné zvíře, a může to být pro něho velmi těžké, ale nedá se to srovnat s lidskou zkušeností, když je někdo vyhozen z práce nebo když se musí rozhodovat, jestli má zatajit důležitou informaci, aby něco prodal. Živočichové se mohou při hledání potravy spoléhat na svůj instinkt, který je vede. Pouze lidé se musí bát, aby si správně zvolili zaměstnání, aby ho neztratili, aby vyšli se šéfem. Pouze lidé musí zvažovat pro a proti, když chtějí udělat něco protiprávního nebo neetického, aby si udrželi místo nebo uzavřeli obchod. Tedy i tato velká oblast života,

která může být pro živočichy obtížná, je pro člověka problematická a často velmi bolestná.

A konečně všichni živí tvorové jsou odsouzeni k smrti, ale jenom lidé to vědí. **Živočichové se budou instinktivně bránit tomu, co ohrožuje jejich život a zdraví, ale pouze lidé žijí v údolí stínu smrti s poznáním, že jsou smrtelní,** i když je nikdo neohrožuje. Poznání, že jednoho dne zemřeme, mění náš život v mnoha ohledech. Nutí nás, abychom se snažili ošálit smrt tím, že uděláme něco, co nás přežije – máme děti, píšeme knihy, chceme zapůsobit na své přátele a sousedy, aby na nás rádi vzpomínali. **Poznání, že náš čas je omezen, zvyšuje hodnotu věcí, které děláme.** Je důležité, že se rozhodneme přechíst si knihu nebo navštívit nemocného přítele, místo abychom šli do kina, protože nemáme čas dělat všechno.

Takže toto se stalo Adamovi a Evě. Stali se lidmi. Museli opustit zahradu Eden, kde živočichové jedí ze stromu života, ze stromu základních životních sil a instinktů. **Vstoupili do světa poznání dobrého a zlého, do světa mnohem bolestnějšího a složitějšího, kde musí činit závažná morální rozhodnutí.** Jíst a pracovat, plodit děti a vychovávat je pro ně už nikdy nebude tak jednoduché, jako je tomu u nižších živočichů. Tito první lidé si začali uvědomovat sami sebe (potom, co jedli zakázané ovoce, cítili potřebu obléknout se). Věděli, že nebudou žít věčně. **Ale nejdůležitější je to, že se celý život budou muset rozhodovat.**

To znamená být člověkem „*k obrazu Božímu*“. **Znamená to být svobodní a mít možnost volby, místo abychom dělali jen to, co nám velí naše instinkty.** Znamená to vědět, že jedna volba je dobrá a jiná špatná a je na nás, abychom je rozlišovali. „*Předložil jsem ti život i smrt, požehnání i zlořečení; vyvol si tedy život.*“ (Pátá Mojžíšova 30,19) To není možné říci žádnému jinému živému tvorů než člověku, protože žádný jiný tvor nemá

svobodu volby.

Ale má-li člověk skutečně svobodu volby, může-li dokázat svou mravnost tím, že si svobodně vybere to dobré, když má stejnou možnost zvolit si to zlé, pak musí mít svobodu vybrat si i to zlé. Kdyby měl svobodu dělat jen dobro, vlastně by si nevybíral. Jsme-li *nuceni* činit dobro, pak nejsme svobodni si ho *zvolit*.

Představte si, jak matka říká dítěti: „Co budeš dělat dnes odpoledne, psát úkoly, nebo si hrát s kamarádem?“ Dítě odpoví: „Chtěl bych si hrát s kamarádem.“ Matka povídá: „Lituji, vybral sis špatně. To ti nemohu dovolit. Nepustím tě ven, dokud nebudeš mít hotový úkol. Vyber si znovu.“ Tentokrát dítě řekne: „Dobře, tak si udělám úkol.“ Matka se spokojeně usměje: „Jsem ráda, že sis vybral správně.“ Skončilo to sice s tím lepším výsledkem, ale nedá se říct, že by dítě tou volbou prokázalo svou vyspělost a odpovědnost.

Ted' si představte Boha, jak říká člověku: „Jak chceš získat peníze, abys zaplatil své účty? Najdeš si zaměstnání, což znamená vstávat brzy ráno a tvrdě pracovat, nebo sebereš nějaké staré babičce peněženku a utečeš s ní?“ Člověk odpoví: „Myslel jsem, že bych mohl sebrat tu peněženku.“ Bůh povídá: „Ne, to je špatné. To ti nedovolím. Vyber si znovu.“ Tentokrát člověk váhavě souhlasí, že půjde pracovat. K loupeži tedy nedošlo, ale mohl ten člověk jednat jako morálně svobodná lidská bytost? Umožnil mu skutečně Bůh, aby si zvolil mezi cestou dobra a cestou zla? Nebo ho snížil na úroveň živočicha tím, že mu vzal svobodu volby a donutil ho vydat se po té lepší cestě?

Aby nás Bůh mohl nechat svobodně jednat, aby nás mohl nechat být lidmi, musí nás nechat svobodně se rozhodovat, zda budeme konat dobro, nebo zlo. Když nebudeme mít svobodu zvolit si zlo, nebudeme mít ani svobodu zvolit si dobro. Jako živočichové bychom mohli být pouze spokojení

nebo nespokojení, poslušní nebo neposlušní. Ale nemohli bychom být mravní, což znamená, že bychom nemohli být lidmi.

Nedokážeme číst v Boží mysli, abychom zjistili, proč v jistém bodě evolučního procesu nechal vzniknout nový druh tvora, morálně svobodného živočicha, který si může volit, zda bude dobrý, nebo zlý. Ale stalo se to a od té doby svět spatřil mnoho šlechetnosti a zároveň mnoho krutosti.

Naše mravní svoboda znamená, že rozhodneme-li se být sobečtí nebo nečestní, můžeme být sobečtí nebo nečestní a Bůh nám v tom nebude bránit. Chceme-li si vzít něco, co nám nepatří, Bůh naši ruku neodtáhne. Chceme-li někoho zranit, Bůh nezasáhne, aby nám v tom zabránil. Udělá jenom to, že nás upozorní, co je špatné, bude nás varovat, že jednou budeme svých zlých skutků litovat, a bude doufat, že když už nedbáme na jeho slova, snad se alespoň poučíme ze zkušenosti.

Bůh není jako lidský otec, který dává pozor, když jeho dítě dělá první neobratné krůčky nebo když zápasí s úkolem do matematiky, a v duchu si říká: *„Když zasáhnu, ušetřím své dítě spousty bolesti, ale jak se to potom naučí dělat samo?“* **Lidský otec má možnost (a dokonce povinnost) zasáhnout, když dítěti hrozí, že by se mohlo vážně zranit. Ale Bůh si ustanovil, že nezasáhne, aby nám nevzal naši svobodu, včetně svobody zranit sebe i druhé lidi kolem nás.** Jednou už nechal člověka, aby se vyvíjel svobodně, a hodiny dějin se nedají vrátet zpátky.

Proč se zlé věci stávají dobrým lidem? Jeden z důvodů je i to, že jako lidé máme svobodu si vzájemně ubližovat a Bůh nám v tom nemůže zabránit, aniž by nám zároveň vzal svobodu, která nás dělá lidmi. Lidé se mohou navzájem podvádět, okrádat, zraňovat a Bůh se na to může jen dívat s lítostí a soucitem, jak málo jsme se během času naučili chovat tak, jak by se lidské

bytosti chovat měly. Tato skutečnost mi pomáhá pochopit tu mohutnou erupci zla, o níž se mluví jako o holocaustu, smrt milionů nevinných lidí z rukou Adolfa Hitlera. **Když se lidé ptají, kde byl Bůh v Osvětimi, jak mohl dovolit nacistům, aby zabili tolik nevinných mužů, žen a dětí, odpovídám, že to nebyl Bůh, kdo to způsobil. Způsobili to lidé, kteří si zvolili, že budou krutí k druhým lidem.** Slovy německé křesťanské teoložky Dorothee Soelleové, která se vyjadřuje ke snahám ospravedlnit holocaust jako Boží vůli: *„Kdo by chtěl takového Boha? Kdo by mohl něco získat uctíváním takového Boha? Byl Bůh na straně obětí, nebo na straně kata?“*

Snažit se vysvětlovat holocaust nebo jakékoli jiné utrpení jako Boží vůli znamená stranit spíše katovi než jeho obětem a tvrdit, že Bůh dělá totéž.

Nechápu, jaký by měl holocaust smysl, kdyby šlo o Boží vůli. I kdybych občas dokázal přijmout smrt nevinného jednotlivce, aniž bych kvůli tomu musel přehodnotit všechno, v co věřím, holocaust představuje příliš mnoho smrtí, příliš mnoho argumentů proti názoru, že „Bůh má všechno ve své moci a má své důvody“. Musím věřit, že holocaust byl přinejmenším stejnou urážkou Božího mravního řádu jako mého, protože jak bych jinak mohl respektovat Boha jako zdroj mravního jednání?

Proč zemřelo šest milionů Židů a několik milionů dalších nevinných obětí v Hitlerových táborech smrti? Kdo byl za to odpovědný? Vracíme se k myšlence svobodné volby člověka. Člověk, jak jsme zjistili, je výjimečný tvor, jehož jednání není „naprogramováno“. Má svobodu zvolit si dobro, což zároveň znamená, že musí mít také svobodu zvolit si zlo. Někteří dobří lidé jsou dobří na relativně skromné úrovni. Věnují se dobročinnosti, navštěvují nemocné, pomohou sousedovi vyměnit prasklou pneumatiku. Jiní jsou dobří na významnější úrovni. Pilně pracují, aby objevili lék proti určité chorobě, bojují

za rozšíření práv chudých a bezmocných. Někteří špatní lidé si zvolí zlo, ale mají schopnost být zlí jenom na nízké úrovni. Lžou, podvádějí, kradou věci, které jim nepatří. A někteří jsou schopni škodit milionům, podobně jako jejich dobré protějšky mají schopnost pomáhat milionům.

Hitler byl jeden z těch výjimečných génů zla, který, když se rozhodl, že bude ničit, měl schopnost ničit víc než kdokoli jiný v historii. To vyvolává otázku mimo naši diskusi: Můžeme říct, že někdo jako Hitler si *zvolil*, že bude ničit? Nebo bychom se museli vrátit k jeho rodičům, k jeho rodinnému prostředí, učitelům, jeho zážitkům z dětství a historickým okolnostem, které ho učinily tím, čím byl? Na tuto otázku pravděpodobně neexistuje jednoznačná odpověď. Vědci se tím zabývají už léta a ještě v tom dlouho budou pokračovat. Já mohu jenom říci, že úhelným kamenem mého náboženského přesvědčení je víra, že **lidské bytosti mají svobodu, aby si zvolily směr, jímž se jejich život bude ubírat**. Je pravda, že některé děti se rodí s fyzickými nebo mentálními defekty, které omezují jejich svobodnou volbu. Ne každý si může zvolit, že bude operním zpěvákem, chirurgem nebo profesionálním sportovcem. Dále je pravda, že někteří rodiče jednají s dětmi velice špatně, že některé události – války, nemoci - traumatizují děti natolik, že nebudou schopny dělat to, co by jinak lehce zvládly, a že někteří lidé propadnou natolik některým zlovykům, že o nich těžko můžeme mluvit jako o svobodných lidech. Ale budu trvat na tom, že každý dospělý, ať měl dětství jakkoli nešťastné, nebo ať je obětí jakýchkoli zlovyků, může svobodně rozhodovat o svém životě. Jestli nejsme svobodní, jestli jsme spoutáni okolnostmi a tím, co jsme prožili, pak se nelišíme od zvířat, která jsou spoutána instinktem. **Říkat o Hitlerovi nebo o kterémkoli jiném zločinci, že si nezvolil, že bude zlý, ale je obětí své výchovy, znamená prakticky znemožnit veškerou diskusi o**

dobru a zlu. Také to neodpovídá na otázku, proč se všichni lidé, kteří prošli podobnými okolnostmi, nestali Hitleri. Ale co je horší, říkat „*to není jeho chyba, on se nemohl svobodně rozhodnout*“ znamená oloupit člověka o jeho lidství a snížit ho na úroveň živočicha, který podobně nemůže svobodně volit mezi dobrem a zlem.

K holocaustu došlo proto, že Hitler byl šílený génius zla, který si zvolil, že bude škodit v masovém měřítku. Ale nezpůsobil to sám. Hitler byl jenom jedinec a jeho schopnost páchat zlo byla omezená. **K holocaustu došlo proto, že se tisíce jiných lidí nechaly přesvědčit, aby se k jeho šílenství přidaly,** a miliony dalších se nechaly vystrašit nebo zahanbit, aby spolupracovaly. Došlo k tomu proto, že rozněvání a frustrování lidé si potřebovali nějak ventilovat svůj hněv a svou frustraci na nevinných obětech, a jakmile je k tomu někdo povzbudil, udělali to. Hitler dokázal přesvědčit právníky, aby zapomněli na svoji oddanost právu, a lékaře, aby porušili svou přísahu. A došlo k tomu proto, že demokratické vlády neměly vůli vyzvat své národy, aby se postavily proti Hitlerovi, dokud nebyly přímo ohroženy jejich zájmy.

Kde byl Bůh, když se tohle všechno odehrávalo? Proč nezasáhl, aby tomu zabránil? Proč v roce 1939 Hitlera nezabil a neušetřil miliony životů nevýslovného utrpení nebo proč neseslal zemětřesení, aby zničilo plynové komory? Kde byl Bůh? Musím věřit s Dorothee Soelleovou, že byl na straně obětí, a ne vrahů, ale že nezasahuje do lidské volby mezi dobrem a zlem. Musím věřit, že **slzy a modlitby obětí vzbuzovaly Boží soucit, ale když jednou dal člověku svobodu volby, včetně svobody ubližovat svému bližnímu, nemohl udělat nic, aby tomu zabránil.**

Křesťanství přineslo světu s obrazem Boha, který tvoří a přikazuje, zároveň ideu Boha, který trpí. Postbiblický judaismus

také často mluvil o Bohu, který trpí, o Bohu, který nemá domov a jde do vyhnanství společně se svým lidem, o Bohu, který pláče, když vidí, co jedny jeho děti dělají druhým jeho dětem. Nevím, co pro Boha znamená trpět. Nevěřím, že Bůh je osoba jako já, že by měl oči, z nichž by se řinuly skutečné slzy, a nervová zakončení, aby mohl cítit bolest. Ale myslím, že úzkost, kterou cítím, když čtu o utrpení nevinných lidí, se podobá Boží úzkosti a Božímu soucitu, i když jeho způsob prožívání bolesti se od našeho liší. Myslím, že on je zdroj mé schopnosti pociťovat soucit a rozhořčení a že jsme oba na téže straně, že stojíme na straně oběti proti tomu, kdo ubližuje.

Poslední slovo po právu patří člověku, který přežil Osvětim:

Když jsem byl vězněm v Osvětimi, nikdy mě nenapadlo, abych se ptal, proč něco Bůh udělal nebo neudělal, i když samozřejmě vím, že druzí takové otázky kladli... To, co nám nacisté provedli, mi víry nepřidalo ani neubralo; a věřím, že moje víra v Boha tím nijak neutrpěla. Nikdy mě nenapadlo, abych spojoval utrpení, které jsme prožívali, s Bohem, abych mu to dával za vinu, nebo abych v něho věřil méně, nebo v něho věřit přestal, protože nám nepřišel na pomoc. Bůh nám nic takového nedluží. My dlužíme za svůj život jemu. Pokud si někdo myslí, že Bůh je odpovědný za smrt těch šesti milionů, protože neudělal nic, aby je zachránil, bude muset změnit svůj způsob myšlení. My vděčíme Bohu za svůj život, za těch pár nebo mnoho let, co žijeme, a máme povinnost ho ctít a dělat, co po nás chce. Proto jsme tady na zemi, abychom Bohu sloužili, abychom plnili Boží vůli.

(Brenner, Víra a pochybnosti těch, co přežili holocaust)

6.Bůh pomáhá těm, kdo se přestanou obviňovat

Jedna z nejhorších věcí, která může potkat člověka, jehož život nějak zranil, je tendence zhoršovat situaci tím, že se sám dál zraňuje. Nejen že prožil nějaký neúspěch, bolestnou ztrátu, nehodu nebo neštěstí, často cítí ještě potřebu pohlížet na sebe jako na špatného člověka, který si to všechno zavinil, a proto od sebe odhání lidi, kteří se snaží k němu přiblížit a pomoci mu. Příliš často se stává, že v bolesti a zmatku instinktivně uděláme něco, čím si ještě více ublížíme. Máme pocit, že si nezasloužíme pomoc, a tak dovolíme, aby vina, hněv, závist a dobrovolná samota naši už tak špatnou situaci ještě zhoršovaly.

Kdysi jsem četl jedno íránské lidové přísloví. „*Když uvidíš slepého, kopni do něj; proč bys měl být laskavější než Bůh?*“ Jinými slovy, když vidíte někoho, kdo trpí, máte věřit, že si svůj osud zaslouží a že Bůh chce, aby trpěl. Proto se máte postavit na Boží stranu tím, že se mu vyhnete nebo že ho ponížíte ještě víc. Kdybyste se mu snažili pomoci, jednali byste proti Boží spravedlnosti.

Většina z nás patrně zareaguje na tento názor s pocitem: „*To je strašné.*“ Obvykle si myslíme, že se umíme zachovat lépe. Ale také často bezděčně říkáme lidem, kteří prožili nějakou tragédii, že si to do jisté míry zasloužili. A když to uděláme, přiléváme oleje do jejich latentního pocitu viny, do nejasného pocitu, že se jim to možná stalo proto, že si to nějak sami přivodili.

Vzpomínáte si na Jobovy utěšitele z onoho biblického příběhu? Když přišli ti tři přátelé Joba navštívit, chtěli ho upřímně politovat, že toho tolik ztratil a že je nemocný. Ale udělali téměř všechno špatně a skončilo to tím, že mu ještě přitížili. Můžeme se poučit z jejich chyb, co člověk potřebuje, když je životem zraněn, a jak my jako jeho přátelé a sousedé mu chceme pomoci?

Jejich první chyba byla, když Jób řekl, proč mi to Bůh dělá, že to chápali jako otázku, na kterou mu musí dát odpověď, že mu musí vysvětlit, proč to Bůh udělal. Ve skutečnosti však Jobova slova vůbec nebyla teologickou otázkou, ale pouhým výkřikem bolesti. Za tou větou by měl správně být vykřičník, a ne otazník. Co Jób opravdu potřeboval od svých přátel – o co ve skutečnosti žádal, když řekl: „Proč mi to Bůh dělá?“ - nebyla teologie, ale soucit. Nechtěl, aby mu vysvětlovali Boha, a určitě nechtěl, aby mu ukazovali, kde jsou jeho teologické názory mylné. Chtěl, aby mu řekli, že je dobrý člověk a že to, co se mu stalo, je velmi tragické a nespravedlivé. Ale jeho přátelé tak zabředli do úvah o Bohu, že téměř zapomněli na Joba, nezapomněli však podotknout, že musel udělat něco pěkně ošklivého, když si zasloužil z rukou Božích takový osud.

Protože Jobovi přátelé nikdy nebyli v jeho situaci, nedovedli si představit, jak zbytečná a urážející je jejich snaha Joba soudit a nabádat ho, aby tolik nenaříkal a nestěžoval si. Ani kdyby sami zažili podobné ztráty jako on, neměli by právo soudit jeho zármutek. Nevíme, co říci člověku, kterého potkala nějaká životní tragédie, spíše víme, co mu neříci. Cokoli kritického na jeho osobu („nepropadej tomu tak“, „snaž se zadržet slzy, lidi jsou z tebe nervózní“) je špatné. Cokoli, co se snaží zmenšit jeho bolest („všechno zlé je k něčemu dobré“, „mohlo to dopadnout mnohem hůř“, „ted' je jí líp“) bude zřejmě špatně pochopeno a nebude oceněno. Cokoli, co ho žádá, aby skrýval nebo měnil své pocity („nemáme právo o Bohu pochybovat“, „Bůh tě musí milovat,

když si tě vybral pro takové břemeno“), je stejně tak špatné.

Pod tíhou znásobené tragédie se Jób zoufale snažil zachovat si sebeúctu, vědomí, že je dobrý člověk. Poslední, co chtěl slyšet, bylo zdůvodnění, že dělal něco špatně. Ať už se kritika týkala způsobu, jak prožívá svůj zármutek, nebo toho, co udělal, že si zasloužil takový osud, působila, jako když někdo sype sůl do otevřené rány.

Jób potřeboval víc soucit než radu, dokonce víc než dobrou a správnou radu. Na tu by byl čas a prostor později. Potřeboval víc pochopení než učené teologické výklady, jak Bůh jedná, potřeboval cítit, že ti druzí s ním prožívají jeho bolest. Potřeboval fyzickou útěchu, aby mu lidé dodali sílu, aby ho objímali, a ne aby mu nadávali.

Potřeboval mnohem víc přátele, kteří by mu dovolili, aby se zlobil, aby plakal a křičel, než přátele, kteří by ho nabádali, aby byl ostatním příkladem trpělivosti a zbožnosti. Potřeboval, aby mu lidé říkali „ano, co se ti stalo, je strašné a nedává to smysl“, a ne „hlavu vzhůru, Jobe, vždyť to není tak zlé“. A v tom ho jeho přátelé zklamali. Termín „Jobovi utěšitelé“ přešel do jazyka jako označení pro ty, kdo chtějí pomoci, ale starají se více o vlastní potřeby a pocity než o pocity a potřeby postiženého člověka, a tak jenom situaci zhoršují.

Alespoň dvě věci však Jobovi přátelé udělali správně. Předně to, že vůbec přišli. Představa, že uvidí svého přítele v neštěstí, pro ně byla jistě bolestná a určitě byli v pokušení držet se stranou a nechat ho samotného. Není příjemné vidět, jak přítel trpí, a většina z nás se takovému pohledu raději vyhne. Buď stojíme úplně mimo, takže ten trpící člověk se ke svému neštěstí navíc ještě cítí izolován a odmítán, nebo přijdeme a snažíme se vyhybat důvodu, proč tam vlastně jsme. Návštěvy v nemocnicích a na pohřbech obvykle sestávají z hovorů o počasí, o situaci na burze nebo o sportu, čímž získávají příděch bizarnosti, protože

nejdůležitější téma hovoru, na které všichni myslí, se očividně nezmiňuje. Jobovi přátelé alespoň sebrali odvalu, aby se s ním setkali a konfrontovali se s jeho zármutkem.

A navíc naslouchali. Podle biblického příběhu seděli s Jobem několik dní, aniž by něco řekli, a poslouchali, jak si Jób vylévá svůj smutek a hněv. Myslím, že tato část jejich návštěvy Jobovi nejvíc pomohla. Nic z toho, co udělali potom, nebylo pro Joba tak důležité. Když Jób skončil se svým výlevem, měli mu říci „*ano, to je opravdu hrozné, nechápeme, jak to můžeš vydržet*“, místo aby obhajovali Boha a vyslovovali všeobecné soudy. **Jejich tichá přítomnost by Jobovi pomohla mnohem víc než zdlouhavé teologické výklady.** Z toho se všichni můžeme poučit.

Před několika lety jsem získal zkušenost, která mi ukázala, jak si lidé zhoršují situaci tím, že hledají vinu u sebe. Bylo to v lednu, musel jsem sloužit dva dny po sobě na dvou pohřbech starších žen z mé náboženské obce. Obě zemřely „*v plnosti dnů*“, jak se říká v bibli; obě podlehly běžnému opotřebování těla po dlouhém a bohatém životě. Jejich domy byly náhodou blízko sebe, tak jsem navštívil obě rodiny téhož odpoledne.

V prvním domě mi syn zemřelé ženy řekl: „*Kdybych poslal maminku na Floridu, aby nemusela být v té zimě a v tom sněhu tady, mohla by dnes ještě žít. Je to moje vina, že zemřela.*“ Ve druhém domě mi syn té druhé ženy řekl: „*Kdybych netrval na tom, že maminka musí odjet na Floridu, mohla být dnes ještě naživu. Ta dlouhá cesta letadlem, ta náhlá změna klimatu, to bylo víc, než dokázala snést. Je to moje chyba, že zemřela.*“

Když věci nedopadnou, jak bychom chtěli, máme tendenci si namlouvat, že kdybychom byli něco udělali jinak, mohlo to dopadnout lépe. Duchovní vědí, že vždycky, když se objeví smrt, mají pozůstalí pocit viny. Protože to, co udělali, dopadlo špatně, věří, že pravý opak – nechat maminku doma, odložit operaci – by dopadl lépe. Konečně, copak by to mohlo dopadnout hůře? Ti, co

přežili, mají pocit viny, že ještě žijí, zatím co jejich milovaný zemřel. Mají pocit viny, když pomyslí na všechna ta milá slova, která nestačili zemřelému říct, a na všechno, co mohli pro něho udělat, ale nenašli si pro to dost času. Ve skutečnosti je mnoho pohřebních obřadů prakticky ve všech náboženstvích zaměřeno na to, aby pomohly zarmouceným zbavit se iracionálního pocitu viny za tragédii, kterou nezpůsobili. **Sebeobviňování, pocit, že „je to moje vina“, je zřejmě všeobecný.**

Naše sebeobviňování má dva aspekty. Prvním z nich je vytrvalá potřeba věřit, že svět má smysl, že každý důsledek má svou příčinu, že všechno, co se děje, má svůj důvod. To nás vede k tomu, abychom viděli souvislosti tam, kde jsou (kouření způsobuje rakovinu plic; lidé, kteří si umývají ruce, dostávají méně nakažlivých chorob), ale i tam, kde nejsou (Býci vyhrají vždycky, když si obleču svůj šťastný svetr; kluk, který se mi líbí, se mnou mluví v liché dny, a v sudé dny ne, kromě prázdnin, kdy to pravidlo neplatí). Kolik obecné i osobní pověřivosti je založeno na skutečnosti, že se něco dobrého nebo špatného stalo hned potom, co jsme něco udělali, a uvěřili jsme, že ta věc se stane pokaždé stejně podle téhož vzorce.

Druhý aspekt je představa, že jsme příčinou toho, co se děje, zejména těch špatných věcí. Zdá se, že je jen krůček od přesvědčení, že každá událost má svou příčinu, k přesvědčení, že každé neštěstí je naše vina. Kořeny tohoto pocitu spočívají v našem dětství. Psychologové mluví o infantilním mýtu všemohoucnosti. Dítě si myslí, že svět existuje proto, aby uspokojoval jeho potřeby, a že všechno, co se v něm děje, se děje kvůli němu. Ráno se probudí a začne svolávat zbytek světa ke svým službám. Pláče a někdo ho přijde uklidnit. Když má hlad, někdo ho nakrmí, a když se počurá, někdo ho přebalí. Velmi často se stává, že docela nevyrosteme z této infantilní představy, že věci se dějí na naše přání. Část naší mysli stále ještě věří, že lidé jsou

nemocní proto, že je nenávidíme.

Naši rodiče často tuto představu podporují. Neuvědomují si, jak zranitelné je naše dětské ego, a utrhují se na nás, když jsou unavení nebo frustrovaní, z důvodů, které s námi nemají nic společného. Křičí na nás, protože se jim pleteme do cesty, že máme rozházené hračky nebo že máme televizi puštěnou moc nahlas, a my jsme v naší dětské nevinnosti přesvědčeni, že mají pravdu, že jim děláme problémy. Jejich zlost je za chvíli přejde, ale my si už dál s sebou poneseme jizvu pocitu viny, a kdykoli se něco stane, budeme si vždycky myslet, že za to můžeme. Když se o mnoho let později něco zlého stane nám nebo v našem okolí, ozvou se pocity z našeho dětství a my budeme instinktivně uvažovat, že jsme zase něco zavinili.

Dokonce i Jób by byl raději, kdyby Bůh řekl, že je to jeho vina, než aby přiznal, že to byl všechno jen omyl. Kdyby mu někdo dokázal, že si svůj osud zasloužil, pak by aspoň svět dával smysl. Nebyla by žádná radost trpět za své prohřešky, ale bylo by to přijatelnější než zjištění, že žijeme ve světě náhod, kde se věci stávají bez důvodu.

Někdy je ovšem pocit viny správný a nutný. Někdy jsme opravdu způsobili zármutek a měli bychom za to převzít odpovědnost. Muž, který jednoho dne seděl v mé pracovně a vyprávěl mi, jak opustil svou ženu a malé děti a vzal si svou sekretářku, a pak se mě zeptal, jak mu mohu pomoci zbavit se pocitu viny za to, co udělal svým dětem, kladl svou otázku zbytečně. Bylo správné, že cítil vinu, a měl přemýšlet o tom, co může pro svoji první rodinu udělat, a ne hledat způsob, jak pocit viny setrást. Přiznání vlastních nedostatků a selhání, vědomí, že bychom mohli být lepšími lidmi, než jsme, to jsou síly, které umožňují náš mravní růst a zlepšení života společnosti.

Přiměřený pocit viny umožňuje lidem, aby byli lepší. Ale nadměrný pocit viny, tendence obviňovat se za věci, za které

jednoznačně nemůžeme, nás okrádá o sebevědomí a možná i o naši schopnost růst a jednat.

Jedno z nejtěžších rozhodnutí, které Bob kdy učinil, bylo to, že dal svou osmasedmdesátiletou matku do domova důchodců. Byl to sporný případ, protože jeho matka byla v podstatě čilá a zdravá a nepotřebovala lékařskou péči, ale nedokázala se už o sebe postarat. Před půl rokem si ji Bob a jeho žena odvezli domů poté, co v jejím bytě začalo hořet, když zapomněla vypnout plynový sporák. Byla osamělá, deprimovaná a zmatená. Bobova žena musela v poledne chodit z práce domů, aby své tchyni podala oběd a posadila ji před televizi, než přijdou děti ze školy. Bobova dospívající dcera musela omezit svůj večerní společenský život, aby mohla „hlídat“ babičku, když rodiče nebyli doma. Děti měly zakázáno vodit si domů kamarády: „*Dům je malý a je tu moc hluku.*“ Po několika měsících bylo jasné, že to takhle dál nepůjde. Členové rodiny začali být nervózní a podráždění. Všichni si stěžovali, čeho se museli „vzdát“. Bob svou matku miloval, děti také milovaly svou babičku, ale všichni si uvědomovali, že potřebuje víc, než jsou schopni jí dát. Nebyli připraveni obětovat svůj čas a životní styl, což péče o nemocnou starou ženu vyžaduje. Jednoho večera si o tom promluvili a zdráhavě, ale s hmatatelným pocitem úlevy ji umístili do nejbližšího domova důchodců. Bob věděl, že se rozhodl správně, ale přesto cítil vinu. Jeho matka tam nechtěla jít. Nabídla jim, že po nich bude méně požadovat, že jim bude méně na obtíž. Plakala, když viděla starší, postiženější obyvatele domova, možná ji napadlo, že brzy bude vypadat jako oni.

Ten víkend se Bob, který nebyl příliš nábožensky aktivní, rozhodl, že předtím, než pojede navštívit svou matku, zajde do synagogy. Neměl z té návštěvy dobrý pocit, bál se, co spatří nebo co mu jeho matka řekne, a doufal, že přítomnost v synagoze mu dodá klid a mír v duši, který potřeboval. Shodou okolností bylo to

dopoledne kázání na páté přikázání „*Cti otce svého i matku svou*“. Kazatel mluvil o obětech, které musí rodiče podstoupit při výchově dětí, a o tom, jak děti nedokážou tyto oběti ocenit. Kritizoval soustředění dnešní mladé generace na sebe a řekl: „*Jak to, že jedna matka se může postarat o šest dětí, ale šest dětí se nemůže postarat o jednu matku?*“ Všude kolem Boba byli starší muži a ženy a ti souhlasně pokyvovali hlavami.

Bob odcházel z bohoslužby zraněný a rozhněvaný. Cítil, že mu právě bylo řečeno ve jménu Boha, že je sobecký a lhostejný člověk. U oběda byl nabroušený na ženu a na děti. V domově důchodců neměl trpělivost se svou matkou a nedokázal s ní mluvit. Styděl se za to, co jí udělal, a zlobil se na ni, že je příčinou jeho rozpaků a zavržení. Návštěva skončila jako citová katastrofa, která zanechala obě strany v nejistotě, jestli to ještě někdy bude fungovat jako dřív. Boba pronásledovala myšlenka, že jeho matce už nezbyvá mnoho času, a kdyby zemřela, nikdy by si neodpustil, že jí znepríjemnil poslední léta života kvůli svému sobectví.

Bobova situace by byla obtížná za všech okolností. Jeho pocity viny a rozpolcenost zde byly od začátku. **Bezmocnost stárnoucích rodičů, jejich závislost na dětech uvolňuje v mnoha jinak velice slušných lidech pocity nedostatečnosti, skrývaného hněvu a viny. Je to velmi těžká situace i za těch nejlepších podmínek.** Také rodiče jsou často vystrašení, zranitelní a citově nezralí. **Často zneužívají své nemoci a osamělosti a vyvolávají u dětí pocit viny, aby si vynutili jejich pozornost,** kterou zoufale potřebují. Přísllovečná židovská matka, která dětem neustále připomíná, co pro jejich blaho obětovala, a tak vytváří dluh, který nikdo za celý život nemůže splatit, se stala typickou postavou židovské literatury a lidového humoru. (Kolik židovských matek si dá tu práci, aby vyměnily žárovku? Žádná. „*Nedělej si se mnou starosti. Běž a bav se. Já tady mohu klidně sedět potmě.*“) Ale Bobova situace byla horší o to, že slyšel hlas

své víry jako hlas soudu. **Jistě že by se mělo kázat o prokazování úcty rodičům, ale kazatel by si měl dávat pozor, aby si u svých posluchačů nezahrával s pocitem viny.** Kdyby Bob to ráno měl čisté svědomí, možná by si řekl, že těch šest dětí se nemůže postarat o jednu matku, protože všichni mají své vlastní partnery a děti. Možná by si to vysvětlil tak, že má rád svou matku, ale **na prvním místě má povinnosti ke své ženě a k dětem podobně jako jeho matka, když on byl mladý, měla ráda své rodiče, ale víc se starala o něho než o ně.** Kdyby si byl Bob víc jistý, že to, co udělal, bylo správné, nebral by to tolik jako obvinění. Ale protože na bohoslužbu už přišel s pocitem viny, zdálo se mu, že slova kazatele utvrzují jeho vlastní tíživé myšlenky, že je skutečně zlý a sobecký člověk.

Jsme tak zranitelní, je tak snadné vyvolat v nás pocit, že jsme špatní, že to až náboženství není hodno, aby nás tímto způsobem ovlivňovalo. **Cílem náboženství by přece mělo být pomáhat lidem, aby se cítili dobře, když se v životě snaží rozhodovat čestně a rozumně, i když bolestně.**

Děti mnohem víc než dospělí mají sklon vidět se jako střed svého světa a věřit, že jejich činy mohou způsobit, že se něco stane. Když jim zemře někdo z rodičů, potřebují, aby je někdo ujistil, že to nezpůsobily. *„Tatínek nezemřel proto, že jsi byl na něho zlý. Zemřel proto, že měl nehodu (nebo vážnou nemoc) a lékaři mu už nemohli pomoci. Víme, že jsi měl tatínka rád, i když jsi někdy byl na něho zlý. Všichni jsme někdy zlí na někoho, koho máme rádi, ale to neznamená, že ho nemáme rádi nebo že bychom opravdu chtěli, aby se mu něco zlého stalo.“*

Děti je třeba ujišťovat, že ten z rodičů, který zemřel, je nezavrhl a *nechtěl* od nich odejít, protože tak si často vysvětlují slova „*tatínek odešel a už se nevrátí*“. Dokonce i biblický autor 27. žalmu, dospělý člověk a nadaný básník, mluví o smrti svých rodičů tímto způsobem: *„I kdyby mě opustil můj otec, moje*

matka...“ Je natolik citově ovlivněn jejich smrtí, že nedokáže vidět věci z jejich hlediska, že byli nemocní a zemřeli, ale jenom ze svého vlastního, že ho opustili. Proto je třeba děti ujišťovat, že jejich otec chtěl žít, že chtěl přijít z nemocnice domů a dělat s nimi věci, které dělával předtím, ale ta nemoc nebo nehoda byla tak zlá, že nemohl.

Snažit se dítě povzbuzovat tím, že mu budeme vyprávět, jak krásně je v nebi a jak šťastný je jeho otec, že může být s Bohem, znamená zakázat mu být smutný. Když to uděláme, žádáme po dítěti, aby popřelo své city a nedůvěřovalo jim, aby bylo šťastné, když ve skutečnosti chce být smutné a když všichni kolem něho jsou smutní.

Mělo by se uznat právo dítěte na to, aby cítilo smutek a hněv na situaci, v níž se octlo (ne na zemřelého rodiče nebo na Boha), když k tomu má důvod.

Smrt jiného dítěte, ať bratra, kamaráda nebo cizího, o níž se dozvíme z médií, vnáší do světa dítěte pojem zranitelnosti. Poprvé si uvědomuje, že něco děsivého a bolestného se může stát někomu v jeho věku. Ještě jsem nebyl ve své nynější náboženské obci ani rok, když jsem měl sdělit otcí a matce, že jejich pětiletého syna přejel a usmrtil autobus, který ho přivázel domů z letního tábora. Kromě toho, že jsem se musel snažit pomoci jeho rodičům vyrovnat se s jejich hlubokým žalem (a kromě toho, že jsem musel zvládnout své vlastní city – měl jsem toho chlapce rád, i tu rodinu, a nedávno jsem se dozvěděl, že můj syn zemře mladý), musel jsem vysvětlit svým dětem a ostatním dětem v sousedství, jak se taková věc může stát malému dítěti.

(Když jsem odcházel k těm rodičům ten večer po nehodě, můj syn Aaron, kterému tehdy byly čtyři roky, se mě zeptal, kam jdu. Nechtěl jsem mu říkat, že zemřel chlapec téměř jeho věku, a pak odejít z domu, aniž bychom si o tom mohli promluvit, proto jsem mu řekl, že jeden chlapec byl zraněn při nehodě a já se jdu

podívat, jak se mu daří. Následujícího rána hned v sedm hodin byla první slova, která mi Aaron řekl: „*Je ten chlapec v pořádku?*“)

Dětem z chlapcova sousedství a spolužákům ze školky jsem odpověděl nadvakrát. Nejprve jsem jim řekl, že to, co se stalo Jonathanovi, je velmi neobvyklé. Proto také o tom každý mluví. Proto to bylo v rádiu a na prvních stranách místních novin. Něco takového se stává tak zřídka, že to vzbudí velkou pozornost, když se to stane, protože je to tak výjimečné. Téměř pokaždé děti vystupují z autobusu a přecházejí silnici bezpečně. Téměř vždycky děti, které spadnou a zraní se, se po nějaké době zase uzdraví. Téměř vždycky, když děti onemocní, dokážou jim lékaři pomoci a uzdraví je. Ale někdy, ve velmi vzácných případech, se dítě zraní nebo onemocní a nikdo mu nedokáže pomoci a ono zemře. Když se to stane, každý je velmi překvapený a velmi smutný.

Za druhé jsem dětem řekl, že nechci, aby si myslely, že to, co se stalo Jonathanovi, byl nějaký trest za to, že by byl zlý. Jestli si vzpomínáte, že Jonathan nedávno udělal něco nepěkného, a včera ho přejel autobus a on zemřel, tak to neznamená, že když uděláte tutéž nepěknou věc, že se vám něco zlého stane. Jonathan nezemřel proto, že by byl zlý a zasloužil trest. Zasloužil si žít dál, hrát si a radovat se, ale přesto se stala tato strašná a nesmyslná nehoda.

Děti, které zneklidňuje pohled na zmrzačeného nebo postiženého člověka, nebo které se schovávají před slepcem nebo člověkem s umělou nohou, protože je děsí myšlenka, že něco podobného by se mohlo stát i jim, by měly dostat následující vysvětlení: Nevím, co se tomu člověku stalo. Možná měl nehodu. Možná prodělal závažnou nemoc. Možná bojoval v armádě za svou vlast a byl zraněn. Jistě to neznamená, že by byl zlý člověk, kterého Bůh potrestal. (Vzpomeňte si na všechny ty pohádky, v

nichž jsou hrbáči, znetvoření lidé, lidé s chybějícími končetinami, jako úhlavní nepřítel Petera Pana kapitán Hook, vykreslení jako nelidští zločinci, kteří straší děti.) Měli bychom se snažit dětem ukazovat v jejich okolí spíš těch devadesát pět procent lidí, kteří jsou normální, než sem tam toho jednoho, který je nějak postižený. Někdy, když si mohou otevřeně promluvit s postiženým nebo zmrzačeným člověkem o jeho chybějící noze nebo nevidomých očích, může to zlomit bariéru odcizení a rozptýlit strach, který dítě pocituje. (To však není vždycky možné. Někdy je postiženým lidem nepříjemné, když se na ně někdo dívá nebo když mají o svém postižení mluvit. Pro jejich citovou rovnováhu je naopak nezbytné, aby byli bráni jako ostatní.)

Děti jsou zvlášť náchylné k pocitu viny. A dokonce ani v dospělosti mnozí z nás nedovedou tento sklon docela překonat. Špatné slovo, dokonce od někoho, kdo chtěl pomoci, dokáže znovu vyvolat pocit, že to byla ve skutečnosti naše vina.

Beverly se zhroutila, když jí manžel oznámil, že ji opouští. Jejich manželství trvalo pět let. Neměli děti, protože ji přesvědčil, že si ještě nemohou dovolit, aby nechodila do práce. Občas se hádali, ale Beverly se zdálo, že jejich manželství není o nic lepší ani horší než manželství jejich přátel. A pak jednoho sobotního rána jí řekl, že od ní odchází. Řekl, že je s ní nuda, že jiné ženy, s nimiž se stýká, jsou mnohem zajímavější, a že si nemyslí, že by bylo správné, aby za těchto okolností dál setrvali spolu. O hodinu později měl sbaleno a směřoval do bytu své přítelkyně. Ohromená Beverly jela ke svým rodičům, aby jim řekla, co se stalo. Plakali s ní, utěšovali ji, hněv na manžela vystřídal praktické rady ohledně právníků, klíčů od domu a bankovního konta.

Ten večer po večeři si matka, starostlivá a zkušená žena, vzala Beverly stranou, aby si s ní promluvila. Ve snaze pomoci se jí

vyptávala na jejich sexuální život, jak hospodařili s penězi, jak spolu vycházeli, a přitom hledala příčinu, která to způsobila. Najednou Beverly odložila šálek s kávou a vybuchla: „*Prosím tě přestaň s tím! Už mám dost těch řečí, možná kdybys udělala tohle a možná kdybys neudělala tamto... Ty děláš, jako by to byla moje vina! Chceš říct, že kdybych se víc snažila být dobrou ženou, tak by mě neopustil? To není pravda! Byla jsem dobrou ženou! Nezasloužím si to! Není to moje vina!*“

A měla pravdu, i když její matka to myslela dobře a chtěla jí pomoci a utěšit ji. **Je zbytečné a kruté říkat člověku, kterého potkalo neštěstí, ať už v podobě rozvodu, smrti nebo něčeho jiného: „Kdybys jednal jinak, možná to nemuselo dopadnout tak špatně.“ V tom případě vlastně takovému člověku říkáme: „Je to tvoje chyba, protože sis to sám zavinil.“** Někdy manželství zkrachuje proto, že manželé jsou nevyzrálí, nebo proto, že o něm měli nerealistické představy. Někdy lidé umírají proto, že mají nevyléčitelnou nemoc, ne proto, že jejich rodina se obrátila na špatného lékaře nebo čekala příliš dlouho, než ho dala do nemocnice. Někdy nějaký podnikatel zbankrotuje, protože jsou špatné ekonomické podmínky nebo neobstojí v konkurenci, ne proto, že nějaký odpovědný člověk udělal v rozhodujícím okamžiku špatné rozhodnutí. Chceme-li se v neštěstí umět zvednout a jít dál, musíme se především umět přenést přes iracionální pocit, že každé neštěstí je naše chyba, že je to přímý důsledek našich nedostatků a našeho nesprávného jednání. Opravdu nemáme takovou moc. Všechno, co se na světě děje, nemůžeme ovlivnit.

Před několika lety jsem sloužil na pohřbu osmatřicetileté ženy, která zemřela na leukémii a zanechala tady manžela a jedno dítě, patnáctiletého chlapce. Když jsem po pohřbu vstoupil do domu, zaslechl jsem, jak jeho tetu tomu chlapci říká: „*Nebud' smutný, Barry. Bůh si tvou maminku vzal, protože ji teď potřebuje víc než*

ty.“ O tom bych si dovolil pochybovat. Teta však jistě chtěla Barrymu pomoci. Snažila se najít nějaký smysl v té hrozné a tragické události. Ale zdá se mi, že v těch dvou větech udělala nejméně tři závažné chyby.

Zprvė řekla Barrymu, aby nebyl smutný. Proč by neměl být smutný v den matčina pohřbu? Proč by mu měly být odepřeny upřímné pocity bolesti, hněvu a ztráty? To by měl potlačovat své přirozené pocity, na něž má plné právo, aby se druzí cítili lépe?

Zadruhé mu vysvětlila smrt jeho matky tak, že Bůh „si ji vzal“. Tomu nevěřím. To neodpovídá mému pojetí Boha a může to vést jenom k tomu, že Barry se bude na Boha zlobit a bude méně přístupný utěšujícímu působení víry.

Ale co je nejzávažnější, řekla, že Bůh si vzal Barryho matku proto, že „ji teď potřebuje víc než ty“. Myslím, že chápu, co chtěla říct. Chtěla říct, že smrt její švagrové nebyla marná, že slouží nějakému účelu v Božím plánu. Ale myslím, že Barry to tak nepochopil. Barry zřejmě slyšel toto: *„Je to tvoje chyba, že tvá matka zemřela. Nepotřeboval jsi ji dost. Kdybys ji potřeboval víc, mohla ještě žít.“*

Vzpomínáte si, jaké to bylo, když vám bylo patnáct a dělali jste své první nejisté krůčky k samostatnosti, milovali a potřebovali jste své rodiče, a přestože jste je ještě potřebovali, nemohli jste se dočkat dne, kdy už je potřebovat nebudete a budete stát na svých vlastních nohou? Pokud byl Barry typický patnáctiletý chlapec, jedl jídlo, které mu rodiče připravili, nosil šaty, které mu koupili, žil v jejich domě, musel je požádat, aby ho zavezli, kam potřeboval, a snil o dni, kdy už je takto nebude potřebovat vůbec. A v tom náhle jeho matka zemřela a jeho teta mu vysvětlila její smrt slovy „tys ji nepotřeboval dost, proto zemřela“. Ten den asi chtěl slyšet něco jiného.

Strávil jsem potom s Barrym mnoho hodin a musel jsem překonávat jeho počáteční odpor vůči mně jako představiteli

krutého Boha, který mu sebral matku, a zároveň jsem musel překonat jeho nechuť hovořit o tom bolestném tématu, jehož se obával a které u něho vyvolávalo pocity viny a studu. Musel jsem ho přesvědčit, že za smrt své matky nenese vinu. Nezemřela proto, že ji zlobil, zanedbával, rozčiloval nebo si někdy přál, aby odešla z jeho života. Zemřela proto, že měla leukémii. Řekl jsem mu, že nevím, proč jeho matka měla leukémii. Nevím, proč ji někdo dostane. Ale věřím, celou silou své víry, že Bůh si to nepřál, nechtěl tím potrestat ani jeho, ani jeho matku. Řekl jsem Barrymu, že cítím, že **věřící lidé by měli říkat těm, kterým život nějak ublížil: „Není to tvoje vina. Ty jsi dobrý a slušný člověk, který si zasloužil něco lepšího. Chápu, že se cítíš ublížený, zmatený a naštvaný na to, co se stalo, ale není důvod, proč bys měl cítit vinu. Jako věřící člověk jsem sem přišel ve jménu Boha, ne abych tě soudil, ale abych ti pomohl. Dovolíš mi, abych ti pomohl?“**

Kdykoli se zlé věci stanou dobrým lidem, pravděpodobně se objeví pocit, že jsme tomu neštěstí mohli zabránit, kdybychom jednali jinak. A téměř jistě se objeví pocit hněvu. Když se nám stane něco zlého, instinktivně pocítujeme hněv. Narazím nohou do židle a dostanu zlost na tu židli, že mi stála v cestě, a mám také zlost na sebe, že jsem se nedíval, kam jdu. Jedna z důležitých otázek, když nám něco ublíží a dostaneme zlost, je, co s ní uděláme?

Linda, školní psycholožka a poradkyně, jednoho odpoledne přišla domů a zjistila, že její byt byl vyloupen. Její televizor a kazetový magnetofon byly pryč. Šperky, které dostala od babičky, také. Oblečení bylo rozházené po bytě, zásuvka s prádlem byla vysypaná na podlaze. Linda byla víc zraněná a znechucená invazí do svého soukromí než finanční ztrátou. Cítila téměř fyzické násilí, padla do křesla a plakala nad nespravedlností světa. Ovládla ji různorodá směs emocí. Cítila se zraněná a ponížená,

aniž by věděla proč, zlobila se sama na sebe, že nenechala svůj byt lépe zabezpečit, zlobila se na své povolání, že ji odvádí z domova a ona musí nechat byt na pospas zlodějům, a že ji tak psychicky vyčerpává, že po příchodu domů nedokáže zvládnout další pohromu. Zlobila se na domovníka a na policistu na rohu, že nechránili lépe její majetek, zlobila se na město, že je tak plné zlodějů a lupičů, zlobila se na celý svět, že je nespravedlivý. Byla zničená a věděla, že je tím hluboce zasažená, ale nevěděla, kam má namířit svůj hněv.

Někdy obracíme svůj hněv na osobu, která je odpovědná za naši bolest: na nadřízeného, který nás vyhodil, na ženu, která nás opustila, na řidiče, který způsobil nehodu. Někdy, když je náš hněv větší, než dokážeme zvládnout, najdeme si někoho, na koho svalíme vinu, ať za to může nebo ne, a přesvědčíme sami sebe, že mohl a měl tu tragédii odvrátit. Jednou mi nějací lidé vyprávěli o smrti ženy nebo dítěte, k níž došlo před deseti lety, a během vyprávění se rozčílili stejně jako před deseti lety na lékaře, který nebyl k zastížení nebo snad stanovil špatnou diagnózu.

Nejhorší příklad tohoto stavu je vzájemné obviňování muže a ženy po smrti jejich dítěte. „Proč jsi na něho nedávala víc pozor?“ „Proč jsi nepřišel dřív domů, abych neměla tolik práce a starostí s domácností?“ „Možná kdybys ho lépe živila...“ „Kdyby se byl nenachladil na těch pitomých rybách...“ „Moje rodina byla vždycky zdravá, to tvoji příbuzní jsou věčně nemocní.“ **Muž a žena, kterým na sobě vzájemně záleží, byli náhle těžce zraněni, proto mají zlost a svou zlost směřují na ten nejbližší cíl.**

Podobně, ale ne tak tragicky se chová muž, který ztratil práci a vylévá si zlost na své ženě. Vyrušovala ho z jeho soustředění na práci domácími problémy, demoralizovala ho, nebavila šéfa nebo jistého zákazníka, jak měla.

Někdy, když nemůžeme najít osobu, na které bychom si

mohli vylít svůj hněv, obracíme se sami k sobě. Učebnicová definice deprese říká, že je to hněv obrácený do sebe, místo aby se vybil do okolí. Myslím, že všichni známe lidi, kteří upadli do deprese po smrti někoho blízkého, po rozvodu, poté, co prožili nějaké zklamání, nebo když ztratili zaměstnání. Zavírali se doma, spali až do poledne, nedbali na svůj vzhled a odmítali všechny pokusy o přátelskou pomoc. To je deprese, když po tom, co nás něco zranilo, obracíme svůj hněv dovnitř do sebe, když obviňujeme sami sebe, chceme se zraňovat, chceme se trestat za to, co jsme zkazili.

A někdy se hněváme i na Boha. **Protože jsme byli vychováni ve víře, že všechno, co se stane, je jeho vůle, činíme ho odpovědným za to, co se stalo, nebo aspoň za to, že tomu nezabránil.** Věřící lidé ztrácejí víru, možná proto, že zjišťují, že jejich modlitby a návštěva bohoslužeb už nevyjadřují jejich pocity („*za co mám být vděčný?*“), a možná jako způsob, jak se „*vyrovnat s Bohem*“. Někdy zase tragédie dělá z nevěřících lidí věřící, jen aby mohli vyjádřit svůj hněv a vzdor. „***Musím věřit v Boha,***“ řekl mi jeden muž, „***abych měl někoho, koho mohu obvinít a proklínat, na koho mohu křičet, když si vzpomenu na to, čím jsem prošel.***“

Ve svém románu *Slib* vypráví Chaim Potok příběh chlapce, který se zblázní, protože nedokáže zvládnout svůj hněv na otce. Michael Gordon miluje a obdivuje svého otce tak, že se nedokáže vypořádat se skutečností, že je na něho často příliš přísný a nazlobený. Psychiatr Danny Saunders dokáže Michaelovi pomoci, protože se sám musel vyrovnat s dvojznačnými pocity lásky a nenávisti, obdivu a hněvu ke svému vlastnímu silnému, obdivuhodnému a dominantnímu otci a podařilo se mu to. Jednou z menších postav tohoto románu je rabín Kalman, učitel v rabínském semináři, který navštěvuje Dannyho nejlepší přítel (vypravěč příběhu). Rabín Kalman přežil holocaust. Jeho žena a

děti zahynuly v koncentračních táborech. Je to přísně ortodoxní žid, který pokládá za hřích pouze vyslovit jakoukoli otázku o Bohu, proč Bůh něco dělá, tak jak to dělá. Člověk musí věřit celým srdcem, bez nejmenších pochybností.

Zatím co Potok nikdy nevyjádří svůj názor explicitně, já chápu postavu rabína Kalmana tak, že má být paralelou Dannymu Saundersovi a Michaelu Gordonovi. Stejně jako Michael onemocněl proto, že nedokázal zvládnout svůj hněv na otce, rabín Kalman se stal tyranským nesympatickým člověkem, protože nedokázal čelit svému hněvu na našeho nebeského Otce. **Rabín Kalman nepřipouští žádné otázky ani žádné pochybnosti o Bohu, protože někde v hloubi své duše skrývá nesmírný hněv na Boha za smrt své rodiny a ví, že jakékoli otázky by skončily jeho hněvivým výlevem proti Bohu, možná dokonce odmítnutím Boha a víry jako takové. A to on nemůže riskovat. Bojí se snad rabín Kalman, že jeho hněv, kdyby mu popustil uzdu, je tak silný, že by Boha zničil? Nebo se bojí, že by ho Bůh potrestal ještě víc, kdyby odhalil sílu svého hněvu?**

Michael v románu dosáhne vyrovnanosti, když se poučí, že se nemusí svého hněvu bát. Jeho hněv je normální, pochopitelný a mnohem méně destruktivní, než si myslel. Nesmírně se mu ulevilo, když slyšel, že je naprosto v pořádku, když se hněváme na lidi, které máme rádi. Ale rabínu Kalmanovi nikdo neřekl, že je v pořádku, když se hněváme na Boha.

Hněváme-li se na Boha, Boha to nebolí ani ho to nepřiměje, aby nás za to trestal. Jestli se nám uleví, když na něho ve chvílích bolesti vylejeme svůj hněv, můžeme to udělat. Problém je jedině v tom, že Bůh naše utrpení nezpůsobil.

Co máme dělat se svým hněvem, když nás něco zraní? Optimální řešení, kdybychom ho byli schopni, by bylo *hněvat se na situaci, a ne na sebe nebo na ty, kteří tomu mohli zabránit nebo jsou nám nablízku, aby nám pomohli, nebo na Boha, který to*

dopustil. Když se hněváme na sebe, dostáváme se do deprese. Když se hněváme na druhé lidi, zastrašujeme je tím a pro ně je potom těžší nám pomoci. Když se hněváme na Boha, stavíme bariéru mezi sebe a všechny ty posilující a utěšující zdroje náboženství, které nám mají v takových chvílích pomáhat. Když se zlobíme na situaci, v níž jsme se ocitli, chápeme ji jako zlou, nespravedlivou a zcela nezaslouženou, křičíme na ni, odsuzujeme ji, pláčeme nad ní, umožňuje nám to vybití hněv, který přirozeně patří k tomu, když někoho postihne nějaké trápení, ale zároveň zůstáváme otevření možnosti hledat a přijímat pomoc.

Závist je stejně nedílnou součástí prožitku nějaké životní tragédie jako vina a hněv. Jak má postižený člověk nezávidět těm, kteří si nezasloužili něco lepšího, a přesto to mají? Jak má vdova nezávidět své nejlepší přítelkyni, která ještě má manžela, k němuž se může vrátet domů? Jak má reagovat žena, které lékař řekl, že nikdy nebude mít děti, když se jí její švagrová svěří, že se stalo něco neplánovaného a ona bude asi už počtvrté těhotná?

Nemá smysl říkat, že závist je špatná, a lidem ji vylouvat. Závist je příliš silný pocit. Dotýká se nás příliš hluboko a zraňuje nás v těch nejcitlivějších místech. **Někteří psychologové vidí původ závisti v sourozenecké rivalitě.** Jako děti soupeříme s našimi bratry a sestrami o lásku a pozornost svých rodičů. Je pro nás důležité nejen to, aby se s námi zacházelo dobře, ale aby se s námi zacházelo lépe než s ostatními. Bílé maso z kuřete, největší zákusek, to nejsou jen jednotlivé chody jídla, ale symbolická gesta, náznaky, které dítě naši rodiče milují nejvíc. Ujistění, že vyhráváme v boji o lásku, je pro nás důležitější než jídlo, po tomto ujistění toužíme, o ně bojujeme. (Všimli jste si, že první zmínka o „hříchu“ v bibli není v souvislosti s Adamem a Evou, když jedli zakázané ovoce, ale v souvislosti s Kainem, který v záchvatu závisti zabil Ábela, protože Bůh dal přednost Ábelově oběti před jeho?) Ani když dospějeme, nemusí se nám podařit

překonat dětský zvyk soupeření, potřebu být ujišťováni, že jsme „milováni více“ než ten druhý, dokonce možná nikdy nepřekonáme ani zvyk uvažovat o Bohu jako o našem nebeském otci. Utrpět nehodu nebo nějakou bolestnou ztrátu je zlé. Ale aby se nám něco takového stalo a ostatním lidem kolem nás ne, je ještě horší, protože to v nás probouzí starou dětskou rivalitu a nám se zdá, že to všem okolo dokazuje, že Bůh je miluje víc než nás.

Chápeme, že je logické tvrzení, že nebudeme zdravější, když naši přátelé nebo sousedé budou vážně nemocní, ani se nebudeme radovat z jejich nemoci. Víme stejně dobře, že budeme ve své bolesti sami, i kdyby zemřel manžel naší přítelkyně, a ani bychom nechtěli, aby se něco takového stalo. (Jednoho dne se to stane a pak bychom se museli vyrovnávat s pocity viny, že jsme si to přáli.) To všechno velmi dobře víme, a přece se na ty druhé zlobíme, že jsou zdraví a mají své rodiny a zaměstnání, když my jsme naše ztratili. Dokonce chápeme, že svým podrážděným postojem k šťastnějšímu osudu lidí kolem nás bráníme, aby nám mohli pomoci, protože oni cítí naše odmítání a odcizení. **Svou závistí tedy nejvíc ubližujeme sami sobě.** Víme to, a přesto se jí nedovedeme ubránit.

Jedna stará čínská pověst vypráví o ženě, již zemřel jediný syn. V hlubokém zármutku šla ke svatému muži a zeptala se ho: „*Jaké modlitby, jaká magická zaklínadla znáš, abys probudil mého syna opět k životu?*“ Místo aby ji poslal pryč nebo se jí to snažil rozmluvit, odpověděl jí: „*Přines mi hořčičné zrnko z domu, který nikdy nepoznal zármutek. Použijeme ho, abychom vyhnali zármutek z tvého života.*“ Žena se hned vydala hledat to kouzelné hořčičné zrnko. Nejprve přišla k překrásnému sídlu, zaklepala na dveře a řekla: „*Hledám dům, který nikdy nepoznal zármutek. Je to váš dům? Pro mne je to velmi důležité.*“ Odpověděli jí: „*To jsi na špatné adrese.*“ A začali vypočítávat všechny tragédie, které je

postihly. Žena si řekla: „*Kdo by měl těmto ubohým nešťastným lidem pomoci, když ne já, která jsem zažila neštěstí na vlastní kůži?*“ Zůstala tedy, aby je utěšila, a pak se znovu vydala hledat dům, který nikdy nepoznal zármutek. Ale kamkoli přišla, do chatrčí nebo do paláců, všude nacházela nové a nové příběhy lidského utrpení a neštěstí. A tolik se starala, aby pomohla druhým v jejich zármutku, že zapomněla na hledání kouzelného hořčičného zrnka a ani si neuvědomila, že to vyhnalo zármutek z jejího vlastního života.

Možná, že toto je jediný lék na závist: **uvědomit si, že lidé, na které žárlíme a kterým závidíme, že mají to, co my postrádáme, mají pravděpodobně své vlastní rány a jizvy.** Možná, že oni zase závidí nám. Vdaná žena, která se snaží utěšit svou ovdovělou sousedku, má možná strach, že její manžel ztratí práci. Možná má doma problémové dítě, o které se musí starat. Těhotná švagrová dostala možná nějakou nepříjemnou zprávu týkající se jejího zdraví. Když jsem byl mladý rabín, lidé se často bránili mým snahám pomoci jim v jejich bolesti. Kdo jsem byl já, mladý, zdravý, výhodně zaměstnaný člověk, že jsem přišel do jejich domu povídat jim fráze o tom, jak sdílím jejich trápení? Během let, jak se postupně dozvídali víc o nemoci našeho syna a její prognóze, jejich odpor roztál. Nyní přijímají mou útěchu, protože už nemají důvod závidět mi můj šťastný osud ve srovnání s jejich neštěstím. Už pro ně nejsem dítě, které Bůh miluje víc. Jsem jejich bratr v utrpení a nechají mě, abych jim pomáhal.

Ale každý je náš bratr nebo naše sestra v utrpení. Nikdo k nám nepřichází z domu, který nikdy nepoznal zármutek. Přicházejí nám na pomoc, protože také oni vědí, jaké to je, když člověka potká neštěstí.

Myslím, že bychom neměli své neštěstí vzájemně srovnávat. („*Ty že máš problémy? Tak já ti řeknu, jaké problémy mám já, a uvidíš, že jsi na tom ještě dobře.*“) **Takové soupeření k ničemu**

nevede. Je stejně špatné jako soupeření, které pramení ze sourozenské rivality a ze závisti. Nešťastný člověk nečeká pozvánku na olympiádu v utrpení. Ale pomůže nám, když si zapamatujeme toto: **Bolest a utrpení se možná nerozdělují po světě rovnoměrně, avšak určitě velmi hojně. Každý dostane svůj díl.** Kdybychom znali fakta, sotva bychom našli někoho, komu bychom mohli závidět.

7. Bůh nemůže udělat všechno, ale může udělat některé důležité věci

Jednou večer těsně před jedenáctou zazvonil u mě doma telefon. Připadá mi, že telefony zvoní pozdě v noci tak zvláště až zlověstně, jako by samy, ještě dřív než je zvednete, napovídaly, že se stalo něco zlého. Zvedl jsem tehdy telefon a hlas na druhé straně se představil jako někdo, s kým jsem se nikdy nesetkal a kdo není členem mého sboru. Řekl mi, že jeho matka je v nemocnici a následujícího rána se má podrobit závažné operaci. Požádal mě, jestli bych se mohl pomodlit za její uzdravení. Snažil jsem se získat víc informací, ale ten muž byl evidentně ztrápený a silně rozrušený. Zapsal jsem si hebrejské jméno jeho matky, ujistil jsem ho, že se za ni pomodlím, a popřál jsem jemu i jeho matce, aby to dobře dopadlo. Zavěsil jsem a pocítil jsem rozpaky, což se mi stává po takových rozhovorech často.

Modlitba za něčí zdraví, za příznivý výsledek operace má důsledky, které musí přemýšlivého člověka zarazit. Pokud by taková modlitba fungovala, jak si mnoho lidí představuje, nikdo by nikdy nemohl zemřít, protože žádná modlitba snad není upřímnější než modlitba za život, zdraví a vyléčení z nemoci, ať už se modlíme za sebe, nebo za ty, které máme rádi.

Pokud věříme v Boha, ale nečiníme ho odpovědným za životní tragédie, pokud věříme, že Bůh chce právo a spravedlnost, ale nemůže je vždycky zajistit, co vlastně děláme, když se modlíme za příznivý výsledek naší životní krize?

Mohu já – a může ten muž, který mi volal – skutečně věřit v Boha, který má moc léčit zlohubé choroby a ovlivňovat výsledky operací a udělá to jen tehdy, když ten pravý člověk odřiká určitá slova v té pravé řeči? A nechá Bůh člověka umřít, když ten, kdo se za něho modlí, použil ve své modlitbě špatná slova? Kdo z nás by si mohl vážít nebo uctívat Boha, který by nám takto sděloval, „*mohl jsem tvou matku uzdravit, ale neprosil jsi mě a neplazil ses přede mnou dostatečně*“?

A když nedostaneme to, za co jsme se modlili, jak se můžeme ubránit, abychom se na Boha nehněvali nebo neměli pocit, že jsme byli souzeni a shledáni nehodnými? Jak se můžeme ubránit pocitu, že nás Bůh zradil, když jsme ho nejvíc potřebovali? A jak se ubráníme té stejně nežádoucí alternativě, že Bůh nás odmítl?

Představte si duši a srdce slepého nebo fyzicky postiženého dítěte, které vyrostlo na zbožných příbězích se šťastným koncem o lidech, kteří se modlili a byli zázračně uzdraveni. Představte si to dítě, jak se modlí se vší upřímností a nevinností, kterou do toho dokáže vložit, aby ho Bůh učinil takové, jako jsou ostatní děti. A představte si jeho zármutek a hněv na Boha a na ty, kteří mu vyprávěli podobné příběhy, nebo jeho depresi, když zjistí, že jeho postižení je trvalé. Může být lepší způsob, jak naučit děti nenávidět Boha, než říkat jim, že Bůh by je mohl vyléčit, ale „*pro jejich vlastní dobro*“ se rozhodl, že to neudělá?

Je několik způsobů, jak můžeme odpovědět člověku, který se ptá „*proč jsem nedostal, za co jsem se modlil*“. A většina těchto odpovědí je problematická, vede k pocitům viny, hněvu nebo beznaděje.

- *Nedostal jsi, za co ses modlil, protože sis to nezasloužil.*
- *Nedostal jsi, za co ses modlil, protože ses nemodlil dost usilovně.*
- *Nedostal jsi, za co ses modlil, protože Bůh ví, co je pro*

tebe dobré, lépe než ty.

- Nedostal jsi, za co ses modlil, protože modlitba někoho jiného za opačnou věc byla silnější.

- Nedostal jsi, za co ses modlil, protože modlitba je podvod, Bůh modlitby neslyší.

- Nedostal jsi, za co ses modlil, protože Bůh není.

Pokud nás žádná z těchto odpovědí neuspokojí, ale nechceme se vzdát modlitby, je ještě jedna možnost. Můžeme změnit své chápání toho, co znamená modlit se a co to je vyslyšená modlitba.

Talmud, soubor komentářů k pravidlům židovské náboženské praxe, který jsem už dříve v této knize citoval, uvádí příklady špatných modliteb, které by se člověk neměl modlit. Jestliže je žena těhotná, ona ani její manžel by se neměli modlit „*Bože, dej, aby to dítě bylo chlapec*“ (stejně se nemají modlit, aby to bylo děvče). Pohlaví dítěte je stanoveno při početí a Bůh nemůže být žádán, aby ho změnil. Podobně, když člověk vidí, jak do jeho čtvrti jedou hasiči, neměl by se modlit „*prosím tě, Bože, ať nehoří můj dům*“. Nejen že je zlomyslné modlit se, aby dům někoho jiného hořel místo vašeho, ale je to i zbytečné. Ten dům už hoří a ani ty nejupřímnější a nejvýřečnější modlitby nemohou ovlivnit skutečnost, který to je.

Tyto logické příklady můžeme přenést na současné situace. Bylo by stejně marné, aby se středoškolský profesor, který drží v ruce dopis ze školského úřadu, modlil „*prosím tě, Bože, ať mi píšou, že mě přijali*“, nebo aby se člověk, který čeká na výsledek laboratorního testu, modlil „*prosím tě, Bože, ať je všechno v pořádku*“. Podobně jako v případech těhotné ženy a hořícího domu, které jsme citovali z talmudu, i zde už jsou podmínky předem dány. **Nemůžeme žádat Boha, aby měnil minulost.**

Podobně, jak jsme už naznačili, nemůžeme Boha žádat, aby měnil přírodní zákony v náš prospěch, aby měnil fatální

podmínky na méně fatální nebo zvrátil neúprosný průběh nemoci. Někdy se stávají zázraky. Zhoubné nádory záhadně zmizí, nevyléčitelně nemocní se uzdraví a zmatení lékaři to přičítají skutkům Božím. V takových případech můžeme být spolu s lékaři zmatení a vděční. **Nevíme, proč se někteří lidé spontánně uzdraví z nemoci, které jiné zabijí nebo z nich učiní doživotní mrzáky.** Nevíme, proč někteří lidé zemřou při autonehodách nebo při pádu letadla a druzí, kteří sedí vedle nich, z toho vyvážnou s několika škrábanci a modřinami nebo přežijí s těžkým zraněním. Nechce se mi věřit, že by si Bůh vybíral, jestli vyslechne modlitbu jednoho, a druhého ne. Pro to není žádný rozumný důvod. Žádné zkoumání životů těch, kteří zemřeli a kteří přežili, nám nepomůže zjistit, jak máme žít nebo jak se máme modlit, abychom si získali Boží přízeň.

Když se stane zázrak a lidem se podaří přežít, i když je jejich život vážně ohrožen, měli bychom sklonit hlavu na důkaz vděčnosti v přítomnosti zázraku a nemyslet si, že to způsobily naše modlitby, milodary nebo půst. Když se o to pokusíme znovu, mohli bychom se divit, proč jsou naše modlitby neúčinné.

Jiná kategorie modlitby, která není vhodná, je modlitba za to, aby se někomu stalo něco zlého. Pokud modlitba a náboženství jako celek mají působit pozitivně na naši duši, neměly by být využívány ve službách zloby, závisti a pomsty. Vypráví se příběh dvou obchodníků, kteří spolu tvrdě soupeřili. Měli své obchody naproti sobě přes ulici a celý den proseděli každý před svým vchodem a pozorovali, jak jde obchod tomu druhému. Když jednomu přišel zákazník, usmál se vítězoslavně na toho druhého. Jednou v noci se jednomu z nich zjevil ve snu anděl a povídá: „Bůh mě poslal, abych vás přivedl k rozumu. Dá ti všechno, o co ho požádáš, ale s tou podmínkou, že cokoli dostaneš ty, tvůj soupeř přes ulici dostane totéž dvojnásobně. Chceš být bohatý? Můžeš být velmi bohatý, ale on bude dvakrát bohatší. Chceš být

zdravý a žít dlouho? Můžeš, ale on bude zdravější a bude žít déle. Můžeš být slavný, mít děti, na něž bys byl pyšný, cokoli si budeš přát. Ale všeho, co budeš mít ty, on bude mít dvojnásob.“ Ten muž se zamračil, na chvíli se zamyslel a pak řekl: „Dobře, žádám tě, abys mě oslepil na jedno oko.“

A konečně nemůžeme Boha v modlitbě žádat, aby udělal něco, co můžeme udělat sami, jen proto, abychom se zbavili námahy. Jeden současný teolog napsal tato slova:

Nemůžeme se k tobě modlit, ó Bože, abys ukončil válku, protože víme, že jsi stvořil svět tak, že člověk musí nalézat svou vlastní cestu k míru v sobě a ve svém bližním.

Nemůžeme se k tobě modlit, ó Bože, abys ukončil hladomor, protože jsi nám dal zdroje, s nimiž můžeme nakrmit celý svět, pokud je budeme moudře využívat.

Nemůžeme se k tobě modlit, ó Bože, abys vykořenil předsudky, protože jsi nám dal oči, jimiž můžeme vidět dobro v lidech, pokud se budeme správně dívat.

Nemůžeme se k tobě modlit, ó Bože, abys ukončil zoufalství, protože jsi nám dal moc, abychom odstranili chudobu a dali lidem naději, pokud budeme svou moc spravedlivě využívat.

Nemůžeme se k tobě modlit, ó Bože, aby neexistovaly nemoci, protože jsi nám dal rozum, abychom vynalézali léky a učili se nemoci léčit, pokud ho budeme tvořivě využívat.

Proto se k tobě modlíme, ó Bože, o sílu, rozhodnost a vůli, abychom konali, místo abychom se jen modlili, abychom byli, místo abychom si jen přáli.

Jack Riemer, *Likrat sabat*

Když se nemůžeme modlit za nemožné nebo nepřirozené, když se nemůžeme modlit, abychom se pomstili, nebo z jiného zlého důvodu, když nemůžeme v modlitbě žádat Boha, aby udělal naši

práci za nás, za co se tedy můžeme modlit? **Co pro nás modlitba může udělat, aby nám pomohla, když se cítíme nešťastní?**

První věc, kterou pro nás modlitba dělá, je to, že nás spojuje s druhými lidmi, s lidmi, s nimiž sdílíme stejné zájmy, hodnoty, sny a bolesti. Na konci devatenáctého století a na začátku dvacátého byl jedním ze zakladatelů sociologie Francouz jménem Emile Durkheim. Jako vnuk ortodoxního rabína se Durkheim zajímal o roli, kterou hraje společnost v utváření náboženského a etického názoru člověka. Strávil několik let na ostrovech v jižních mořích a studoval náboženství primitivních národů, aby zjistil, jak vypadalo náboženství, než bylo formalizováno modlitebními knihami a profesionálním duchovenstvem. V roce 1912 vydal významnou knihu *Elementární formy náboženského života*, v níž tvrdí, že **primárním cílem náboženství v jeho prvotních formách nebylo vytvořit kontakt mezi lidmi a Bohem, ale mezi lidmi navzájem**. Náboženské rituály lidi učily, jak sdílet se svými bližními chvíle narození dítěte, ztráty někoho blízkého, svatby dětí a smrti rodičů. Existovaly rituály pro setbu a sklizeň, pro zimní slunovrat a jarní rovnodennost. Tak mohlo určité společenství lidí sdílet ty nejradostnější i ty nejsmutnější okamžiky života. Nikdo se s nimi nemusel vyrovnávat sám.

Myslím, že toto dosud náboženství umí nejlépe. I lidé, kteří si běžně na obřady nepotrpí, slaví tradiční svatbu za přítomnosti přátel a sousedů, s obvyklými proslovy a ceremoniemi, i když by jejich manželství bylo stejně legální, kdyby ho uzavřeli v soukromí starostovy pracovny. Potřebujeme sdílet svou radost s druhými lidmi a ještě víc s nimi potřebujeme sdílet své obavy a bolesti. Židovský zvyk sedět *šiva*, k uctění památky mrtvého týden po jeho smrti, podobně jako křesťanské bdění u mrtvého nebo zádušní mše, vyrůstá právě z této potřeby. Když se cítíme zásahem osudu tak strašně osamělí a opuštění, když jsme v pokušení zalézt někam do tmavého kouta a litovat se,

potřebujeme si připomenout, že jsme součástí jistého společenství, že kolem nás jsou lidé, kteří mají o nás zájem, že jsme stále součástí proudu života. V takových chvílích nás náboženství vede k tomu, co máme dělat, nutí nás být s lidmi a vpustit je do svého soukromí.

Když navštěvuji rodiny, v nichž někdo umřel a kde mají před pohřbem, často se mě ptají: „Opravdu musíme sedět *ši- va*, musíme nechat všechny ty lidi posedávat v našem obývacím pokoji? Nemůžeme jim prostě říct, aby nás nechali na pokoji?“ Moje odpověď zní: „Ne, nechat lidi, aby vstoupili do vašeho domu a do vašeho smutku, je přesně to, co teď potřebujete. Potřebujete se s nimi o něj podělit, promluvit s nimi, nechat je, aby vás utěšovali. Potřebujete, aby vám někdo připomněl, že jste ještě naživu a součástí světa živých.“

V židovském pohřebním rituálu existuje jeden nádherný zvyk, *se'udat haura'ah*, doplnění zásob. Po příchodu ze hřbitova se rodina, která drží smutek, nemusí starat o jídlo ani pro sebe, ani pro hosty. To musí hosté přinést s sebou, a tak zarmouceným připomenout, že ostatní jim chtějí pomáhat, podporovat je a zaplnit prázdno v jejich světě.

A když se zarmoucený člověk účastní bohoslužeb, aby odříkal kadiš truchlícího, modlitbu, která se odříkává po celý rok po smrti, cítí kolem sebe podporu soucitného společenství. Vidí a slyší ostatní zarmoucené a postižené jako on a cítí se méně vyčleněný nepříznivým osudem. Jejich přítomnost ho utěšuje, cítí, že lidé z jeho společenství ho přijímají a chtějí mu pomáhat, že se mu nevyhýbají jako oběti, kterou Bůh uznal za vhodnou k potrestání.

V epizodě, kterou tato kapitola začíná, mi volal cizí člověk a požádal mě, abych se pomodlil za jeho matku, která se měla podrobit operaci. Proč jsem souhlasil, když nevěřím, že moje modlitba (a vlastně ani ta jeho) pohne Boha k tomu, aby ovlivnil

výsledek operace? Tím, že jsem souhlasil, jsem mu řekl: „Slyším, že máš starost o svou matku. Chápu, že máš strach a obavy, co se může stát. Chci, abys věděl, že já a lidé z naší obce sdílíme tvou starost. Jsme s tebou, i když tě neznáme, protože si dovedeme představit, že bychom sami byli ve stejné situaci a chtěli bychom a potřebovali veškerou možnou podporu od druhých. Modlíme se s tebou a doufáme, že všechno dopadne dobře, abys neměl pocit, že jsi v té strašné situaci sám. Jestli ti to pomůže a jestli to pomůže tvé matce, když bude vědět, že i my máme o ni starost a doufáme v její uzdravení, chci tě ujistit, že to tak opravdu je.“ Pevně věřím, že to, když lidé vědí, že o ně má někdo starost, může příznivě ovlivnit jejich zdraví.

Modlitba, když je správně pochopena, vysvobozuje lidi z izolace. Ujišťuje je, že se nemusí cítit osamocení a opuštění. Posiluje v nich vědomí, že jsou součástí hlubší skutečnosti, v níž je víc moudrosti, víc naděje, víc odvahy a víc budoucnosti, než může mít kterýkoli člověk sám o sobě. **Chodíme na bohoslužby a odříkáváme tradiční modlitby ne jen proto, abychom se setkali s Bohem** (je spousta jiných míst, kde se s ním můžeme setkat), **ale abychom byli ve společenství druhých lidí,** abychom se setkali s lidmi, s nimiž můžeme sdílet, co je pro nás nejdůležitější. Z tohoto hlediska člověku pomáhá už sama skutečnost, že se modlí, ať ta modlitba mění svět kolem něho, nebo ne.

Báječný vypravěč Harry Golden popisuje toto hledisko v jednom ze svých příběhů. Když byl mladý, zeptal se jednou svého otce: „Když nevěříš v Boha, proč chodíš pravidelně do synagogy?“ Otec odpověděl: „Židé chodí do synagogy z různých důvodů. Můj přítel Garfinkle, který je ortodoxní, tam chodí, aby si popovídal s Bohem. Já tam chodím, abych si popovídal s Garfinklem.“

Ale to je jen polovina odpovědi na otázku, „K čemu je dobré

se modlit?“ - dokonce možná ta méně důležitá polovina. **Kromě toho, že nás modlitba spojuje s druhými lidmi, spojuje nás také s Bohem.** Nejsem si jist, jestli nás modlitba spojuje s Bohem tak, jak si to mnozí lidé představují, když předstupují před Boha jako prosebníci, žebráci žádající o milodary, nebo jako zákazníci, kteří mu předkládají seznam a ptají se, co to bude stát. Modlitba není způsob, jak můžeme Boha žádat, aby něco změnil. Pokud pochopíme, co modlitba může a měla by být, a zbavíme se očekávání něčeho nereálného, budeme schopni lépe se spoléhat na ni i na Boha, když je budeme nejvíce potřebovat.

Srovnajme si dvě modlitby z bible. Obě vyslovil tentýž člověk za téměř stejných okolností, ale s rozdílem dvaceti let. Obě jsou v První Mojžíšově v cyklu příběhů ze života patriarchů.

V kapitole 28. je Jákob mladý muž, který tráví první noc mimo domov. Odešel z domova svých rodičů, když se pohádal se svým otcem a bratrem, a vydal se pěšky do Rovin aramských, aby tam žil u svého strýce Lábanu. Vystrašený, nezkušený, s pocitem viny za to, co udělal doma, a s nejistotou, co ho čeká v Lábanově domě, se modlí: *„Bude-li Bůh se mnou, bude-li mě střežit na cestě, na niž jsem se vydal, dá-li mi chléb k jídlu a šat k odívání a navrátím-li se v pokoji do domu svého otce, bude mi Hospodin Bohem. Tento kámen, který jsem postavil jako posvátný sloup, stane se domem Božím. A ze všeho, co mi dáš, odvedu ti poctivě desátky.“* Jákobova modlitba je modlitba vyplašeného mladého muže, který učinil významné rozhodnutí, není si jist, jestli to zvládne, a myslí si, že může „podplatit“ Boha, aby mu to usnadnil. Je připraven udělat něco, aby se Bohu vyplatilo, že ho bude chránit a pomáhat mu, a očividně věří v Boha, jehož přízeň se dá získat a jehož ochrana se dá koupit sliby modliteb, dobročinnosti a bohabojnými skutky. Jeho postoj, tolik podobný tomu, jak uvažují mnozí lidé i dnes v obavách z nemoci nebo blížícího se neštěstí, by se dal vyjádřit takto: *„Bože, prosím tě, dej,*

ať to dobře dopadne, a já udělám, co budeš chtít. Přestanu lhát, budu chodit pravidelně do kostela, řekni, co mám udělat, a já to udělám, jen mi pomoz.“ Když se to netýká nás osobně, vidíme, jak je tento postoj dětinský a jak dětinský je takový obraz Boha. Uvažovat tímto způsobem není nemorální, ale je to mylné. Takto to nefunguje. **Boží požehnání není na prodej.**

Jákob to nakonec také pochopí. Jak pokračuje v bibli vyprávění o jeho životě, Jákob stráví v Lábanově domě dvacet let. Ožení se s Lábanovými dvěma dcerami a má spoustu dětí. Tvrdě pracuje a nashromáždí si vlastní majetek. Pak nastává den, kdy bere své ženy, děti a stáda a vydává se domů. Přichází na tentýž břeh řeky, kde stál a modlil se, jak je popsáno v kapitole 28. Opět je rozrušený a má strach. Opět vstupuje do nové země, do neznámé situace. Ví, že zítra se bude muset setkat se svým bratrem Ezauem, který mu před dvaceti lety vyhrožoval, že ho zabije. Ale tentokrát, protože je o dvacet let starší a moudřejší, vysloví docela jinou modlitbu než tu, kterou se modlil jako mladík. V 32. kapitole knihy První Mojžišovy se Jákob modlí: *„Bože mého otce Abrahama a Bože mého otce Izáka... Nejsem hoden veškerého tvého milosrdenství..., které jsi svému služebníkovi prokázal. Tento Jordán jsem překročil s holí, a teď mám dva tábory. Vytrhni mě prosím z ruky mého bratra, z ruky Ezauovy, neboť se ho bojím... Ty jsi přece řekl: ...tvé potomstvo rozmnožím jako mořský písek...“*

Tentokrát se Jákobova modlitba už nesnaží s Bohem něco usmlouvat, ani mu nepředkládá dlouhý seznam požadavků – jídlo, šatstvo, úspěch a bezpečný návrat. Uznává, že neexistuje měna, v níž bychom mohli Bohu zaplatit za jeho požehnání a pomoc. Jákobova zralá modlitba říká prostě: „Bože, nemám na tebe žádné požadavky a nemám ti co nabídnout. Dal jsi mi už mnohem víc, než jsem měl právo očekávat. Mám teď jen jeden důvod, proč se k tobě obracím: protože tě potřebuji. Bojím se,

zítra budu muset čelit velkému nebezpečí a nejsem si jist, jestli to zvládnou sám, bez tebe. Bože, dal jsi mi důvod věřit, že jsem schopen něco ze svého života udělat. Jestli jsi to myslel vážně, pak mi teď prosím pomoz, protože tohle sám nezvládnou.“

Jákob Boha nežádá, aby Ezaua odstranil, aby omezil Ezauovu sílu nebo vymazal něco z jeho paměti. Jákob pouze Boha žádá, aby mu pomohl, aby se tolik nebál, aby mu dal najevo, že je na jeho straně, ať se potom zítra stane cokoli, Jákob se s tím bude umět vyrovnat, protože na to nebude sám.

To je druh modlitby, na kterou Bůh odpovídá. Nemůžeme se k němu modlit, aby náš život zbavil problémů, to se nestane a pravděpodobně je to tak dobře. Nemůžeme ho žádat, aby nás a ty, které máme rádi, učinil imunními k nemocem, protože to on nemůže udělat. Nemůžeme ho žádat, aby nás opředl nějakým kouzlem, aby se zlé věci stávaly jen druhým lidem, a nám ne. Lidé, kteří se modlí o zázraky, si obvykle zázraky nevymodlí, podobně jako děti, které se modlí o kola, dobré známky, nebo aby se do nich někdo zamiloval, také nic takového nedostanou na základě modlitby. Ale **lidé, kteří se modlí o odvahu, o sílu snášet nesnesitelné, o milost, aby si uvědomovali, co mají, místo aby plakali nad tím, co ztratili, velmi často zjišťují, že jejich modlitby byly vyslyšeny.** Zjišťují, že mají více síly, víc odvahy, než mívali předtím. Kde ji vzali? Myslím si, že jejich modlitby jim pomohly tuto sílu nalézt. Jejich modlitby jim pomohly objevit skryté rezervy víry a odvahy, které dříve nedokázali využívat. Vdova, která se mě ptá v den manželova pohřbu, „pro co mám teď žít“, a v následujících týdnech si najde důvody, proč se má ráno probouzet a těšit se na nový den; muž, který ztratil místo nebo zbankrotoval a říká mi „*Rabi, jsem příliš starý a unavený, abych začínal znovu*“, ale přesto začne znovu – kde vzali sílu, naději, optimismus, který neměli v den, kdy mi ty otázky kladli? Věřím, že to vše získali ve společenství lidí, kteří o

ně mají zájem a dali jim to otevřeně najevo, a z poznání, že Bůh je na straně trpících a sklíčených.

Kdybychom přirovnali život k disciplínám olympijských her, některé životní krize by byly jako sprint. Vyžadují maximální emocionální koncentraci v krátkém čase. Pak je po všem a život se vrací do normálních kolejí. Ale jiné krize jsou jako běh na dlouhé tratě. Vyžadují naši koncentraci po mnohem delší dobu a to může být mnohem těžší.

Navštěvoval jsem v nemocnici lidi s těžkými popáleninami nebo se zlomenou páteří po nehodě. Několik prvních dní jsou vděční, že jsou naživu, a plní důvěry. *„Já jsem bojovník, já se s tím porvu.“* V těch dnech jsou obklopeni rodinou a přáteli, kteří je povzbuzují a mají starost, aby to dobře dopadlo, jsou plní soucitu a zájmu. Pak, jak ubíhají dny, týdny a měsíce, krize se postupně prohlubuje a vybírá si svou daň od nemocného i od jeho blízkých. Nemocný začíná být netrpělivý z monotónnosti každodenních procedur a nedostatku výraznějšího pokroku. Zlobí se na sebe, že se neuzdravuje rychleji, nebo na lékaře, že neznají kouzlo, které by přineslo okamžité výsledky. Manželka, která měla velkou starost, když u manžela diagnostikovali rakovinu plic, zjišťuje, že je podrážděná a netrpělivá. *„Jistěže je mi ho líto, ale mám taky svůj život. Celá léta se přepracovával, zanedbával svoje zdraví, a teď, když na to doplatil, čeká, že se vzdám svého života a stanu se jeho ošetřovatelkou?“* Jistě svého manžela miluje a jistě je nešťastná, že je tak vážně nemocný. Ale má právo být unavená tím utrpením, jehož konec je v nedohlednu. Může mít obavy, že zůstane vdovou, může mít starosti o svou finanční situaci v budoucnosti, může se na něho zlobit, že je nemocný (zvláště když kouřil nebo zanedbával své zdraví), může být vyčerpaná z probdělých nocí plných starostí. Prožívá strach a únavu, ale vypadá to jako netrpělivost a hněv.

Také rodiče mentálně postiženého dítěte čeká dlouhodobá

těžká situace bez vyhlídky na šťastný konec. První roky ve znamení soucitu, rezignace, radosti z každého nejistého krůčku a zkomoleného slova se mohou změnit v období frustrace a hněvu, jak dítě stále více zaostává za svými vrstevníky a zapomíná dokonce i to, co ho s vypětím všech sil naučili. Pak budou mít velmi pravděpodobně pocit viny a budou si vyčítat, že ztrácejí trpělivost s dítětem, které za své omezení nemůže.

Kde mají takoví rodiče brát sílu, kterou budou potřebovat den co den? Podobně muž trpící neoperovatelnou rakovinou nebo žena s Parkinsonovou chorobou, **kde oni mají najít sílu a smysl toho, aby každý den znovu vstali, když nemají vyhlídky na lepší budoucnost?**

Věřím, že Bůh je odpověď pro tyto lidi, ale ne tak, jak si někteří myslí. Nevěřím, že Bůh způsobuje mentální zaostalost u dětí nebo že vybírá, kdo bude trpět svalovou dystrofií. Bůh, v něhož já věřím, nám neposílá takové věci, ale dává nám sílu se s nimi vyrovnat.

Kde má člověk brát sílu pokračovat, když už vyčerpal všechny vlastní zdroje? Odkud má načerpat trpělivost, když už mu všechna trpělivost došla, když byl trpělivější víc let, než je možné po někom žádat, a konec je v nedohlednu? **Věřím, že Bůh nám dává sílu, trpělivost a naději a obnovuje naše duchovní zdroje, když jsou vyčerpány.** Jak jinak by mohli nemocní lidé nacházet stále novou sílu a dobrou náladu během zdlouhavé nemoci, než by mohl mít kterýkoli jiný člověk, pokud by jim ji Bůh stále znovu v duši nedoplňoval? Jak jinak by mohly vdovy nacházet odvahu posbírat kusy svého života a vyrovnat se s tím, že budou dál žít samy, když v den manželova pohřbu tuto odvahu neměly? Jak jinak se mohou rodiče mentálně nebo fyzicky postiženého dítěte každé ráno probouzet a znovu na sebe brát tu zodpovědnost, pokud by se nemohli spolehnout na Boha, když jim docházejí síly?

Nemusíme u Boha žebrot ani ho podplácet, aby nám dal sílu nebo naději nebo trpělivost. **Stačí když se k němu obrátíme, přiznáme, že to sami nezvládneme, a uvědomíme si, že statečně snášet zdoluhavou nemoc je vpravdě lidský a vpravdě božský úděl, jeden z největších, jaké můžeme v životě prožít.** Jedna z věcí, která mě trvale utvrzuje v tom, že Bůh je skutečný, a ne jen představa, kterou si vymysleli náboženští myslitelé, je skutečnost, že lidé, kteří se modlí o sílu, naději a odvahu, tak často nacházejí zdroje síly, naděje a odvahy, které předtím neměli.

Myslím, že také nemocné děti by se měly modlit. Měly by se modlit, aby měly sílu snášet, co snášet musí. Měly by se modlit, aby je ta nemoc a její léčení příliš nebolely. Měly by se modlit, aby tak mohly bez rozpaků vyslovit nahlas svůj strach a získaly ujištění, že nejsou samy. Bůh je jim nablízku v nemocnici i pozdě v noci, když jejich rodiče už odešli domů a také všichni lékaři jsou pryč. Bůh je s nimi, i když jsou tak nemocné, že je nechodí navštěvovat ani jejich kamarádi. Strach z bolesti a strach z opuštěnosti jsou patrně ty nejproblematictější aspekty nemoci u dítěte a modlitba může tento strach zmírnit. Nemocné děti se mohou dokonce modlit i o zázrak, aby se jim zase vrátilo zdraví, protože ony si nemyslí, že je Bůh bude posuzovat, jestli si to zaslouží nebo ne. Měly by se modlit, protože jinak by mohly ztratit veškerou naději a jenom čekat, až přijde konec.

„Když Bůh nemůže zahnat mou nemoc, k čemu potom je? Kdo ho potřebuje?“ Bůh nechce, abychom byli nemocní nebo postižení. On nám utrpení nezpůsobil a nechce, abychom se trápili, ale nemůže nás toho zbavit. To je něco, co je příliš těžké i pro Boha. K čemu Bůh je? Bůh způsobil, že existují lékaři a zdravotní sestry, kteří se nás snaží uzdravit. Bůh nám pomáhá, abychom byli stateční, i když jsme nemocní a máme strach, a ujišťuje nás, že nemusíme být v našem strachu a v naší bolesti

sami.

Obvyklé vysvětlení, že Bůh na nás sesílá břemena, protože ví, že jsme dost silní, abychom je unesli, je mylné. **Osud, ne Bůh, nám posílá naše trápení.** Když se s tím snažíme něco dělat, zjišťujeme, že nejsme dost silní. Jsme slabí, unavuje nás to, zlobí, drtí. Začínáme pochybovat, jestli to vydržíme. Ale jakmile dosáhneme hranic naší vlastní síly a odvahy, stane se něco nečekaného. Zjišťujeme, že čerpáme novou sílu z nějakého zdroje mimo nás. A s vědomím, že nejsme sami, že Bůh je na naší straně, dokážeme jít dál.

Takto jsem odpověděl i mladé vdově, která přede mnou zapochybovala o účinnosti modlitby. Její manžel zemřel na rakovinu a ona mi řekla, že i když věděla, že je nevyléčitelně nemocný, modlila se za jeho uzdravení. Modlili se i její rodiče, jeho rodiče i sousedé. Protestantská sousedka zorganizovala modlitební skupinu ve své církvi, katolická sousedka spoléhala na přímluvu svatého Judy, patrona beznadějných záležitostí. Všechny možné způsoby, prostředky a vyjádření modliteb byly použity na jeho záchranu, a nic nepomohlo. Zemřel, jak to lékaři předpověděli, a zanechal ji a její malé děti svému osudu bez manžela a bez otce. Po takových zkušenostech, jak prý můžeme po někom chtít, aby bral modlitby vážně?

Je to opravdu tak, zeptal jsem se jí, že vaše modlitby nebyly vyslyšeny? Váš manžel zemřel, k žádnému zázračnému uzdravení jeho nemoci nedošlo. Ale co se stalo? Vaši přátelé a příbuzní se modlili: židé, katolíci i protestanti. V době, kdy jste se cítila tak zoufale sama, jste zjistila, že vůbec nejste sama. Zjistila jste, kolik druhých lidí se trápí pro vás a s vámi, a to není málo. Snažili se vám dát najevo, že se vám to nestalo proto, že byste byla špatný člověk. Byla to prostě jen hrozná, nespravedlivá věc, s níž nikdo nemohl nic dělat. Chtěli vám sdělit, že život vašeho manžela také pro ně hodně znamenal, nejen pro vás a pro vaše děti, a že ať se

cokoli stalo jemu, vy nikdy nebudete úplně sama. To vyjadřovaly jejich modlitby a já nepochybuji, že to mělo svůj smysl.

A co *vaše* modlitby? zeptal jsem se jí. Zůstaly snad ty nevyslyšeny? Byla jste v situaci, která vás snadno mohla zlomit, v situaci, která z vás mohla udělat zahořklou, zatrpklou ženu, žárlivou na ostatní rodiny kolem vás, kterým se nic takového nestalo, neschopnou žít normálně dál svůj život. Přesto k tomu nedošlo. Našla jste sílu, abyste se tomu ubránila. Nezlomilo vás to, žijete dál a máte zájem o život kolem sebe. Podobně jako Jákob v bibli, jako čas od času každý z nás jste se musela vyrovnat s tíživou situací, modlila jste se o pomoc a zjistila jste, že jste mnohem silnější a mnohem lépe se s tím dokážete vyrovnat, než jste si myslela. V zoufalství jste otevřela své srdce v modlitbě a co se stalo? Nestal se zázrak, který by odvrátil tragédii. Ale objevila jste, že kolem vás jsou lidé a Bůh je při vás a že máte v sobě sílu, která vám tu tragédii pomůže překonat. To uvádím jako příklad vyslyšené modlitby.

8.K čemu je tedy dobré náboženství?

V jistém smyslu píšu tuto knihu už patnáct let. Ode dne, kdy jsem uslyšel slovo „progerie“ a bylo mi řečeno, co znamená, jsem věděl, že jednoho dne se budu muset začít dívat, jak Aaron pomalu chřadne a umírá. A věděl jsem, že až zemře, budu cítit potřebu napsat knihu, abych se mohl podělit s druhými o to, jak se nám podařilo udržet si víru v Boha a ve svět potom, co nás postihla tato tragédie. Nevěděl jsem, jak tu knihu nazvu, a vůbec jsem si nebyl jistý, o čem v ní vlastně budu psát. Ale věděl jsem, že na první straně hned za titulním listem bude věnování Aaronovi. Text věnování jsem viděl svým vnitřním zrakem přímo před sebou a pod ním citát z bible, slova krále Davida, která pronesl po smrti svého syna: „*Můj synu Abšalóme! Kéž bych byl umřel místo tebe!*“

Jednoho dne, rok a půl po Aaronově smrti, jsem si uvědomil, že tu stránku v duchu vidím jinak. Nyní jsem místo textu, v němž si David přeje, aby zemřel on a jeho syn žil, viděl Davidova slova, která vyslovil po předcházející smrti svého dítěte, ta slova, z nichž jsem část potom skutečně použil pod věnováním v této knížce:

Když David viděl, že si jeho služebníci šeptají, porozuměl, že dítě zemřelo. David se tedy svých služebníků zeptal: „*Dítě zemřelo?*“ Odvětili: „*Zemřelo.*“ A David vstal ze země, umyl se, pomazal se, převlékl si oděv, vešel do Hospodinova domu a

klaněl se. Pak vstoupil do svého domu a požádal, aby mu předložili chléb, a jedl. Jeho služebníci mu pravili: „*Jak můžeš takto jednat? Dokud dítě bylo naživu, postil ses a plakal. Jakmile dítě zemřelo, vstaneš a jíš chléb.*“ Odvětil: „*Dokud dítě ještě žilo, postil jsem se a plakal, neboť jsem si říkal: Kdoví, zda se Hospodin nade mnou neslituje a zda dítě nezůstane naživu. Ted' zemřelo. Proč bych se měl postit? Což je mohu ještě přivést zpět? Já půjdu k němu, ale ono se ke mně nevrátí.*“

(Druhá Samuelova 12,19-23)

Tehdy jsem si uvědomil, že nastal čas, abych napsal svou knihu. Dokázal jsem se už přenést přes období sebelítosti k bodu, kdy jsem byl schopen smrt svého syna přijmout a smířit se s ní. Kniha, která by lidem vyprávěla o hloubce mého zármutku, by nikomu nijak zvlášť neprospěla. Měla to být kniha, která by přitakávala životu, která by připomněla, že **nám nikdy nikdo neslíbil život bez bolesti a zklamání. To nejcennější, co nám bylo slíbeno, je, že nebudeme v naší bolesti sami a že budeme moci čerpat z jistého zdroje mimo nás sílu a odvahu**, kterou budeme potřebovat, abychom přežili životní tragédie a vyrovnali se s jeho nespravedlností. Poté, co jsem s Aaronem prožil jeho život i smrt, se ze mě stal citlivější člověk, moudřejší rabín a soucitnější rádce, než bych dokázal být, kdybych to neprožil. **Ale všeho, co jsem tím získal, bych se okamžitě vzdal, kdybych měl zase svého syna.** Kdybych si mohl vybrat, rád bych se vrátil do doby, která předcházela těm trpkým zkušenostem, jež vedly k prohloubení mého duchovního růstu, rád bych byl tím, kým jsem byl před patnácti lety, obyčejným rabínem a lhostejným rádčem, který některým lidem dokáže pomoci a jiným ne, ale byl bych otcem bystrého a šťastného chlapce. Nemohu si vybírat.

Věřím v Boha. Ale nevěřím v téhož Boha jako před lety, kdy jsem dospíval nebo když jsem studoval teologii. Dnes už si

uvědomuji jeho omezení. Je omezený ve svém konání přírodními zákony a vývojem povahy a morální svobody člověka. Už nepřipisuji Bohu odpovědnost za nemoci, nehody a přírodní katastrofy, protože si uvědomuji, že bych tím málo získal a mnoho ztratil, kdybych ho z těchto věcí obviňoval. **Je pro mě snadnější věřit v Boha, který nenávidí utrpení, ale nemůže ho zmenšit, než v Boha, který se rozhoduje, které dítě nechá trpět a umřít, ať jsou jeho důvody sebevznešenější.** Před několika lety, když bylo v módě heslo „*Bůh je mrtev*“, vzpomínám si, že jsem viděl na autě nálepku s textem: „*Můj Bůh není mrtev; vašeho je mi líto.*“ Myslím, že na mojí nálepce by mohlo stát: „*Můj Bůh není krutý; vašeho je mi líto.*“

Bůh není příčinou našeho neštěstí. Něco je prostě smůla, něco způsobují zlí lidé a něco jsou nevyhnutelné důsledky toho, že jsme lidé, že jsme smrtelní a žijeme ve světě neměnných přírodních zákonů. Bolestné věci, které se nám stávají, nejsou tresty za naše špatné chování ani nejsou žádným způsobem součástí nějakého velkolepého Božího plánu. A protože naše neštěstí není Boží vůle, nemusíme se bát, že nás Bůh trestá nebo zrazuje, když se nám něco zlého přihodí. A můžeme se k němu obracet o pomoc, když se z toho snažíme dostat, protože Bůh je stejně rozhořčený jako my.

„*Má to znamenat, že moje utrpení nemá žádný smysl?*“ To by asi byla nejběžnější výtku proti názoru, který obhajuji v této knize. Dokážeme totiž snášet prakticky jakoukoli bolest nebo zklamání, když si myslíme, že to má nějaký důvod a smysl. Ale i docela malé břímě se pro nás stává nesnesitelným, když cítíme, že smysl nemá. Pacienti v nemocnici pro veterány, kteří byli těžce zraněni v boji, se snadněji vyrovnávají se svým zraněním než pacienti s naprosto stejným zraněním, které je potkalo někde na hřišti nebo u bazénu, protože si mohou říct, že trpí pro dobrou věc. Rodiče, kteří dokážou sami sebe přesvědčit, že postižení

jejich dítěte má nějaký tajemný smysl, přijímají svůj úděl lépe z téhož důvodu.

Vzpomínáte si na biblický příběh ve 32. kapitole Druhé Mojžíšovy o tom, jak Mojžíš, když sestoupil z hory Sinaj a viděl, jak Izraelci uctívají zlaté tele, hodil na zem desky s deseti přikázáními a ty se roztřístily? Existuje jedna židovská legenda, v níž se říká, že Mojžíš, když slézal z hory se dvěma kamennými deskami, do nichž bylo vyryto deset přikázání, neměl problém je unést, ačkoli to byly velké, těžké kamenné tabule a cesta byla strmá. Byly sice těžké, ale bylo to dílo Boží a pro Mojžíše byly vzácností. Avšak jakmile přišel k lidem, kteří tancovali kolem zlatého telete, podle legendy slova z desek zmizela. Byly to zase jen holé kameny. Od té chvíle byly pro Mojžíše příliš těžké, aby je udržel.

Dokážeme snést jakékoli břemeno, když si myslíme, že to má nějaký smysl. Bude teď pro lidi těžší přijmout svou nemoc, neštěstí nebo rodinnou tragédii, když jsem jim řekl, že jim to neposílá Bůh jako součást nějakého svého mistrovského plánu?

Myslím, že zlé věci, které nás v životě potkávají, nemají žádný smysl samy o sobě. Nestávají se nám z nějakého dobrého důvodu, pro který bychom je měli chtít přijímat. Ale můžeme jim sami smysl dát. **Je na nás, abychom své životní tragédie zbavili nesmyslnosti a dali jim určitý význam.** V tom případě bychom si však neměli klást otázky: „*Proč se mi to stalo? Čím jsem si to zasloužil?*“ To jsou nesmyslné otázky, na které neexistuje odpověď. Lepší otázka je: „*Teď když se mi to stalo, co s tím mám dělat?*“

Martin Gray, který přežil varšavské ghetto a holocaust, píše o svém životě v knize nazvané *Těm, které jsem miloval*. Vypráví, jak si po holocaustu vybudoval nový život, znovu začal být úspěšný, oženil se a založil rodinu. Po hororech koncentračního

tábora se mu život zase zdál dobrý. Jednoho dne jeho žena i děti uhořely při lesním požáru, který zničil jejich dům na jihu Francie. Gray byl hluboce zraněný, tato další životní tragédie ho málem zlomila. Lidé mu radili, aby žádal vyšetření, co ten požár způsobilo, ale on se místo toho rozhodl, že vloží své prostředky do hnutí na ochranu přírody před požáry. Vysvětloval to tím, že další zkoumání a vyšetřování tragédie by bylo zaměřeno do minulosti, znovu by oživovalo pocity bolesti, zármutku a viny. On se chtěl zaměřit na budoucnost. Vyšetřování by ho postavilo proti druhým lidem. Byla to něčí nedbalost? Čí to byla vina? Být proti druhým lidem, jít po stopě zločince, obviňovat druhé, že jsou odpovědní za vaše neštěstí, to jen prohlubuje osamocenost člověka. Dospěl k závěru, že život se má žít pro něco, a ne proti něčemu.

My se také potřebujeme přenést přes otázky, které jsou zaměřeny na minulost, na bolest. Přes otázky typu: „*Proč se mi to stalo?*“ Musíme si položit otázku, která otevírá dveře do budoucnosti: „*Ted' když se mi to stalo, co s tím mám dělat?*“

Chtěl bych ještě jednou ocitovat Dorothee Soelleovou, německou teoložku, o níž jsem se zmiňoval v páté kapitole, a sice její odpověď na otázku, na čí straně byl Bůh v koncentračních táborech, zda na straně vrahů, nebo na straně obětí. Soelleová ve své knize *Utrpení* říká, že „**nejdůležitější otázka, kterou si můžeme položit o utrpení, je: Komu to slouží? Slouží naše utrpení Bohu, nebo d'áblu,** tomu, abychom se stali skutečně živoucími bytostmi, nebo abychom byli morálně paralyzováni?“ Ne „**odkud pochází tragédie**“, ale „**k čemu vede**“, **to je téma, na které chce Soelleová soustředit naši pozornost.** V tomto kontextu mluví o „**d'ábových mučednících**“. Co tím myslí? Víme, že různá náboženství uctívají památku mučedníků, kteří trpěli pro Boha, lidí, kteří zemřeli za takových okolností, že přitom svědčili o své víře. Když si připomínáme víru, kterou měli tváří v tvář

smrti, posiluje nás to v naší víře. Takoví lidé jsou „Boží mučedníci“.

Ale síly zoufalství a skepse mají také své mučedníky, lidi, jejichž smrt oslabuje víru druhých lidí v Boha a jeho svět. Pokud v nás smrt staré ženy v Osvětimi nebo dítěte v nemocnici zanechává pochybnosti o Bohu a jsme méně ochotni přijmout myšlenku, že svět je dobrý, pak se ta žena a to dítě stávají „d'áblovy mučedníky“, svědky proti Bohu, svědky spíše proti smysluplnosti mravního života než v jeho prospěch. Ale (a to je u Soelleové to nejdůležitější) nejsou to okolnosti jejich smrti, které z nich činí svědky pro nebo proti Bohu, ale *naše reakce* na jejich smrt.

Skutečnosti života a smrti jsou neutrální. Teprve tím, jak na ně reagujeme, dáváme utrpení buď pozitivní, nebo negativní význam. Nemoci, nehody a různé tragédie lidi zabíjejí. Ale nemusí nutně zabíjet život nebo víru. Pokud v nás utrpení a smrt někoho, koho milujeme, vyvolává zatrpklost, negativní postoj k Bohu a neschopnost být šťastní, pak sami děláme z člověka, který zemřel, jednoho z „d'áblových mučedníků“. Pokud nás utrpení a smrt někoho blízkého vede k tomu, abychom vyzkoušeli naši schopnost hledat zdroje síly, lásky a radosti, pokud nás vede k tomu, abychom objevovali zdroje útěchy, o nichž jsme dříve nevěděli, pak opět my sami děláme z toho člověka svědka přítakání životu, a ne jeho odmítnutí.

To znamená, že podle Soelleové můžeme pro ty, které jsme milovali a ztratili, ještě něco udělat. Nemůžeme je udržet naživu. Dokonce zřejmě ani nemůžeme nějak podstatně zmírnit jejich bolest. Ale ta klíčová věc, kterou pro ně můžeme udělat, když zemřeli, je umožnit jim, aby svědčili o Bohu a o životě, a ne svým zoufalstvím a ztrátou víry z nich udělat „d'áblové mučedníky“. Spása a nesmrtelnost těch mrtvých závisí na nás.

Soelleová říká naprosto jasně, jak se můžeme chovat pozitivně

tváří v tvář tragédii. Ale jakou roli zde hraje Bůh? **Pokud Bůh nezpůsobuje zlé věci, které se stávají dobrým lidem, a pokud jim nemůže zabránit, k čemu je tedy dobrý?**

Především, Bůh stvořil svět, v němž se děje mnohem víc věcí než jen ty zlé. Naše životní katastrofy nás dokážou tak hluboce poznamenat nejen proto, že jsou bolestné, ale také proto, že jsou výjimečné. Většina lidí se budí s dobrým pocitem. Většina nemocí je vyléčitelných. Většina letadel vzlétne a přistane bezpečně. Ve většině případů, když pošleme děti ven si hrát, vrátí se nám domů zdravé. Nehoda, loupež, neoperovatelný nádor jsou otřesné výjimky, ale jsou to velmi řídké výjimky. Když sami prožíváte nějakou takovou ránu osudu, asi s tím nebudete chtít souhlasit. **Když stojíme příliš blízko nějakého velkého objektu, nevidíme nic jiného než ten objekt. Teprve s odstupem uvidíme také to, co je okolo.** Když nás ochromí nějaká tragická událost, vidíme a cítíme jen tu svou tragédii. Teprve s časovým odstupem ji dokážeme vidět v kontextu celého života a celého světa. V židovské tradici existuje modlitba známá jako kadiš truchlíciho a v ní se nemluví o smrti, ale o životě, chválí Boha za to, že stvořil v podstatě dobrý svět, v němž se dá žít. Při odříkávání té modlitby si truchlíci člověk připomíná všechny dobré věci, pro něž stojí za to žít. Samozřejmě že je zásadní rozdíl mezi tím, když popíráme, že tragická událost je něco zlého, a tvrdíme, že všechno je k něčemu dobré, a když ji vidíme v kontextu celého života a připomínáme si to, co nás obohacuje, ne jen to, co jsme ztratili.

Jaký význam má Bůh pro náš život, když nezabíjí ani neléčí? **Bůh nás povzbuzuje, abychom pomáhali druhým, kteří jsou nějak životem postiženi, a tím, že jim pomáháme, je chránili před nebezpečím pocitu osamělosti, opuštěnosti a zavržení.** Bůh působí, že někteří lidé chtějí být lékaři a zdravotními sestrami a trávit dny a noci sebeobětováním pro druhé s

intenzitou, kterou žádnými penězi nelze zaplatit, aby udrželi život a utišili bolest. Bůh působí, že lidé chtějí provádět výzkum v oboru medicíny a zaměřují svou inteligenci a energii na příčiny a možné způsoby léčení nemocí. Když jsem byl malý chlapec, bylo vždycky na počátku léta v New Yorku nejkrásnější počasí, ale zároveň to byl čas hrůzy pro mladé rodiny, protože je obcházeli strach z epidemie obrny. Ale lidé využili své Bohem dané inteligence, aby skoncovali s tímto strachem. Během své historie lidstvo zažilo mor a jiné epidemie, které dokázaly vyhladit celá města. Lidé cítili, že musí mít šest nebo osm dětí, aby se aspoň některé dožily dospělosti. Lidská inteligence však postupně odhalila, jak působí přírodní zákony v oblasti hygieny, bakterií, imunity, antibiotik, a podařilo se jí mnohé bývalé metly lidstva vymýtit.

Bůh, který nezpůsobuje tragédie ani jim nebrání, pomáhá lidem tím, že je povzbuzuje, aby si pomáhali. Jak to jednou řekl jeden chasidský rabín v devatenáctém století: „*Lidé jsou Boží řeč.*“ Bůh nedává najevo svůj nesouhlas s rakovinou nebo s vrozenými vadami tím, že by je odstranil nebo že by je sesílal jenom na zlé lidi (to udělat nemůže), ale tím, že svolá přátele a sousedy, aby pomohli to břímě nést a zaplnili vzniklou prázdnotu. I nám pomáhali v Aaronově nemoci lidé, kteří nám chtěli ukázat, že o nás mají starost a že nás chápou: muž, který udělal Aaronovi tenisovou raketu zmenšenou pro jeho výšku; žena, která mu dala malé ručně dělané housle, jež byly v její rodině uchovávány jako velká vzácnost; přítel, který mu sehnal baseballový míček s podpisem slavného klubu; děti, které si nevšímalý jeho vzhledu a fyzické indispozice, hrály s ním na dvorku za domem všelijaké hry a nechaly ho občas i vyhrát. Takoví lidé byli „Boží řeč“, způsob, jak Bůh sděloval naší rodině, že nejsme sami a že nás ostatní nezavrhují.

Zároveň pevně věřím, že také Aaron sloužil Božím cílům ne

tím, že byl nemocný nebo že nezvykle vypadal (není důvod, proč by Bůh měl chtít něco takového), ale tím, že se tak statečně vyrovnával se svou nemocí a s problémy, které mu jeho vzhled přinášel. Víím, že na jeho přátele a spolužáky měla jeho statečnost i to, jak navzdory svému postižení dokázal žít plnohodnotný život, pozitivní vliv. A víím, že lidé, kteří znali naši rodinu, dokázali zvládat těžké období svého života s větší nadějí a odvahou, když viděli náš příklad. To všechno ukazuje, jak Bůh vede lidi tady na zemi, aby pomáhali druhým lidem v nouzi.

A nakonec bych řekl tomu, kdo se ptá „*K čemu je dobrý Bůh? Kdo potřebuje náboženství, když se takové věci stávají dobrým i zlým lidem stejně?*“, že **Bůh nemůže zabránit katastrofě, ale dává nám sílu a vytrvalost, abychom ji překonali.** Kde jinde bychom vzali tyto schopnosti, když jsme je předtím neměli? Infarkt, který zpomalí životní tempo šestačtyřicetiletého podnikatele, nepochází od Boha, ale jeho rozhodnutí změnit svůj životní styl, přestat kouřit, méně se starat o rozšiřování svého podniku a více času trávit se svou rodinou (protože se mu otevřely oči pro věci, které jsou pro něho v životě skutečně důležité) od Boha pochází. Bůh není zdrojem infarktů; ty jsou reakcí přírody na přetěžování organismu. Ale je zdrojem sebekázně a dává sílu člověku, který se chce věnovat rodině.

Záplavy, které zničily město, nejsou „Božím dopuštěním“, i když tomu pojišťovny pracovně tak říkají. Bůh však stojí za motivací lidí, kteří nasazují vlastní život pro druhého člověka, kterého vůbec neznají, a jsou odhodláni všechno znovu obnovit, když voda opadla.

Když člověk umírá na rakovinu, nečiním Boha odpovědným za to, že ten člověk má rakovinu, ani za bolest, kterou musí prožívat. To má jiné příčiny. Ale byl jsem svědkem toho, jak Bůh dal těmto lidem sílu brát každý nový den tak, jak přichází, být vděční za den plný slunce nebo za den, kdy necítili téměř žádnou

bolest.

Když lidé, kteří nebyli nikdy nijak zvlášť silní, dokážou v těžkých chvílích náhle své síly zmobilizovat, když lidé, kteří měli sklon myslet jen sami na sebe, jsou najednou v kritické situaci nesobečtí a hrdinští, kladu si otázku, kde vzali tyto vlastnosti, které, jak sami přiznávají, předtím neměli. Mé vysvětlení je prosté: i to je jeden ze způsobů, jak nám Bůh pomáhá, když trpíme víc, než dokážeme vlastními silami zvládnout.

Život je nespravedlivý. Nepraví lidé onemocní, nepraví lidé jsou oloupeni a nepraví lidé jsou zabiti ve válkách a při nehodách. Někteří lidé, když pozorují nespravedlnost světa, docházejí k závěru, že „*Bůh není; svět není nic jiného než chaos*“. Jiní vidí stejnou nespravedlnost a kladou si otázku: „*Odkud se bere můj smysl pro to, co je spravedlivé a nespravedlivé? Odkud se bere mé pobouření a rozhořčení, můj instinktivní soucit, když čtu v novinách o úplně cizím člověku, kterému se stalo něco zlého? Nemám snad tyto pocity od Boha? Nedal mi kousek svého vlastního božského pobouření nad nespravedlností a násilím, podobně jako prorokům v bibli? Není můj soucit s trpícími pouze odraz jeho soucitu, když vidí utrpení těch, které stvořil?*“ Naše reakce na nespravedlnosti života soucitem a spravedlivým rozhořčením, Boží soucit a Boží hněv, který pracuje skrze nás, to jsou nejjasnější důkazy Boží existence.

Náboženství samo o sobě posiluje v trpícím člověku vědomí, že jeho život má cenu. Věda dokáže popsat, co se člověku stalo, ale pouze náboženství to nazývá tragédií. Pouze hlas náboženství, když se osvobodí od potřeby obhajovat a ospravedlňovat Boha za všechno, co se stalo, dokáže říct trpícímu: „*Jsi dobrý člověk a nezasloužíš si to. Pust' mě k sobě, abych mohl být s tebou, abys věděl, že nejsi sám.*“

Nikdo z nás se nevyhne otázce, proč se zlé věci stávají dobrým lidem. Dříve či později se každý dostane do jedné z rolí z příběhu

o Jobovi, ať už jako oběť tragédie, člen rodiny nebo jako přítel utěšitel. Otázky se nemění, hledání uspokojivé odpovědi pokračuje.

Nadaný básník naší generace Archibald MacLeish nám předložil svou verzi Jobova příběhu v moderních kulisách. První polovina jeho veršovaného dramatu *J. B.* vypráví známý příběh. Jóbovský hrdina J. B. je úspěšný podnikatel obklopený krásnou, milující rodinou. Pak jedno po druhém umírají jeho děti, jeho podnik zbankrotuje a on onemocní. Nakonec je celé jeho město i většina světa zničena nukleární válkou.

Stejně jako v biblickém příběhu ho přicházejí „utěšit“ tři přátelé a stejně jako tehdy zní jejich slova jinak než jako útěcha. V MacLeishově verzi je prvním utěšitelem marxista, který ujišťuje J. B., že jeho utrpení není jeho vina. Má prostě jenom smůlu, že je příslušníkem špatné ekonomické třídy ve špatné době. Byl kapitalistou v době úpadku kapitalismu. Kdyby žil stejně v jiném století, nebyl by potrestán. Netrpí tedy za žádné vlastní hříchy. Pouze se dostal do cesty parního válci historické nutnosti. J. B. tento názor neutěšil. Bere jeho osobní tragédii příliš zjednodušeně, když ho vidí jen jako příslušníka určité třídy.

Druhým utěšitelem je psychiatr. Říká J. B., že není vinen, protože něco takového jako vina neexistuje. Teď už víme, jak pracuje naše psychika, víme, že nemáme možnost volby. Jenom si myslíme, že ji máme. Ve skutečnosti pouze reagujeme na instinkty. Nejsme aktivní tvůrci, ale jen pasivní loutky. Proto nemáme žádnou odpovědnost a žádnou vinu.

Na toto vysvětlení, které ho popisuje jako pasivní oběť slepých instinktů a bere mu jeho lidství, J. B. odpovídá: *„Raději budu snášet jakkoli kruté utrpení, které na mě Bůh sešle, s vědomím, že jsem to... já, kdo něco dělá a kdo si něco zvolil, než abych si společně s tebou myl ruce v takové ponižující nevinnosti.“*

Třetí a poslední utěšitel je duchovní. Když se ho J. B. ptá, za

jaký hřích byl tak tvrdě potrestán, odpovídá: „*Tvůj hřích je jednoduchý. Narodil ses jako člověk. Jakou máš chybu? Srdce člověka je zlé. Co jsi udělal? Vůle člověka je zlá.*“ J. B. je hříšník, který si zaslouží potrestání ne proto, že by udělal něco zvláštního, ale proto, že je člověk a lidské bytosti jako takové jsou nedokonalé a hříšné. J. B. mu odpovídá: „*Tvoje útěcha je nejkrutější ze všech, protože tvrdí, že Stvořitel vesmíru vytvořil znetvořené lidstvo, páchající zločiny, které on trestá.*“ J. B. se nemůže obrátit o pomoc a útěchu k Bohu, který stvořil nedokonalého člověka a pak ho trestá za jeho nedokonalost.

Když odmítl vysvětlení těchto tří utěšitelů, obrací se J. B. přímo k Bohu a podobně jako v bibli mu Bůh odpovídá, ohromuje ho svou velkolepostí a cituje verše přímo z biblické řeči ze smršťe.

Až do této chvíle nám MacLeish podával v podstatě Jobův biblický příběh v moderních kulisách. Avšak konec je radikálně odlišný. V bibli příběh končí tím, že Bůh Joba za to, že se dokázal vyrovnat s tak velkým utrpením, odmění. Dá mu nové zdraví, nové bohatství a nové děti. V závěrečné scéně hry však žádná nebeská odměna není. Místo toho se J. B. vrací ke své ženě a oba se připravují na to, že budou znovu žít spolu a založí si novou rodinu. Jejich láska, ne Boží štědrost, jim dá nové děti, aby jim nahradily ty, které zemřely.

J. B. Bohu odpouští a upíná se ke svému dalšímu životu. Jeho žena mu říká: „*Chtěl jsi spravedlnost? Není žádná spravedlnost... je jenom láska.*“ Dva vypravěči, kteří představují Boha a satana, jsou zmateni. Jak může člověk, který v životě tolik vytrpěl, chtít znovu dál žít? „*Kdo je tady hrdinou, Bůh, nebo on? Má být Bohu odpuštěno?*“ „*Komu jinému? Jób byl nevinný, jak si vzpomínáte?*“ MacLeishův Jób na problém lidského utrpení neodpovídá teologickými nebo psychologickými úvahami, ale rozhodnutím žít dál a vytvořit si nový život. **Odpouští Bohu, že nevytvořil**

spravedlivější vesmír, a bere ho takový, jaký je. Přestává na světě hledat právo a spravedlnost a místo toho hledá lásku.

V dojemných posledních verších hry Jobova žena říká:

*V kostelích dohasly svíce, Rozfoukej uhlíky srdce,
na nebi hvězdy nezáří. cestu nám ukáží...*

Svět je chladné nehostinné místo, v němž všechno, čeho si cenili, bylo zničeno. Ale než aby rezignovali na nespravedlivý svět a život, než aby hledali odpověď venku u církví nebo v přírodě, obracejí se dovnitř ke svým schopnostem milovat. „*Rozfoukej uhlíky srdce*“, abychom získali trochu světla a tepla, z něhož bychom mohli žít.

Do knihy *Dimenze Joba*, kterou redigoval Nahum N. Glatzer, napsal MacLeish esej, který vysvětluje, co chtěl říct závěrem své hry o Jobovi. „*Člověk je ve všem závislý na Bohu; Bůh je na člověku závislý v jednom. Bez lásky člověka Bůh neexistuje jako Bůh, jen jako stvořitel, a láska je něco, co nikdo, ani Bůh sám, nemůže nařídít. Buď je to svobodný dar, nebo to není nic. Láska je nejvíc sama sebou a nejvíc svobodná, když je darována navzdory utrpení, nespravedlnosti a smrti.*“ Nemilujeme Boha proto, že je dokonalý. Nemilujeme ho proto, že nás chrání před tím, co nám škodí, a brání, aby se nám nestalo něco zlého. Nemilujeme ho proto, že se ho bojíme, nebo proto, že by nás potrestal, kdybychom se k němu obrátili zády. **Milujeme ho, protože je Bůh, tvůrce veškeré krásy a řádu kolem nás, zdroj naší síly a naděje a odvahy**, a také síly, naděje a odvahy druhých lidí, kteří nám pomáhají ve chvílích, kdy to potřebujeme. Milujeme ho, protože je nejlepší součástí nás samých a našeho světa. To znamená milovat. **Láska není obdiv dokonalosti, ale přijetí nedokonalé bytosti se všemi jejími nedokonalostmi**, protože tím, že ji milujeme a přijímáme, jsme zároveň lepší a silnější.

Existuje odpověď na otázku, proč se zlé věci stávají dobrým lidem? To závisí na tom, co myslíme pojmem „odpověď“. Pokud tím myslíme, zda je nějaké vysvětlení, které by všemu dalo smysl (proč je na světě rakovina, proč můj otec dostal rakovinu, proč spadlo letadlo, proč zemřelo mé dítě), pak pravděpodobně uspokojivá odpověď neexistuje. Můžeme nabídnout různá poučená vysvětlení, ale nakonec, když jsme zaplnili všechna prázdná místa a jsme pyšní na to, jak jsme chytří, zjistíme, že bolest a utrpení a pocit nespravedlnosti nadále trvá.

Ale stejně jako „vysvětlení“ může pojem „odpověď“ znamenat také „odezva“ a v tomto smyslu existuje uspokojivá odpověď na naše životní tragédie. Může to být třeba Jobova odezva v MacLeishově verzi biblického příběhu – odpustit světu, že není dokonalý, odpustit Bohu, že nestvořil lepší svět, napráhnout ruku k lidem kolem nás a žít dál navzdory všemu.

Nakonec se tedy otázka, proč se zlé věci stávají dobrým lidem, mění v otázky jiného typu. Už se neptáme, proč se něco stalo, ale jak na to budeme reagovat, co máme v úmyslu udělat, když už se to stalo.

Jste schopni odpustit světu a přijímat ho s láskou, i když vás zklamal, že není dokonalý, i když je v něm tolik nespravedlnosti a krutosti, nemoci a zločinů, zemětřesení a nehod? Můžete mu odpustit jeho nedokonalost a milovat ho, protože je zároveň nesmírně krásný a dobrý a protože to je jediný svět, který máme?

Jste schopni odpustit lidem kolem vás a milovat je, i když vám ublížili a zklamali vás, že nejsou dokonalí? Můžete jim odpustit a milovat je, protože dokonalí lidé neexistují a protože trest za to, že člověk není schopen milovat nedokonalé lidi, je osamělost?

Jste schopni odpustit Bohu a milovat ho, i když jste zjistili, že ani on není dokonalý, i když vás zklamal tím, že dopustil ve svém světě existenci neštěstí, nemoci a krutosti, a dokonce aby

se některé z těchto věcí staly i vám? Můžete se ho naučit milovat a odpustit mu, navzdory jeho omezení, jako to udělal Jób a jak jste se kdysi naučili odpouštět svým rodičům a milovat je, i když nebyli tak moudří, silní nebo dokonalí, jak byste je chtěli mít?

A jestli to dokážete, uznáváte, že schopnost odpouštět a schopnost milovat jsou zbraně, které nám dal Bůh, aby nám umožnil žít život naplno, statečně a smysluplně v tomto ne zrovna dokonalém světě?

Myslím na Aarona a na všechno, co mě jeho život naučil, a uvědomuji si, kolik jsem ztratil a kolik jsem získal. Včerejšek se zdá méně bolestný a zítřka se nebojím.

Poděkování

Proces přeměny myšlenky v knihu je dlouhý a složitý. Mně v mém úsilí pomáhalo mnoho lidí. Arthur H. Samuelson z Shocken Books mě vydatně podporoval jako redaktor. Jeho nadšení, počáteční i pozdější, mě povzbuzovalo, abych pokračoval v psaní a přepisování textu, a jeho návrhy změn knize velmi prospěly. Členové dvou obcí, v nichž jsem sloužil, v Great Necku, N. Y., a v Naticku, Mass., naslouchali mým kázáním, přicházeli za mnou se svými problémy a sdíleli s mou rodinou Aaronův život i smrt; i oni si mohou po právu činit nárok na svůj podíl na této knize. I když jsem všechny popsané případy lidských osudů vzal ze své pastorační praxe, jsou to kombinace různých lidí, které jsem znal, a podobnost s určitými lidmi je proto čistě náhodná. Několik mých blízkých přátel četlo rukopis v různých stádiích jeho vzniku a také jim jsem vděčný za jejich rady a návrhy. Ale více a hlouběji než kdokoli jiný se mnou sdílely Aaronův život a jeho ztrátu moje žena Suzette a naše dcera Ariel. Moje vzpomínky jsou jejich vzpomínky a modlím se, aby moje útěcha byla i jejich útěchou.

Harold S. Kushner Natick, Massachusetts
1981

HAROLD S. KUSHNER

Když se zlé věci stávají dobrým lidem

Z anglického originálu *When Bad Things Happen to Good People* přeložila Hana Kašparovská
Vydalo nakladatelství Portál, s. r. o., Klapková 2, 182 00 Praha 8, naklad@portal.cz,
wvAV.portal.cz jako svou 1200. publikaci. Praha 2005 Návrh obálky Markéta Zindulková Na
obálce je použita reprodukce (výřez) obrazu *Smrt a dívka* od Egona Schieleho Výtvarná
redaktorka Markéta Zindulková Odpovědný redaktor Václav Urban Sazba Mgr. Václav Urban,
Kostelní Radouň Tisk Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.
Vydání čtvrté